

శ్రీ రస్తు.

చాటుపద్యమణిమంజరి.

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారిచే సంపాదితము.

చెన్నపురి:

శ్రీ. రామస్వామిశాస్త్రిలు అండ్ సన్స్ వారిచే

ప్రకటితము.

1924.

Reserved.

మొదటికూర్పు.

తొలిపలుకు.

తీరుతీయములు గల భాషావాహినియందు సుకవులకవి
తామృతము ప్రబంధరూపమునన కాక చాటురూపమునను
జాలువాఱును. వీనులకు విందులై డెందమును దనుపార్పుచుఁ
జాటురచనము లొక్కొక్కయెడఁ బ్రబంధరచనముల సయితము
మీఱియుండునని చెప్పట భాషావేదుల కనుభవపునరుక్త
మగును. గ్రంథములుగా నేర్పడఁజేయఁదొల్లింటియాంధ్రకవీశ్వ
రులు రచించిన చాటుపద్యము లెన్నేని యునికీతప్పినవి పరం
పరాగతములగుచుఁ గొన్ని పల్లెటూళ్లలో ముదునల్లనోళ్లయం
దును మఱికొన్ని పురువులకు భుక్తులువెట్టుప్రాచీనతాళపత్ర
సంపుటములందును జీర్ణించుచున్నవి. ఇంపారు నిట్టిపద్యముల
సంపాదించి గ్రంథరూపమున వెల్వరింపఁ దలంపుగొని యెఱిఁ
గినవారిన్లెల్ల నడిగియుదొరకినతాళపత్రసంపుటమెల్లఁబరిశీలిం
చియు నానాఁటఁ గొన్నిచాటువులఁ గూర్చితిని. హైందవసార
స్వతమునకు గని యనఁదగు చెన్నపురపు లిఖితపుస్తకభాండా
గారము పెక్కుపద్యరత్నముల నొసఁగినది. మఱికొన్నిముద్రిత
గ్రంథములనుండియు నేకరించితిని. రాజులనుగూర్చి రాజమం
త్రులనుగూర్చి కవీశ్వరులనుగూర్చి, నీతి శృంగార హాస్యాది
విషయములం దింక ననేకవిషయములందుఁ బలుదెఱఁగుల

సమకూటిసపద్యములలోఁ బెక్కింటి నేటికాలపుమర్యాద నఆక్రమింపకుండ సవరించియు వీడనాడియు రత్నములనఁ దగినవాని కథాసందర్భములఁ జేర్చి గ్రంథరూపమునసమకూర్చితిని. శృంగారవిషయముమిక్కిలిమెలఁకువతో నిర్దుష్టపఱచితిని. కొన్ని పద్యములు సందిగ్ధార్థములయినను జరిత్రకారులకుఁ జిక్కుకల్లునని మార్పునేయకయ ముద్రించితిని. నేటికవులచాటువులఁ జేకొనలేదు. ప్రాచీనకృతులందలిపద్యము లేవేని యిందుఁ జేరినచో గుర్తింపలేని నాయపరిజ్ఞానమును తమింప వేఁడెదను. కొన్ని శతకములందలిపద్యము లిందుఁ జేర్చితిని. ప్రాచీనములగు నాశతకము లిప్పుడు కొన్ని దుర్లభములు. సహృదయులకియ్యది యింపు నింపు ననియే నాతలంపు.

రెండవకూర్పు.

ఈకూర్పున నెన్నో ప్రౌఢపద్యములఁజేర్చితిని, మార్చితిని. గ్రంథముద్రణాధికారమును చెన్నపురి : వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారి కిచ్చితిని.

చెన్నపురి :

31-7-1917.

}

వేటూరి. ప్రభాకరశాస్త్రి.

విషయసూచిక.

విషయము.	పుట.
శ్రీనారాయణస్తుతి	1
కృష్ణస్తుతి	"
శ్రీమూర్తిస్తుతి	"
శ్రీరంగనాథస్తుతి	"
వినాయకస్తుతి	2
దిక్పాలస్తుతి	"
శివస్తుతి	"
మృదునిఁ గనుఁగొంటి	3
గునుగు సీసములు (దశావతార స్తవము)	7
మత్స్యావతారము	13
కూర్మావతారము	"
వరాహావతారము	14
నరసింహావతారము	"
వామనావతారము	"
పరశురామావతారము	"
శ్రీరామావతారము	"
బలరామావతారము	15
శ్రీకృష్ణావతారము	"
బౌద్ధావతారము	"
కల్కావతారము	"
పట్టాక్షవర్తులు	19
చణతిక్తన-నెల్లూరుపురము	22
సిద్ధయ తిక్తన	27

విషయము.

పుట.

సెల్లూరు	...	28
రెడ్డిరాజులు	...	31
అనవేమనృపాలుఁడు	...	32
కాటయ వేమన	...	23
కోమటి వేమన	...	11
సాళువగుండ నరసింహరాయలు	...	34
నవరత్నములు	...	35
రాజపద్ధతి	...	39
కోశపద్ధతి	...	40
రాష్ట్రపద్ధతి	...	11
దుర్గపద్ధతి	...	11
బలపద్ధతి	...	41
మల్కీభరామ్	...	11
మైమూరి చిక్కదేవరాయలు	...	46
కోటరాయరఘునాథరాయలు (తురంగపంచకము)	...	54
వెలుగోటివారు	...	57
పోలెపల్లి బుక్కరాయలు	...	61
తంజావూరి విజయరాఘవరాయలు	...	63
మట్లవారు	...	65
అద్దంకి నృపాలురు	...	11
పత్తనాయకవారు	...	66
వాసిరెడ్డి వేంకటాద్రి నాయుఁడుగారు	...	11
కీ. పి. బ్రాహ్మదాసగారు	...	69
పిఠయమాత్యుఁడు	...	70
ద్వాత్రింశస్తంతులు	...	71
భాస్కరుఁడు	...	75
భాస్కరనూతి కొండమంత్రి	...	86

విషయము.

పుట.

రామలింగభాస్కరుఁడు	...	87
గోపరాజు రామప్రధానుఁడు	...	89
అక్షేపము	...	90
కరణము ముగ్గున	...	91
బండారు కేతనమంత్రి	...	92
సీదయయాచమంత్రి	...	93
కోటసింగరాజు	...	94
నిట్టల హరిహరప్ప	...	95
కొట్టరువు-ఎఱ్ఱమంత్రి	...	96
గుండమంత్రి	...	97
సింగనమంత్రి మాచఁడు	...	98
సాహిబు మారన	...	100
పెమ్మయసింగరాజు	...	101
నరిడూరిగుండమంత్రి	...	103
తిమ్మరుసు	...	104
చేమకూర అప్పరాజు	...	105
విట్టల వెఱ్ఱమంత్రి	...	106
గుంటుపల్లి ముత్తిరాజు	...	107
గుంటుపల్లి నరసింగమంత్రి	...	108
నంది సింగన	...	109
కటికి కామన్నమంత్రి	...	110
కోటిపల్లి శరభరాజు	...	111
వేములవాడ భీమకవి	...	112
కవిసార్వభౌముఁడు శ్రీనాథుఁడు	...	115
బమ్మెర పోతన	...	139
వెల్లంకితాతంభట్టు	...	140
పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రకవి	...	141
తెనాలి రామకృష్ణకవి	...	142
కృష్ణదేవరాయలు	...	150

విషయము.

తురగారామకవి	...
నృసింహభారతి	...
పింగళనూరకవి	...
అడిదము నూరకవి	...
అహోబలపండితుఁడు	...
శృంగపంచకము	...
కందుకూరి జనార్దనాష్టకము	...
పల్లవు	...
శృంగారము	...
పాడుపుఁబద్యాలు	...
సమస్య	...
చరి	...
వేసఁగిని మందమారుతము లేమి	...
పాగాకు	...
మూషకచక్రవర్తి	...
మాడ్చాలచక్రవర్తి	...
ఫల్లకవి	...
రాజ్యతంత్రము	...
ఆప్తకవ్యములు	...
గుప్తలచెన్నని పద్యములు	...
శరభాంకలింగమా	...
శైరవా	...
అత్తింటి కోడలు	...
నియోగులు	...
భారతకథనుగూర్చి చాటువులు	...
పాండవుల వర్తనము	...
ఈశ్వరాష్ట	...
తెలుఁగుభారతము	...

శ్రీ రస్తు.

చాటుపద్యమణిమంజరి.

—ఊఊ శ్రీ నారాయణస్తుతి. ఊఊ—

మ. ధర సింహాసనమై నభింబు గొడుగై తద్దేవతల్ భృత్యులై
పరమామ్నాయము లెల్ల వందిగణమై బ్రహ్మాండ మాగారమై
సిరి భార్యామణియై విరించి కొడుకై శ్రీగంగ సత్పుత్రియై
వరుస స్నీఘనరాజసంబు నిజమై వర్ధిల్లు నారాయణా!

—ఊఊ శ్రీ కృష్ణస్తుతి. ఊఊ—

గీ. చేత వెన్నముద్ద చెంగల్యపూదండ
బంగారు మొలత్రాడు పట్టుదట్టి
సందెతాయెతులును సరిమువ్వగజ్జెలు
చిన్నికృష్ణ! నిన్నుఁ జేరి కొలుతు.

—ఊఊ త్రిమూర్తిస్తుతి. ఊఊ—

చ. కమలజకృష్ణశంకరులు కాంచననీలపతీరవన్ధు లా
గమనగచంద్రధారు లఘుకంసపురారులు హంసతార్క్ష్యుగో
గమనులు జన్మపుష్టిలయకారులు వాక్కుమలాంబికేశ్వరుల్
శమకరుణావిభూతిగుణశక్తుల బ్రోతురు మిమ్ము నెప్పుడున్.

—ఊఊ శ్రీరంగనాథస్తుతి. ఊఊ—

ఉ. సింగపుమోమువాఁడు తులనీదళదామమువాఁడు కామినీ
రంగదురంబువాఁడు వలరాయనిఁ గాంచినవాఁడు భక్తికు
ప్పొంగెడువాఁడు దానవులపాంక మడంచెడువాఁడు నేఁడు శ్రీ
బంగరురంగశాయి మనపాలఁ గలండు విచార మేటికిన్.

—ఊఊ వినాయకస్తుతి. ఊఊ—

క. ఉండ్రాళ్లుపప్పు నెయ్యిని, బండించినచెఱకుఁబాలుఁ బడియపుటట్టుకొ
జాండ్రేచుపచ్చి తేనియ, తండ్రీ వెనకయ్య! నీకుఁ దడయక తెత్తున్.

—ఊఊ దిక్పాలస్తుతి. ఊఊ—

చ. హరిశిఖిధర్మైత్యవరుణానిలయక్షశివుల్ గజాజకా
సరననక్రక్తైః హయశాక్యరయానులు వజ్రశక్తిము
ద్గరశరపాశకుంతలసృణికార్డుకహస్తులు భోగశుద్ధిసం
గరజయశౌర్యసర్వజవకావ్యవిభూతులు మాకు నీవుతన్.

—ఊఊ శివస్తుతి. ఊఊ—

చ. భవితము కన్నులం బడినఁ బాములు బుస్సనఁ గంట మంట పె
ల్లెనఁగి విధుండు గంద నొకయింత గజాసురుచర్మ మూఁగినకొ
గసరుచు నల్లపెద్దపులి గాండ్రన గిత్తయ్యుఁ దత్తెరిల్లఁ జేఁ
బొంగినలేడి కుందుపడ భూతభయంబున గారి లేవ న
వ్వెసఁగఁగ సంతరించుకొనునీశ్వరుఁ డిచ్చుత మీ కభీష్టముల్.

సీ. సర్వస్వంసహాసముదయంబు రథంబు

రథమధ్యమున నున్నరాయి విల్లు

విల్లువెంబడిఁ దిరువెలుగులు చక్రాలు

చక్రాలకును వైరి చారువారి

వారిఁ బట్టుక తిరునాగరకుఁడు గరి

గరిమీఁద విహరించుఘనుఁడు శరము

శరము నాభిక నున్నశతస్పద్ధ సాధధి

సాధధిమాటలు సైంధవములు

గీ. గాఁగ నేగుచెంచి కణకతోఁ బురములు

గెలిచినట్టిఘనుఁడు గిరిజతోడఁ

గలసి యుండునట్టికరుణాసముద్రుండు

నివృత్తిదులొసఁగు నెలమి మనకు.

ॐ మృదునిఁ గనుఁగొంటి. ॐ

నీ. అర్ధంబు సత్పురుషాకృతిగాంచిన

వెండిచాయలపెద్దకొండఁ గంటి

ఆకొండపార్శ్వమం దంటి పాయఁగలేక

సగమైన యొకమహాశక్తిఁ గంటి

ఆశక్తిమడివంక నద్రిశృంగముమీఁద

నద్భుతం బైనకాఠడవిఁ గంటి

అక్కానలోఁ గంటి నరుదైనయొకయేలు

నయ్యేటిదరులయం దమృత మొలుక

గీ. పాటి తడుపారు నొకపాలపాఁపఁ గంటి

యదియు నదియును నదియును నదియు నదియు

హరశిరోజూటగంగాబు లగుట గంటి

మృదునిఁగనుఁగొంటి నంతట మేలుకొంటి.

నీ. శీతాద్రియామృదికీన్సమభూములు గంటిఁ

జెలువైనకేదారశిఖరిఁ గంటి

ఉగ్రునినిజకాంత సుమఁ జెంతఁ గనుఁగొంటి

మధుమాధవుని పైత్యమథనుఁ గంటి

కంటి విఘ్నేశ్వరు గణనాథుఁ గనుఁగొంటిఁ

జండభైరవుని గోస్వామిఁ గంటి

ఉత్తమసంస్తుత్య సుతైరార్కునిఁ గంటి

గాలభైరవు ఛన్నఘంటఁ గంటి

గీ. కంటి పటవృక్ష మాదిమగంగఁ గంటిఁ

గంటిఁ కేదారక్షండోదకములు గ్రోలి

మహితవృషరాజు నెక్కినమహిమవాని

మృదునిఁ గనుఁగొంటి నంతట మేలుకొంటి.

సీ. అలహాతులతేని నాతనిపగవానిఁ

బెంపంగఁ జంపంగఁ బెంపు గలిగి
హోలాహలపుమందు హల్లకములవిందుఁ
గుడువంగ ముడువంగఁ గోర్కిగల్గి
ఎడమదిమ్మపధూటి జడలమమ్మనబోటిఁ
బొలపింప వలపింపఁ బొందు గలిగి
పచ్చియేనికతోలు ప్రాతకంగటికాలు
కట్టంగఁ బట్టంగఁ గణకగల్గి

గీ. ఎసఁగి లోకంబు లీలేడు నేలువాని
మిగులఁ బొడవైన తెల్లనిమేనువాని
మహితవృషరాజు నెక్కినమహిమవాని
మృదునిఁ గనుఁగొంటి నంతట మేలుకొంటి.

సీ. తారకాసురభుజాదర్పంబు బెగటార్చు

ఘనుఁ గన్నతండ్రి మాయనుఁగు వేల్పు
కుండలిజ్యోవల్లి కొండవింటను గూర్చు
విలుకాండ్రమేటి మాకులగురుండు
తలిరాకుబాకు గద్దరివజీరునిక్రొవ్వు
మట్టుపెట్టినదిట్ట మాకుఁ బ్రాపు
హత్తితెల్లనిగి త్తకత్తలాణము నెక్కి
మహి మించునెఱకాఁడు మాధనంబు

గీ. జాటజాటాగ్రపీఠిని జహ్నుకవ్య
మమత నిడుకొన్న పగకాఁడు మాబలంబు
పార్వతీసాధ్యి సామేనఁ బాదుకొల్పి
నెలయుపటుకిలి మాపాలివేల్పుమొదవు.

సీ. సుర లక్ష్మిఁ గల్పప్రమానముల్ వర్షింప
నప్పరోవనితలు నాట్యమాడ
దుందుభిధ్వజముల్ తుములంబులై మ్రోయఁ
దూర్యఘోషంబులు తొంగలింపఁ
జేరి వసిష్ఠఁ డాశీర్వాద మొనరింప
నలయరుంధతి శోభనంబు పాడి
వరగుణంబులనెల్ల వాల్చీకి నుతియింప
నారదమాని గానం బొనర్పఁ

గీ. జెలఁగి సింహాసనంబున నీతతోడ
రమణఁ గూర్చుండి రాజ్యపాలనము సేయు
నట్టియాయోధ్యరాము నే నాత్మలోన
మెలఁగఁ గలగంటి నంతట మేలుకొంటి.

సీ. సౌమిత్రి వేడుక ఛత్రంబు దాల్పంగఁ
బాదుకల్ భరతుండు భక్తి నిడఁగ
శత్రుఘ్నుఁ డంతలోఁ జామరంబును వీవ
సుగ్రీవుఁ డర్థితో సురఁటివీవ
అంగదుం డంతంత నడపంబు పట్టంగ
సరస ఖడ్గము విభీషణుండు తాల్ప
సామిరి మతిమీటి నమ్మతిఁ గావింప
జాంబవంతుండు హెచ్చటికవెల్ప

గీ. అవనిజనుగూడి భద్రసింహాసనమున
రమణఁ గూర్చుండి రాజ్యపాలనము సేయు
నట్టికోడండరాము నే నాత్మలోన
మెలఁగఁ గలగంటి నంతట మేలుకొంటి.

సీ. సీతావధూమణి మాతల్లి భృగురామ
గర్వాపహారి మాకన్నతండ్రి

దశరథాత్మజుఁడు మాదాత విశ్వామిత్ర
మమరక్షణచణుండు మాకుఁ గర్త
మారీచదమనుండు మాయిలువేలుపు
కోదండపాణి మాకులగురుండు
జనకజానేత మానెనరై నచుట్టంబు
రావణహంత మాజీషధనము

గీ. కైకయూష్నితకారుండు మాకు హితుఁడు
హేమమ్మగచర్తకాయీ మాస్వామి జలధి
బంధనుఁడు మాకు సంసారభారవహుఁడు
రామచంద్రుండు మాకు సర్వస్వ మరయ.

నీ. వనరాశిఁ దనయంపమొనకుఁ దెప్పించిన
కోదండధరుఁడు మాకులగురుండు
తారకబ్రహ్మవిద్యాస్వరూపం బైన
వేదవేద్యుండు మావిమలవిద్య
దండకాంతరమానిమండలిఁ గాచిన
మనువంశతిలకుండు మాకుఁ బ్రాపు
పగవానితమ్మునిఁ బట్టంబు గట్టిన
కరుణాపయోధి మాపరమదాత

గీ. శబరి యొసఁగినఫలములు చవులుగొన్న
శక్తిమాత్రైకదర్శి మాపాలివిందు
కతినదశకంతభుజగర్వగౌరవంబు
మట్టుపెట్టినవిలుకాఁడు మాబలంబు.

నీ. నాలుగుమోములబాలునితోఁ దన
బొడ్డున బాలెంతపూవుదనర
అడుగుఁగెందామరఁ బొడమినతేనియ
ముల్లోకములమోద వెల్లిగొలుప

ఉరమున నున్నయిందిరచేతికమలంబు
మెలఁగుతుమైదల కామెతలు గొలుపఁ
గరమున నొకమనోహరతరశంఖంబు
పాలివోనినిండువెన్నెలలు గాయఁ

గీ. బాలమున్నీటికరడు లుయ్యాలలూఁప
ముద్దురనాగువుపైఁ గనుమోడ్చియున్న
వాని లోకంబు లేలేడువరుసవాని
మెలఁత ! కలగంటి నంతట మేలుకొంటి.

దశావతార స్తవము.

ॐ గునుగు సీసములు. ॐ

ఈపద్యములు సత్యవోలు భగవత్కవి రచించినవియట.
రక్షణపరాయణుండ ! నారాయణుండ !

సీ. విదనభుజోరోఁఘ్రివలన విప్రక్షత్ర
వైశ్యకూర్ములు మదివలనఁ జంద్ర
ముఁడుఁజూపువలన నూర్యుఁడు మోమువలన మ
రుత్పతి పీఠిహోత్రులును బ్రాణ
మువలన వాయువు బొడ్డువలన నాక
సము శిరమువలన స్వర్గము పద
మువలన భువి చెవులవలన దిశలును
నుదరమువలన హేమోదరాండ

తే. చయము జని పృథ్వి లయ మంద సభువునీవు
నాహృదయపీఠి నుండు మామ్మాయసుప్ర

సిద్ధ ! వైకుంఠనాథ ! లక్ష్మీసనాథ
రక్షణపరాయణుండ ! నారాయణుండ.

సీ. విరజానదీపరివృతసప్తసాలావృ
తపరమభాగవతసదనపద
వైకుంఠభువనశ్శవనసదనానుకృ
తసవీనపవనాదతల్పమున జ
గత్ప్రల్పనాకల్పకల్పండ్లవైకుండి
కాలు నంచి యెడమకాలు సాచి
వడిచే యనంతనియొడలిపై నెడమచే
యిని జానునందున నిడి వెనుకటి

గీ. కరయుగంబుల శంఖచక్రములు మెఱయ
సిరియు భువి నీళ గొలువ భాసిల్లు నిను భ
జింతు వైకుంఠనాథ ! లక్ష్మీసనాథ !
రక్షణపరాయణుండ ! నారాయణుండ !

సీ. శ్రీదేవి భూదేవి సేవింపఁ గమ్మారి
తిలకము మాణిక్యములుఁ గిరీట
ము మకరకుండలములుఁ గౌస్తుభమణి తా
ళీలు లక్ష్మీకుచాలేపము వన
మాల శ్రీవత్సము నంచి సాలు భుజకీ
ర్తులు బాజుబందులు గొలుసులు మురు
గులు బటువులు ముద్రికలు శంఖచక్రాది
పంచాయుధములు సుభద్రసూత్ర

గీ. కలితపీతాంబరంబు గజ్జెలు వెలుంగ
నాహృదయపీఠి నుండు మామ్నయసుప్ర
సిద్ధ వైకుంఠనాథ ! లక్ష్మీసనాథ... ..

సీ. మహనీయమత్స్యకూర్తవరాహనరసింహ
వామనభృగురామరాఘరామ

బుద్ధకలికిరూపములు నారదకపిల
వ్యాసదత్తాత్రేయు లాదిగా న
సంతరూపము లయ్యు “నత్యతిష్ఠద్దశాం
గుల” మని బ్రహ్మాండకోటి యేక
పాద్విభూతి త్రిపాధ్భూతిగను పరమ
పదముగ నీస్వరూపము చెలిసిన

గీ. తత్త్వవేత్తలు పురుషనూక్తమున నిన్నుఁ
బాగడనెగడితి వా విరాట్పురుష ! సుప్ర
సిద్ధవై కుంఠనాథ !

నీ. మొగము శంఖము మీసము ల్లదాఖిద్దము
ల్పాలను చక్రము వాలమును నుకాచ్ఛ
మునుబూని మగమీనమూర్తివై మెఱసి పా
తాళ మెఱసి తటస్థలి దొఱసి య
రసి “స్వయంతీర్థః పరాం స్థాయతి” యను
నోజ గా నీతి “యత్యుభయః ప
తనహేతు” వినిసోమకునకుఁ చెల్లు గుభౌల్లు
భౌల్లుభౌల్లు నెగసి పడుచుఁ గడలిఁ

గీ. గ్రచ్చుకొని వచ్చుముచ్చమై వచ్చి క్షుతులు
చెచ్చి విధి కిచ్చినట్టిసేహచ్చువినతి
సేతు వై కుంఠనాథ !

నీ. ఆమృతవారాళి ఘటము మందశముఁ గవ్వ
ము ఘటి రజ్జువుఁ జేసి పూర్వదేవ
తలు దేవతలుఁ బట్టి దరువఁగా ఘుమఘును
ధ్వనుల బ్రహ్మాండము తల్లడపడ
నపుడు “పరోపకారార్థ మిదం శరీ
ర” మని కూర్వావతారమునఁ గ్రుంగి

నగిరిక్రింద నిలిచి “నాన్నోడకసమం
దాన” మని మరలకమృతమిచ్చి (:))

గీ. నిరుపమాన-క్షీరమణీమణిమ
ణులు గొలువ విలసిల్లి తో నలఘు దాన
శీల ! వైకుంఠనాథ !

నీ. హిమగిరిఁ గేరుదేహము వజ్రములతీరు
రోమములుఁ బ్రళయార్కులసరి కను
గవయ బ్రహ్మాండముఁ గబళించుముట్టై పా
తాళముఁ బెకలించుదంప్త యొప్పఁ
గ పరాహమూర్తివై కదిసి హిరణ్యాక్ష
గర్భనిర్మదివై భూర్భువస్సు
వర్షయచ్చేదివై వారాశిమగ్నభు
గ్నవసుంధరోద్ధరణప్రమోది
నీ. వై జగతి “యతో ధర్మస్తో జయ” యను
వచనము నిజముఁ జేసినవర్ధమాన
తీర్తి వైకుంఠనాథ !

నీ. ఎంతఁ బదివిన రవంత కులాచార
ధర్మమెఱుంగడ తనకుమార
కుండయినప్రహ్లాదు నొడిసి పట్టి నలుక
రహి వచ్చినట్టిహిరణ్యకశిపు
కట్టెగుట నినుపకంబము పటపటఁ
బగులఁ బొగ లెగయ భగభగ మమ
పెనుమంటఁ జిటజిట మనుమిడుఁగురులు బ్ర
హ్మాండము నిండ బ్రహ్మాదులు గడ
గీ. గడ నడక నల్లడ లడల నెడలి కెవ్వు
నార్చి రిపు నేర్చి ఐటు నేలినట్టిశ్రీనృ
సింహ ! వైకుంఠనాథ !

శ్రీ. అదితికశ్యపునకు “నంగుష్ఠమాత్ర్యపు
 రుష” యనువచనము రూఢిసేయ
 వామనమూర్తి నవతరించి వడుగవై
 గొడుగు జండెముఁ బచ్చగోచిపంచె
 పంచశిఖలు మాంజి పాలాశదండము
 కృష్ణాజినము చెంబు నిట్టివేష
 మమర “నచోరణీయా నహతో మహీ
 యా” నన్న వేదవాక్యము ప్రసిద్ధి

గీ. పడ బలికడను బుడమి మూఁ డడుగు లడిగి
 త్రిభువనము లాక్రమించువరిష్టు వని భ
 జింతు వైకుంఠనాథ!.....

శ్రీ. జనుదగ్నిగర్భవాసమునఁ బుట్టి వివిధ
 విద్యాతపోధనుర్విద్య లధిక
 పతివై ప్రబలి “ఇదం బ్రహ్మ మిదం తాత్ర”
 మని మునిరాజచిహ్నముల కాఁ
 చాపనైపుణిఁ జూపి పాపభూపతుల శ
 తారికకోరకుతారధార
 నస్త్రధారాప్రవాహములు గా శతధా స
 హస్త్రధా ఖండించి యానదులను

గీ. దర్పణము భూమిదేవతాతర్పణముగఁ
 జేసినపరశురామవేషి వని నిను భ
 జింతు వైకుంఠనాథ!

శ్రీ. నూర్యనంశము పరిశుద్ధ మని దశర
 థుఁడునతులమనోరథుఁ డని భరత
 లక్ష్మణశత్రుఘ్నులకు నన్నవై పుట్టి
 సౌందర్యచాతుర్యసౌకుమార్య

కౌచ్యనై క్యాచాచ్యపీచ్యసత్వోచిత్య
 గాంధీచ్యకర్తమకర్తమన్య
 ధాకర్త మతీసమర్థత్యసత్వాఘట
 ఘటనాపటీయ స్వఘన మక స్వ

గీ. నౌఖ్యసఖ్యదయాముఖ్యశాలి నైన
 రాముని సూముని దయాభిరాము నిను భ
 జింతు నైకుంఠనాథ!

సీ. ప్రహ్లాదు గన్నప బ్రహ్మమూర్తివై
 యాద్యంతకూన్యంఢ పయ్య “ధర్మ
 సంస్థాపనార్థాయ సంక్షవామి యుగే యు
 గే” యటంచును దేవకీతనయుండ

నయి చలరామసహాయుండవై శిష్ట
 రక్షణమును దుష్టశిక్షణమును
 నలుపుచు రక్షిణి సత్యభామ నుదంత
 ధర్మ కాలింది జాంబవతి మిత్ర

గీ. వింద లక్షణయును బహర్వేదనూర్వు
 రంగనలు గొల్వ వెలయుకృష్ణాహ్వయప్ర
 సిద్ధ! నైకుంఠనాథ!

సీ. త్రిపురవైత్యులను మిత్రికి బుత్రిఁ జేయఁ ద
 లఁచి తదీయాంగనల యతిబృంధి
 కుచమంభపరిసంభగుంభనసంభాత
 రు స్తంభకుంభదూరుఘనజఘన
 లింబలింబాధరపీఠనతాడన

దంతక్షతనఖక్షతప్రముఖన
 తుల నతులగతులఁ గలసి మెలసివిల
 సితతద్రవ్యతక్షతిఁ జేసి చేసి

శీ. కంటిగొంటమ్మ వైమింట గంటకత్తి
పురచరులఁ గాల్చి కాల్చినబుద్ధ! గుణస
మృద్ధ! వైకుంఠనాథ!.....

శీ. కలియుగాంతమున గుష్కరముష్కరతురుష్క-
చండాలపతితపాపండమండ
వీమండితాఖండభూమండలముఁ జూచి
కమ్రమ్రపరారతామ్రపరి
తటమున బ్రహ్మవిద్యబ్రహ్మణునకుఁ బట్టి
వై పుట్టి యుత్తమాశ్వాధి రూఢుఁ
డ పయి జోడుఁ దొడిగి డాబు కత్తికమానుఁ
బూని పూనిక మీఱఁ బుడమిఁ బుట్టి

శీ. నట్టిగుప్తులఁ బుడమిఁ జెండాడ నున్న
కలికిమూర్తి! గుణమ్మార్తి! కలితశౌర్య
క్షీర్తి! వైకుంఠనాథ! లక్ష్మీసనాథ!
రక్షణపరాయణుండ! నారాయణుండ.

ఈక్రిందిపద్యము తెలకూచి బాలనరన్వతీమహోపాధ్యాయుఁడు రచించెను.

౧. మత్స్యవతారము.

శా. సాధియోముఖపూరితోద్వమితతాసతోర్ధ్వగోదన్వద
ర్ణోధారాంతరట త్రిమింగిలప్రోద్ధాననిధ్యానల
బౌద్ధీశ ప్రభుతాస్వభాగహరణార్థాయాయినాథానుజ
ప్రధానాన్యంకవిశోలవాగ్ద్వగబటబ్రహ్మాంస్తుమ స్త్వా మనుజ్.

౨. కూర్మావతారము.

శా. మ్యై త్తంభద్గిరికల్పితానతరణద్యోవాహినీసంగమో
పాత్తేందూదయనిషిత్పాణజలధిప్రారబ్ధపుత్రోత్సవో

చాత్తత్వాత్క్షణజాశ్వవన్యతనకన్యాగోమణీదానసం
 ంత్తిప్రీణితక్షణభుజిపతిబ్రహ్మంస్తుమ స్త్వా మనుః.

3. వరాహోవతారము.

కా. ఆద్యాలోకసంక్షిప్తసంప్రమదశేహాపూరుషత్యక్త స
 త్నాద్యాంశస్త్రాన్తీర్థమప్రదఖురప్రతాళనామాత్రజా
 గ్రహ్యోగాంబుధిదంష్టికాగ్రరిప్రహృతాల్లామిషప్రాయశుం
 శ్చద్యాదోనిశ్చగత్తక్తిస్థలికిటిబ్రహ్మం స్తుమ స్త్వా మనుః.

౪. నరసింహోవతారము.

కా. డింశద్రోహేజనోత్కటోత్కృమణరుప్తిక్లిష్టతారోమకూ
 పాంభోజప్రశాంశభాంశదళనోద్యధ్యానధిక్యతృభా
 స్తంభాంతస్త్రుటనాసుఖరత్నటపటధ్వన్యాస్తని క్షేప్తని
 ద్దంభోద్యోగనిశానకాపనృహరిబ్రహ్మం స్తుమ స్త్వా మనుః.

౫. వామనావతారము.

మ. స్వతలగ్వచ్ఛతిరాయత్యరచితస్వస్త్రినిపరేద్భాగ్రింతివా
 క్వృతిహులత్వదశానుకారిగళగార్థద్యక్షమాంభోజభూ
 నుతిహాసన్నఖరోర్ధ్వసారితపదార్ణోరుడ్జగంగాన
 ప్రతిమాళికకపర్దమండలలుబ్రహ్మం స్తుమ స్త్వా మనుః.

౬. పరశురామావతారము.

కా. ఆజిప్రాధిమదుర్జయార్జునగళోదగ్రాస్యగాస్వాదన
 వ్యాజాహోళనభాక్తదస్యపహృతి ప్రాణాహుతిప్రసుఖర
 ద్రాజాళీడివి సానసానవిఘ్నసప్రాయేందువేలాయితా
 భ్రాజాశ్వక్షుపకాకధారిభృగురాక్ష్యిహ్మం స్తుమ స్త్వా మనుః.

౭. శ్రీరామావతారము.

కా. చాపచ్ఛాత్రనిషంగభంగకుపిత త్వాభృద్ధనుఃపంచవ
 క్త్రీపంచాలికదృజ్నియుక్తహుతభుగ్గీవాద్యయాపంచక

వ్యాపార భ్రమకారిపంక్తిగళగళ్యాఖండనాఖండదో
 పైపుణ్యప్రదరౌఘరాఘవపరం బ్రహ్మంస్తుమస్తామనుకౌ.

౮. బలరామావతారము.

మ. కరిపూరుద్ధరణేద్ధలాంగలవిభగ్నత్వాభరాదక్షిది
 క్కరిపాదప్రహతిసుఖటసుఖటితభాగవ్యాపృతగ్రీవనూ
 కరపీఠీకృతపృష్ఠతాహితనుమాగాఢాధికూర్వాధిరా
 ట్పరిక్లప్తప్రళయాంబుగాహనహలిబ్రహ్మంస్తుమస్తామనుకౌ.

౯. శ్రీకృష్ణావతారము.

మ. అతిదోషీడనకర్కరీఫలితకంఠాభత్వదుత్తర్తధూ
 ర్తత్పూణవర్తదృఢాంగపాతహతగోత్రాభర్తృకోత్పాదిత
 క్రతుభుగ్రాడ్ధృవాణాగ్రహోన్ముఖతారధ్వస్తమైనాకని
 ప్పతనశ్రాంతికనందగోపకనుతబ్రహ్మంస్తుమస్తామనుకౌ.

౧౦. బౌద్ధావతారము.

మ. గిరియుష్మద్దనురస్తతాప్రభృతిమోషీకృద్వహూశీలవి
 సుఖరణావర్తభిదాఢ్యదాఢ్యసఫలీభూతత్రిపూతత్రిపూ
 ధ్వరదైతేయజిహ్వాంసుకాసనపరోగ్రస్తాప్యసారూప్యని
 ర్భరదైతేయతథాగతాంగకపరబ్రహ్మంస్తుమస్తామనుకౌ.

౧౧. కల్క్యవతారము.

మ. స్వమహాబాహుకృపాణకృత్తగళేతుచ్ఛ్లేచ్ఛవీరచ్ఛటో
 త్రోమదాపాదితపద్మనీరమణమధ్యచ్ఛిర్రఖస్వామికా
 గమనానాస్రపయఃపరాగమధితత్త్వాసారగంగానదీ
 భ్రమకృత్కీర్తికకల్కిమూర్తికపరబ్రహ్మంస్తుమస్తామనుకౌ.

~*~ సంకీర్ణ పద్యములు. ~*~

- గీ. అక్షరంబు నలయుఁ గుఱి జీవనులకు
నక్షరంబు జిహ్వ కిడురసము
అక్షరంబు తన్ను రక్షించుఁ గావున
నక్షరంబు లోకరక్షితంబు.
- క. సరి నక్షరములె మంత్రం
బరయఁగఁ దరుమాల మెల్ల నొపభవయమే
ధర యెల్ల ధరివిదానమె
నరు లాస్థితి యెఱిగి క్రియల నడపిరయేనిన్.
- శా. ఆలస్యంబును గామినీజనరతాత్యాసక్తియున్ జన్మభూ
లోలత్వంబును రోగపుంభయము చుర్రోభంబు సంతోషమున్
బోలంగా నివి యాటు నెప్పుడు జగత్పూజ్యప్రతాపీదయ
శ్రీం జెందఁగ విఘ్నకారణములై చెల్లెన్ ధరామండలిన్.
- ఆ. దేవునాన మున్ను దేశాన కొకరుండ
నిన్ను హుళహుళ నింటనింట
నేవు రాయ్ చెడ్డు రెనమండు తొమ్మండు
పదువురై కి కవులు పద్మనాభి!
- చ. అవినిపుఁ డాదరించినభటాళిభటత్వము వైద్యువైద్యమున్
గవికవితామహత్త్వమును గాయకుగానము కోటిసేయు న
య్యవనిపుఁ డాదరింపనిభటాళిభటత్వము వైద్యువైద్యమున్
గవికవితామహత్త్వమును గాయకుగానము గవ్వసేయునే?.
- మ. నయనానందకరం బనిందితము నానాసద్విజ్రేణి కా
శ్రయ మశ్వత్థమహిజ మంచు నభు లాసం జెంది యాస్వాదన
క్రియకుం బుచ్చుచయంబు గోరి చనుమాడ్కిన్ సుందరాకారు
ర్దయు నాసింతురుగా కెఱుంగుదురె యంతస్సారనిస్సారతల్?.
- చ. సరసులు గానివారియెడఁ జాలఁ గవిత్వరసప్రసంగముల్
కలుపుట కంటికోషణమె కాక రసజ్ఞత గూర్ప నేర్చునే ?

స రశరజాలవేదనకుఁ జాలక భ్రాంతిని రాతిబామతో
మఱిగి రమింపఁగాఁ దివురుమానవుఁ డేమి సుఖింపఁ గల్గెడిన్?

సీ. నిపుణత రాజ్యవినితుఁడు గాఁ డేని
నేల యేలెడువాఁడు బేలకాఁడె
సంగీతసాహిత్యసరసుఁడు గాఁడేని
కృతి నెప్పువాఁడు దుష్కృతుఁడు కాఁడె
కుశలత సతిమతివిశదుఁడు గాఁడేని
విటుఁడగువాఁడు దుర్విటుఁడు గాఁడె
మాధవశ్రీపాదమగుండు కాఁడేని
మోక్షార్థి ననువాఁడు మొప్పెగాఁడె

గీ. ఆతులరాజ్యనీతి యమలకావ్యసుశక్తి
యంగనానురక్తి యచలభక్తి
రతుఁడు గానివాఁడు పతిగాఁడు కృతిగాఁడు
కామిగాఁడు మోక్షకామి గాఁడు.

గీ. ఆధ్యుఁ డున్నయప్పు డందఱుఁ బూజ్యలే
లెక్కమీఁద సున్న లెక్కినట్లు
అతఁడు పోవువెనుక నంద అపూజ్యలే
లెక్కలేక సున్న లేఁగినట్లు.

క. సామర్థ్య మున్నవేళల
నేమనుజునకేని నింద యెట్లొదవుఁ? గుసుం
బామేల్చిచీర దాల్చిన
భామ చెఱఁగుమాయఁగాక బయలంబడునే?

క. చేతనగువాఁడు కార్యము
కై తగ్గును వంగుఁగాక యల్పుం డగునా?
యేతముచడి దా వంగును
బాతాళమునీరు దెచ్చి బయలంబట్లన్.

- చ. పరగఁగ నాల్గుపాదములు బాగుగుతుండము ఘోంకృతంబు మా
కిరువునకున్ సమంధే మఱి యొక్కవయొక్కటి పక్షయుగ్మభే
చరుడను నాకు సామ్య మొకసామజమా? యని దోమ పల్కున
ల్లరయ మహానుభావులను నల్పుడు నోరొలందు లాడెడిన్.
- మ. సకలసాగుళిక ప్రవర్తి నురుపక్షద్వంద్వశౌక్యాభిరం
జకుడెన్ సర్వదిగంతిగామి ననకృత్సంసేవ్యమానుండ నై
స్థిమండెన్ గావున మత్సమానుడగునే శీతాంకుఁ? డం చెప్పడున్
ఒక మిందుం బ్రహానించురీతి సుజనుం బల్కుం దురాత్ముం డెల్.

- క. కవితాలక్షణమెఱుంగని
యవివేకిఁ బద్య మిచ్చి యడుగుటకంటెన్
చవిలెఁగొని దండెఁగొనుకొని
భువిలో వారిదాసుఁడైనఁ బున్యామె దక్కెన్.

- క. పదపద్యంబులుచదివిన
విదలించుకలేచిపోక వేడుకతోడెన్
దుదరమ్మని యిప్పించినఁ
బదివే లొకపోకవక్క భట్టరుచిక్కా!

ఈభట్టరుచిక్కాచార్యులు, తెనాలిరామకృష్ణప్రభృ
తులకు గురువనంబుడు.

- క. నక్కలు చొక్కలు వెదకును
నక్కఱతో నూరఁబంది యగడిత వెదకున్
గుక్కలు చెప్పలు వెదకును
డక్కిడినాలంజెకొడుకు తప్పే వెదకున్.

- గీ. తప్ప గుఱుతించివ్రాయు టుత్తమము; లేక
ప్రతిసమానముగా వ్రాయు టతిముదంబు

రెండు విడనాడి వ్రాసెడిలేఖనండు

కలుగు టరయంగఁ గవి యభాగ్యంబకాదె?

చ. వెనుకకుఁ బోక హు మ్మనక వేసట పొందక బంతిబంతిలోఁ
బెనుపక లోపలం బ్రమసి బెగ్గిల కంతయు మున్నె నూచుచున్
గనుఁగొను నక్షరక్రమముకందువ దప్పక యేకచిత్తుఁడై
యనుపమబక్తితోఁ జదువునాతని వాచకుఁ డండు సద్బుధున్.

శ్లో విష్ణు శ్లోక వర్ణనము. శ్లో

శ్లో. హరిశ్చంద్రో నలో రాజా పురుషుత్తమః పురుషవాః,
సగరః కార్తవీర్య శ్చ ప డేతే చక్రవర్తినః.

జిగిబిగియును, రుచియును గల యీక్రిందిపద్యరాజములు యత్కర్తృకములో తెలిసినదికాదు.

శ్రీ. హరిహరబ్రహ్మంబు లద్భుతం బందంగ
నెగడె సత్యవ్రతనిష్ఠ కలిమి
నాలుగుయంగముల నోలిని బదునాల్గు
వరుసల వర్తిల్లి వసుధ యేలె
సప్తపాథోధిసంగు ప్తసప్తద్వీప
సంధుల జయశిలా స్తంభవితతి
నిలిపె నాఖండలాదులు పంపు సేయంగ
రాజనూయమహాధ్వరం బొనర్చె

గీ. నతలవితలరసాతలాద్యఖిలదనుజ
లోకగంధర్వలోకాహిలోకనాక
లోకగోలోకకమలజలోకభరిత
సాంద్రయశుఁజైప్పఁ దగు హరిశ్చంద్రవిభుని.

- నీ. చంద్రకందర్పాతిసాందర్యవంతులు
తనుజూచి సిగ్గునఁ దనరఁ దనతె
త్రైలోక్యసుందరి దమయంతి తనయందు
బద్ధానురాగగాఁ బరఁగఁ బరఁగె
అధీకిఁ బ్రాణంబు నర్థంబు నిచ్చుట
నెట్టన బిరుదుగా నెగడ నెగడె
అమరులు దనమనోవిమలత కిచ్చమై
మెచ్చి నెచ్చెలులుగా మెఱయ మెఱసె
- నీ. మహితకర్కశకాహింద్రమై త్రిపురఁడు
పుణ్యముకుష్మవృక్షతాగణ్యగుణఁడు
వితతికలిదోషసంహారవిమలయశుఁడు
నలుని నీర్తిప నభుములు దొలఁగు టరుచె?
- నీ. చంద్రచందనునకు సాధ్వీయిలాకన్య
యం దుద్భవించెఁ బుణ్యములతోడ
శ్రీమత్సురాంగనానీమంతమణియైన
యూర్వశి పత్నిగా మర్చి యేతె
వితతభాండాగారవిపులగోష్ఠాగార
తతి విప్రహస్తసంగతిగ నిచ్చె
ఆయుర్దృఢాయుస్సుఖాయుర్ముఖుల దేవ
పతి చూచి వెఱఁగంద సుతులఁ బడసె
- నీ. సుజనముచికుందఘాపాలసోదరత్వ
మేరుమందరభృతీయశోమేరురత్వ
సకలగుణరత్నఘాషణసాగరత్వ
భను నభుద్యుతుఁ యరుకుత్సుఁ జను సుతింప.
- నీ. మహి యెల్ల యెడ నేలుమాంభాత్మనకుఁ బుట్టి
యాచిగచ్చేక్యరం డనఁగఁ బరఁగె

బ్రాహ్మణభక్తిసంపన్నసౌజన్యత
విప్రవశుం డన వినుతి కెక్క
ఇరువేలవర్షముల్ గుఱుతుగా నొకదినం
బాదిగాఁ గలయధ్యురాలిఁ జేసె
త్రిభువనప్రీతిగా దివ్యశోదండుఁ దై
బహుశోటిదనుజాల బల మడంచె

గీ. ప్రకటకా త్రవభంజనభైరవుండు
సౌత్త్రితాయ త్తకారవపారవుండు
హరి తానేకజనవినుతారవుండు
గౌరవోన్నతి నొప్పెఁ బురుషురవుండు.

సీ. పటుశక్తికౌర్య లర్యదివేవు రాత్త జుల్
పనిసేయ నిమహిభరము చాల్చె
ఒక్కొక్క సుతుపేర నొక్కొక్క పుష్పణం
బిలయెల్ల గల్పించె నలఘుమహిమ
అన్ని పట్టణముల నఖిలమహారత్న
చయములు గల్గ రాజ్యంబు చేసె
పుత్రిమోహభ్రాంతి పొందక మర్యాద
తొలఁగినసుతుల నిల్ తొలఁగఁ చోలె

గీ. చెప్ప నొప్పచె నిజసౌత్త్రిచిత్రఘోర
తమతపోలబద్ధగంగాంబుతరళసలిల
పీచికానూనసోపానవితతయాన
నవనివాసత వైకుంఠనగరు సగరు.

సీ. హేహయవంశధాత్రీశాఖిచంద్రుడై
జనియించి విశ్వభూచక్ర మేరె
అచ్యుతమూర్తి దత్తాత్రేయయోగీంద్రు
చేత జగజ్జైత్రసిద్ధి విడసె

ఏతప్పు నెన్నఁడు నెవ్వరు నెన్నోటఁ

దలఁచ రామండుగ నిలిపె నాజ్ఞ

ఏడుదీపులయందు నెన్నూలు హయమేధ

యాగంబు లొనరించె నలఘుమహిమ

గీ. అతులతరదీర్ఘ సత్త్వసహస్ర బాహుఁ

డహిగణాధిపఘణగణాయ త్తథూరి

భూభవముఁ దాల్చె నవలీలఁ బొగడఁ దగఁబె

కార్తవీర్యార్జు నాహ్వాయత్నైతలేంస్తు?

సీ. ఒగిఁ జతుర్దశమహాయోగములు భువిఁ దాల్చె

సత్యవ్రతము హరిశ్చంద్ర విభుఁడు

జంభారివరుణాదిసంభావితులొన

దమయంతి నిరియించెఁ దనర నలుఁడు

అదిగఁజ్ఞేశ్వరుం డైవిప్రదాసుఁడై

చరియించెఁ బురుకుత్సజనవిభుండు

బ్రహ్మహస్తంబు ఘండార మదియె యో

తారంబుఁ జేసెఁ బురూరవుండు

గీ. సాగరము పేర్చి నిర్మించె సుగరవృషతి

కార్తవీర్యుండు మహి జైత్రవర్తనుండు

వీరలాధుఁడు దలపోయ విష్ణునిభులు

చక్రవర్తులు నిత్యనిర్వక్రయశులు.

—ఉత్థా రణతిక్కన - నెల్లూరుపురము. ఉత్థా

విరాటపర్వముఁ దొట్టి తుదముట్టు నాంధ్రమహాభారత
మును రచించిన తిక్కనసోమయాజి కీతఁడు పెద్దతండ్రి కుమా

రుడు. పదుమూడవ శతాబ్దియందు విక్రమసింహపురమున
రాజ్యమేలిన మనుమసిద్ధిరాజునొద్ద సేనాని.

శీ. వీరవివాదంబు వేదనివాదంబు

వాయక యే ప్రాద్దు మ్రోయుచుండు

భూసురప్రకరంబు సేనలు చల్లంగఁ

బాయ కన్నియొ నుటుంబములు బ్రదుకు

బ్రహ్మణావళికి ధారలుపోసినజలంబు

సతతంబు ముంగిట జాలువాటు

రిపుల కొనఁగిన పత్రికలపుత్తికలను

బాయక కరణముల్ ప్రాయుచుండు

గీ. మానఘముఁ డైనతిక్కనమంత్రియింబ

మదనసముఁ డైనతిక్కనమంత్రియింబ

మహితయశుఁ డైనతిక్కనమంత్రియింబ

మంత్రిమణి యైనతిక్కనమంత్రియింబ.

మనుమసిద్ధిరాజునకును నెఱగడ్డపాటియేలికయగు కాటమ
రాజునకును జరిగినసంగ్రామమున నీధన్యచరిత్రుఁడు కీర్తిశేషుఁ
డయ్యెను. పుల్లరియిచ్చు నొడంబడికపైఁ గాటమరాజుతనవసుల
మనుమసిద్ధిరాజుమేఁతబీళ్లలో మేపుకొనియక్కడఁదనకోడెదూ
డలలో నేదో నవ్వుము సంభవించిన దన్న కారణమునఁ బుల్లరి
నెగఁగొట్టెను. దానిపై మనుమసిద్ధిరాజుపసులబోఁనీయఁడయ్యె.
పరస్పరయుద్ధమున కిది కారణము. ఈయుద్ధచరిత్రము “కాటమ
రాజుకథ” యనుపేర గ్రంథరూపమున వెలసినది. మనుమసిద్ధి
పక్షమునఁ గొంతసేనతో ఖడ్గతిక్కనకాటమరాజుసేన నెదుర్కొ
ని కొంత పోరాడి తన బలము చెల్లాచెదరుకాఁగా నిలువరాక
తిరిగి యింటికి వచ్చెను. నాఁడు స్నానము చేయుబోఁగా స్త్రీలు

జలకమాడు మటుఁగుపట్టున భార్య నులుకమంచ మడ్డునేసి పస
పుటుండ దాని పై నుంచి నీళ్లబిందెఁదెచ్చి పెట్టెనట ! ఇదియే
మని వ్యసనపడి యడుగ—

క. పగఱకు వెన్నిచ్చినవో

నగలే నిను మగతనంపు నాయకు లెందుకొ ?

మును రాఁడువార మైతిమి

నగ పేటికి జలకమాడ వచ్చినవోలకొ ?

అని యవమానకరముగా సైతము పల్కెనట ! తర్వాత
దల్లి యన్నములో విఱిగినపాలుపోసెను. తిక్కన తల్లి నిదియే
మని యడిగెను.. తల్లి “నాయనా ! నీవు పోయినచోటికే పస
లును మేఁతకుఁజోయెను, అవియును విఱిగివచ్చినవి. పాలున
విఱిగెను” అనెనట..

క. అసదృశముగ నరిపీరుల

మృతిపుచ్చక విఱిగివచ్చుమగపందక్రియకొ

గనవుకొ మేయఁగఁ బోయిన

పసులుకొ విఱిగినవి తిక్క ! పాలుకొ విఱిగెకొ.

అంతట నన్నము విడిచి లేచి యుద్ధనన్నధుఁడై పోయి
పగఱ నెదుర్కొని వీరస్వర్గమునందినట్లు నాఁటికపుల వర్ణనము
చ. పడఁబున వాజిరాహుతులపై దుమికించుచుఁ దిక్కఁ డార్చినకొ

బెదిరి పరిశ్రమించి కడుఁ బిమ్మిట పీరులు భీతచిత్తు లై

యదె యిచె వాలు వాల్చెఱుఁగు లల్లవె యల్లదె యాతఁడం చనకొ

గొరుకక యాజిఁజేసె రిపుకోటుల కందఱ కన్నిరూపులై.

ఉ. చిక్కక మున్నసిద్ధివిభుచే మును గొన్నఋణంబు దీర్చె మా

తిక్కనమంత్రి పోమఱిల దేవరసాక్షిగఁ బెన్నసాక్షిగా

నెక్కినవాజి సాక్షిగ మహి స్తుతి కెక్కినకీర్తిసాక్షిగా
స్రక్కక మారుకొన్నరణసూరులు సాక్షిగఁ గొండసాక్షిగఁ.

సీ. *రణరంగమున మోహరంబులఁ బొడగని

ప్రాణంబు వ్రాసినపందగజమ! దాచి

విజయాధిపుని దాడి వెనుకొని తగులంగ

దిశ దెన్నదప్పి పాటినదిగజంబ!

చేరఁ జాలక తిరిగి చేమడ మల్లించి

పెనుమల్లె మంచాన కందనిచుదగజంబ! కాని?

బెనుతుల్లి చెఱువులోఁ బిరుదు లన్నియు రొంపి

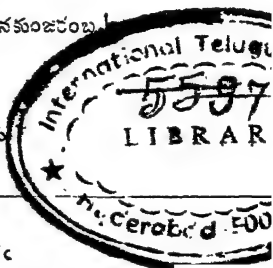
గుంగంగఁ ద్రొక్కినమంజరంబ!

గీ. నేఁదు మొదలుగాఁగ నెల్లూరిప్పిల్లలోఁ

బొగడుతనము నేయుమగలతలలు

పూరిగఱచి తిక్క! భూతమై సోఁకుము

యూరివారిసోఁకు గారునేసి.

*పాఠాంతరము.

సీ. విజయాధిపునిదాడి వెనుపెంటఁ దగిలినఁ

బ్రాణముల్ దాచిన పందగజమ!

పెనుజల్లెపల్లెలో బిరుదు లన్నియు వైచి

పరుగె తి వచ్చినపారుఁబోత!

దురములోఁ జావక దొరలెల్లహసియింప

మంచానకొరిగిన కొంచెకాడ

చతురంగబలముతో సమరంబు నేయక

మానంబు విడచిన మందబుద్ధి

గీ. యనుదు నార్యైలవారు ని న్నపహసింపఁజెల్లంగఁ

ధరణి నెల్లూరిలో నెట్లు తిరుగ గలవు?

వైరులను గెల్చి సత్కిర్తి వరలు మయ్య!

మంత్రిమలహేళి? తిక్కనామాత్యమహిమ!

- సీ. ధైర్యంబు నీమేనఁ దగిలి యుండుటఁ జేసి
చలియించి మందరాచలము తిరిగె
గాంభీర్య మెల్ల నీకడన యుండుటఁజేసి
కాకుత్స్థుచే వార్ధి కట్టువడియె
జయలక్ష్మి నీయరస్థులిన యుండుటఁజేసి
హరి పోయి బలి దాన మడుగుకొనియె
ఆకారమెల్ల నీయంద యుండుటఁజేసి
మరుఁడు చిచ్చునఁ బడి మడిసి చనియె
- గీ. దిక్కదండనాథ! దేవేంద్రపురికి నీ
వరుగు ఔఱిఁగి నగము తిరుగు టుడుగు
నబ్బి కట్టువిడుచు నచ్యుతకొద మాను
మరుఁడు మరలఁ గలుగు మగలరాజ !
- సీ. నందిని బుత్తెంచె నిందుశేఖరుఁడు నీ
వన్న! యేతెమ్ము తారాద్రికడకు
గరుడునిఁ బుత్తెంచె నవహరి రావయ్య
పడి సిద్ధతిక్క! కై నల్యమునకు
హంసను బుత్తెంచె నజుఁడు నీకడకు ను
భయకులమిత్ర! రాబ్రహ్మసభకు
విరావతముఁ బంపె నమరేంద్రుఁ డిప్పుడు
దివమున కేతెమ్ము తిక్కయోధ!
- గీ. యనుచు వేలువేలి నర్థితోఁ బిలువంగ
వాయవీరుఁ గూడ వచ్చివచ్చి
దివ్యయోగి యైనతిక్కనామాత్యుండు
మాత్యమండలంబు సొచ్చి చనియె.
- ఉ. వెన్నెలలేనిరాత్రియు రవిప్రభలేనిదివంబు నీరులే
పున్నసరోవరంబు కడునొప్పుగుదీపములేనియిల్లు నై

చిన్నదనంబు నొందె మనవిక్రమసింహపురంబు చూడఁగాఁ
బున్నమచంఘ్రు బోలు మనపోలమతిక్కఁడు లేమి నక్కటా!

—ఊఊ సిద్ధయ తిక్కన. ఊఊ—

ఈతిక్కన రణనిహతుఁ డయినపిదప వేములవాడభీమకవి
యాతనియింటికేఁగి యాతనిభార్యను “ దీర్ఘసుమంగలీభవ”
యని యాశీర్వదించెనట! ఆమె భర్తృవియోగవార్త తెలిపి
శోకింపఁగా నాతఁడు—

క. గుణములనిధాన మగుమన

రణతిక్కన తాఁ గళేబరంబును శిరమున్

గణఁక మెయిఁ గలయ బ్రదుకును

బ్రణుతాఖిలవై రిమకుటభాసితపదుఁడై .

అని పద్యముచెప్పిరణతిక్కన నుజీవింపఁ జేసెనట! ఇదికట్టుకత్త.
రణతిక్కననుగూర్చి చెప్పఁబడినపద్య మిదియొకటి—

ఉ. ఏమితపంబు చేసి పరమేశ్వరు నేమిటఁ బూజచేసిరో

రామునితల్లియుం బరశురామునితల్లియు భీముతల్లియున్

గామునికన్నతల్లియును గంజదశాక్షుననుంగుఁ డల్లియున్

శ్రీమహితప్రతాపుఁ డగుసిద్ధనతిక్కనకన్నతల్లియున్ .

ఉ. శ్రీయలరార శత్రువులఁ జెందితి వార్యులు మంత్రినర్య లా

ర్వేలఘనుల్ నుతించి రలవేల్పుదొరల్ ముదమంది మెచ్చిరో

లాఠితశౌర్యదైర్య జయలక్ష్మీ ప్రియంబున నిన్వరించె నీ

లీలలు హెచ్చెఁ దిక్కనికళేబరమా! యిఁక నిల్చియాడుమా!

ప్రసహించు నేవీట బ్రహ్మాండకర్పణం

బొరనీ మిమ్ములుముట్టె మన్న పెన్న

చెలు ఎందు నేవీటఁ జిరకాలజీవన

స్వర్ణాలచెఱువు సంపూర్ణమగుచు

గీ. ప్రజలకును మన్ని సకలసంపదలకున్ని

భోగములవీడు నురపతిపురికి నీడు

నమ్మికలఁజెంకి వైరులఁ జిమ్ముకొంకి

భాగ్యనికరంబు నెల్లూరుపట్టణంబు.

నీ. ఏపట్టనంబున నెన్నంగ ముహూట

యఱువది దేవాలయంబులుండు

ఏపట్టనంబున రూపింపవన్నియు

నీడేడు బావు లింపారుచుండు

ఏపట్టనంబున నెల్ల మానవులుఁ బ్ర

శస్త్రీగాంచిరి నెఱజాణలనఁగ

ఏపట్టనంబున నేకాలమును బెన్న

కాల్వలచేత ముక్కాఱుఁ బండు

గీ. శివునికృపఁ బుట్టె వేమాలనెట్టి బావి

పరఁగ జగ మెల్ల నెఱుంగ నేపట్టనమున

నట్టిపట్టన మిలను సౌఖ్యములకునికి

పట్టనందగు నెల్లూరుపట్టనంబు.

నీ. చరియించితిని గాని జగము మూలసాన

పరమేశ్వరునివంటిభక్తవరదు

విహరించితిని గాని వివిధభూములు * పల్లి

కొండనాథునివంటికూర్పువేల్పు

* పల్లికొండనాథుఁడు, శయనించినస్వామి, రంగనాథుఁడు.

పరికించితిని గాని బహుదేశము లనంత

పద్మనాభునివంటిభక్తమూర్తి

వీక్షించితిని గాని విశ్వమంతయుఁ బెన్న

నదివంటిదిన్యత్నశ్రవంతి

గీ. అరిగితిని గాని దేశదేశాంతరముల

వేదగిరివంటిపావనోద్వీధరంబుఁ

గాన మిన్నివిశేషముల్ గలిగి ధరఁ బ్ర

సిద్ధికెక్కఁ ద్రివిక్రమసింహపురము.

సీ. ఆపట్టనంబున నమరంగఁదూర్వన

మాకందచందనమహితవనము

ఆనగరంబున కటు దక్షిణంబునఁ

జెలువారు వేమాలనెట్టిబ్రావి

ఆయూరిపడమట నంభోజరాజిచేఁ

బ్రాకటం బైనతటాక మమరు

ఓప్పారునవ్వీటియు త్తరదిక్కున

మున్నీటి కెదురైన పెన్న దనరు!

గీ. కలిమి నారాజధాని మార్గంబు నెన్న

బహుళగంధర్వసింధురబంధురంబు

రతనపుంబొమ్మ లప్పురిరమణు లనఁగ

విసుతి కెక్కను నెల్లారి విభవమహిమ.

కా. మల్లెల్ మొల్లలు సేమమా? శుభములా మాకందముల్ జాజులున్

మొల్లం బొరక యుండునా? సుదతులున్ మోదంబు వాటింతురా?

విల్లం గోలయు (యేమరూఢమరునా?) వేమాలనూ యున్నదా

నెల్లారక? బెదసోమపీఠిన కదా సీరాక జైవాత్మకా!

❦❦❦ రెడ్డిరాజులు. ❦❦❦

కాకతీయులయొద్దఁ దొలుత దండనాథులుగానుండి తత్సామ్రాజ్యము నన్నగిల్లినతర్వాతఁ బద్మనాయకులవలెనే వీరును స్వతంత్రరాజులైరి. తొలుత వీరిరాజధాని యద్దంకి. తర్వాతఁ గొండవీడు, రాజనుపేంద్రవరము, కందుకూరు. వీరు మహాదాతలు. పదుమూడవశతాబ్దినుండి వీరిపాలనము పెంపొందెను. నూఱుసంవత్సరములకంటె వీరిరాజ్యము మహాఁచ్ఛాయమున లేదు. వెల్లోటివెలమరాజులును, ఓడ్డెరాజులును బ్రబలశత్రువులై యీరాజ్య మంతరింపఁ జేసిరి. ఈరెడ్లపరిపాలనక్రమమునుగూర్చి యీక్రిందిసీసపద్యము వాడుకలో గలదు. శాసనములఁబట్టి పరిశీలించినది మిక్కిలి యక్రమమగుచున్నది.

సీ. పోలయ వేమన్న పాలుపారఁ బండ్రెండు
 వత్సరంబులు గాచె వసుధయైల్ల
 అటవెన్గ ముప్పది యనపోతవేమన్న
 వన్నెవానికి నెక్కి వసుధ యేలె
 ధర్మాత్ముఁ డనవేమధరణీకళత్రుండు
 పదియు నేనిట భూమిపదిలపఱిచె
 ప్రజల కుబ్బసముగఁ బదునాలుగేడులు
 కొమరగి శేలెను సమయుదాఁక

గీ. ఏలెఁ గోమటివేమన యిరువదేడు
 రాచవేమన్న నాల్గు వర్షములనేలె
 మించి కట్టిరి గృహరాజుమేడ కొండ
 వీట నూరేండ్లు రెడ్లు భూవిదితయశులు.

—ఇది అనవేమనృపాలుఁడు. ఇది—

క. కవితాకన్యః నలుగురు

కవి ననమఁడు భట్టు దాది గణుతింపంగా

నవనరసికుఁడై పెనిమిటి

యవివేకియై తోడఁబుట్టు ననవేమనృపా!

క. కొంచెపుజగములలోపల

నందిలేముగ నిడుకీర్తి యనవేమనృపా!

మించెను గది ముఖదంబునఁ

పంచాక్షరిలోన కిప్పుడు బలసినభంగిన్.

గీ. పందికొమ్మెక్కి పెనుపాముపడగలెక్కి

వేటితామేటిపై పెక్కి మెట్టలెక్క

విసివి వేసారి యనవేమవిభునిఁ జేరి

రాజీచానంబుగతి మించె చత్నగర్భ.

క. రాకున్నఁ బిలువఁ డేనియు

రాకప మద మంది చేర ర్మునఁ డేనిన్

ఆకొన్న నీయఁడేనియు

నాకొలు వటు కాల్యవలయు ననవేమనృపా!

శ్లో. అనవేమమహీపాల స్వస్త్వస్తు తవ బాహవే,

అహవే రిప్రదోద్ధంశచంద్రమంశలరాహవే!

ఈశ్లోకము ననవేమనృపాలునిపై నొకకవిచెప్పఁగా నంత
సింది రాజు మూఁడువేలుపారితోషికమొనఁగెనట. కవి నేను
నాల్గువేలు (వే అను నక్షరములు) ఒనఁగిన మీరు మూఁడువే
లిచ్చెదరా యనెను. రాజు నాల్గువే లొనఁగితి ననెను. కవి

—ఈ అన వేమనృపాలుడు. ఈ—

క. కవితాకన్యను నలుగురు

కవి జనకుడు భట్టు దాది గణుతింపంగా

నవనరసికుడై పెనిమిటి

యవివేకియై తోడబుట్టు ననవేమనృపా!

క. కొంచెపుజగములలోపల

నందితముగ నీడుకీర్తి యనవేమనృపా!

మించెను గరి ముకురంబున

పంచాక్షరిలోన కిప్పుడు బలసినధంగిన్.

గీ. పందికొమ్మెక్కి పెనుపాముపడగలెక్కి

మేటితామేటిపిం పెక్కి మెట్టలెక్క

నిసిని వేసారి యనవేమవిభుని జేరి

రాణిచానంబుగతి మించె రత్నగర్భ.

క. రామన్న బిలువ డేనియు

రాకకు ముద మంది చేర రమ్మన డేనిన్

ఆకొన్న నీయడేనియు

నాకొలు వటు కల్పవలయు ననవేమనృపా!

శ్లో. అనవేమమహిపాల స్వస్త్వస్తు తప బాహవే,

ఆహవే నిభవోద్ధంపచంద్రమంషలరాహవే!

ఈశ్లోకము ననవేమనృపాలునిపై నొకకవిచెప్పగా నంత సింది రాజు మూడువేలుచారితోషికమొనఁగెనట. కవి నేను నాల్గువేలు (వే అను నక్షరములు) ఒనఁగిన మీరు మూడువే లిచ్చెదరా యనెను. రాజు నాల్గువే లొనఁగితి ననెను. కవి

మేమొనఁగినదే తిరిగి మాకొనఁగి పంపెదరా యనెను. రాజయిదువేలు కొమ్మునెను. కవి (ఆర్వేలనియోగి) కులమును గుంచించెదరా యనెను రాజు ఆఱువే లిచ్చితి ననెను కవి నేనుపుట్టువుతోడనే యూర్వేలవాడ ననెను. రాజుచాతుర్యము నకు మెచ్చి యేడువేలు కొనుమనెను. కవినంఖ్య మంచిది కాదనెను. రాజెనిమిదివేలిచ్చి పుచ్చెను.

❖ ❖ ❖ కాటయ వేమన. ❖ ❖ ❖

క. పెలయాలు శిశువు నల్లఁడు
నిలయేలిక యాచకుండు నేగురు సరలాః
గలిమియు లేమియుఁ దలఁపరు
కలియుగమునఁ గీ రి కామ ! కాటయవేమా !

❖❖❖ కోనుటి వేయన. ❖❖❖

ఈతని యాస్థానమున శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁడు విద్యాధి
కారి. అమరుశతకవ్యాఖ్యాత. వేమభూపాలచరిత సాహిత్య
చింతామణ్యాదికృతులకు నాయకుఁడు.

క. ఈరేడుజగము అనఁ జె
న్నారెడు పదునాల్గుగ్రంథ ననిశము తెక్కల్
సారించి పొదుగుచున్నది
జోరిక నితి రిహంసి కోమటివేమా ?

సీ. శాస్త్రవరాజస్థాత్యములఁ బడమొత్తి
గుళ్ళఁ తుప్పులముల దుక్కిదున్ని

చెనటివిరోధులక

...

...

...

...

...

...

...

...

వైరికాంతానే త్రవ్వించు గురిపించి

పగతులయెమ్ములు ఎంట చేసి

గీ. పడరుమన్నీలగుంపుల మొదలు గోసి

యెసగ నూర్పించి తూర్పెత్తి యేకరాశి

ఖలను గావించె నీకత్తికాపుఁగుఱ్ఱఁ

డతులబరళీమ! శ్రీకోమటన్న వేమ!

ఈకోమటి వేమారెడ్డియాస్థానమున మామిడిసింగనాడు
లు మంత్రులు. తురగారామన యనుమంత్రి దుష్టుఁడట! ఒక
కవి వానిఁ బేర్కొనెను.

క. కోమటి వేమనత్యాగము

భూమిఁ బ్రసిద్ధంబు కల్పభూజముచేతక

బామున్నపగిదిఁ దురగా

రాముండున్నాఁడు చేరరా దెవ్వరికిక.

❦ సాళువగుండ నరసింహరాయలు. ❦

ప్రౌఢదేవరాయలయనంతర మీతఁడు కర్ణాటరాజ్యమా
క్రమించుకొని పరిపాలించెను. క్రీ 1450 ప్రాంతములం దీరాజు
రత్నము కలఁడు. డిండిమభట్టారకుఁ డనునంస్కృతకవి యీతని
దిగ్విజయాదికమునువర్ణించుచుసాశ్వాభ్యుదయమునుపదునాల్గు
సర్గముల మహాకావ్యమును రచించెను. పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్ర

కవి యీతని కంకితముగా జై మినిభారతము రచించెను.
ఈతనివేర “నవరత్న” పద్యములును “నస్తాంగపద్ధతి” పద్యము
లును రచింపఁబడినవి. వీనికిఁ గర్త పినవీరభద్రుఁడుకాఁదగును.

+❦+

❦❦❦ న వ ర త్న ము లు. ❦❦❦

- సీ. దినదినంబును నెల్లదివిజలఁ బోషించుఁ
గైరవబంధుఁ డేకాశ్రయకాంక్ష ?
అప్పుటప్పుటికి లోకాంధకారము మాన్పు
నినుఁ డేమిలాభంబు నిచ్చగించి?
సచరాచరం బైనజగతియెల్ల భరించు
ఫణిపతి యేఘప్రాప్తిఁ జూచి?
అదనున న్నించి యఖిలజీవులఁ బ్రోచు
జలధరం బే ప్రయోజనము గోరి?
- గీ. పరహితం బాత్మహిత మని పరమపుణ్య
లన్య లొనరించుమేలు తా రాసపడరు
సకలభాగ్యోదయ! కఠారిసాశువాంక!
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!
- సీ. ఆకారసంపద ననుకరించినవిద్య
విద్యకుఁ దోడైనవినయాగుణము
వినయగర్భిత మైనవిక్రమారంభంబు
విక్ర మార్జిత మైనవిభవగుణము
విభవానుగుణ మైనవితరణోన్మేషంబు
వితరణోపేతమై వెలయుప్రియము
ప్రియవచోనిరతమై పెంపొందు సత్కృతి
సత్కృతిఁ జేకొన్నచారుక్తి

- గీ. చారుక్తి ద్వికి నెల జైనపాపమంబు
పాపమంబున విరిచు భాగ్యభూమి
భూమి పాలించుచుపతికి భూషణములు
గుండభూపాలుననసింహమండలేంద్ర !
- సీ. స్వర్ణఙ్గాఁ డగుమంత్ర సవదరించినరాజు
కార్యఖడ్గమ్ములక్రమ మెఱుంగు
కార్యఖడ్గమ్ములక్రమ మెఱింగినరాజు
బహువిధంబుల మూలబలముఁ గూర్చు
బహువిధంబుల మూలబలము గూర్చినరాజు
కత్తుల నవలీల సంహరించు
కత్తుల నవలీల సంహరించినరాజు
భరణి యేకాతపత్రముగ నేలు
- గీ. కావున మహాప్రభావాగ్రగణ్యబుద్ధి
యధిపుసామ్రాజ్యమునకు సర్వాంగరక్ష
రాయమలవరగండ ! పిరప్రచండ
గుండభూపాలు ననసింహమండలేంద్ర !
- సీ. సంసేతభర్తంబు సాహిత్యభర్తంబు
తెలియనేర్చుట ప్రజ్ఞగలఫలంబు
వితరణప్రాధియు వినయసంయాధియుఁ
నైకొంట సంపద గలఫలంబు
మజనశిక్షణమును మజనరక్షణమును
గల్గుట నిజశక్తిగలఫలంబు
బ్రాహ్మణభక్తియుఁ బరహితశక్తియుఁ
గావింపు విభవంబుగలఫలంబు
- గీ. బట్టు విప్రుండు విద్యార్థి పరఁగ దాత
కిదియ లక్షణ మెన్నంగ నెలమి నెప్పుడు

సాశువత్తోజిపతివంశజలధిచంద్ర !

గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర !

సీ. బంగారునకు సౌరభము జనించినయిట్లు
 కులజుఁ డుత్తమగుణకలితుఁడేని
 కస్తూరి నికరంపుఁ గాంతిఁ జెందినయిట్లు
 బుత్తమౌత్తముఁడు శ్రీనాందేనేని
 భావింపఁ జెఱకునఁ బండు పండినయిట్లు
 నెఱదాత ప్రియవచోనిరతుఁడేని
 ఆలరుగందపుమ్రన నలరు పూచినయిట్లు
 శ్రీమంతునకుఁ గీర్తి చెందెనేని

గీ. భవ్యగుణసాంద్ర ! సకలవైభవసుకేంద్ర !

సహజదానశీంద్ర ! భాషాఫణింద్ర !

సాశువత్తోజిపతివంశజలధిచంద్ర !

గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర !

సీ. వాహ్యలిదో మత్తవారణనూకరా
 శ్వమలఁ గన్గొనుచోట సాముచోట
 ఆరగించెడిచోట నౌషధంబులచోట
 నిద్రవోయెడిచోట నెలఁతచోట
 వేట వెళ్ళెడిచోట విందుచెప్పినచోట
 నాటపాటల వేడ్క నలరుచోట
 వైద్యుచే.....నిఱకటం బైనట్టి
 తెరువున ననిమొనల్ దీర్చుచోట

1. దైవతసానవైభవతతులచోటఁ

గ్రౌతవాళలఁ గాన్పించుకొనెడుచోట

నాత్మరత్న యేమిఱకుండునతఁడె రాజు

గుండభూపాలునరసింహ మండలేంద్ర !

- సీ. ప్రియముతో నిజమాతృ పితృభిక్తి యొనరించు
 ధర్మాత్ములకు వేఱు దైవ మేల?
 మమతమై సర్వభూతములందు దయగల్గు
 ధన్యులకును వేఱు తపములేల?
 సరససత్కవికావ్య సరణివినోదించు
 నతిపుణ్యులకు వేఱు యమృతమేల?
 సతతంబు సత్యభాషానిష్ఠులదలని
 కృతికృత్ములకు వేఱు క్రతువు లేల?
- సీ. ప్రాణపద మైనలలితాంగిఁ బాయకుండు
 పురుషులకు వేఱు దేవేంద్రపురమదేల
 రాయచాహుత్తమల్ల ధరావరాహ!
 గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!
- సీ. ధనికులఁ గావింపఁదగదు సోదర్యుల
 బడవాలుఁ జేయఁ జొప్పడదు మఱియు
 తగదు దుర్దాశిపత్యము జ్ఞాతి కొసఁగంగ
 ధనముకావలెఁ బెట్టఁదగదు ఖలుని
 దేశాధికారిఁగా ద్రిప్ప నొప్పుదు క్షూరుఁ
 జనపు ప్రమాదంబు సాహసునకు
 కాదు భీరుఁ దలారికము ప్రతిష్ఠింపంగఁ
 గీడు వంచకుని వాకిటను నిల్చు
- సీ. నమ్మ ననుమాన మగువాని నమ్మఁదగదు
 నమ్మియుండినచోట ప్రాణంబు గనిన
 ప్రాణమునకుఁ దగఁజేయంగ ఎలఁ జికిత్సఁ
 గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!
- సీ. మంత్రాధిపునితోడ మర్తజ్ఞుతో రాజ
 హితునితోడను నిగ్రహింపఁజనదు

అతిమదాంధునితోడ నంగనాశక్తుతోఁ
జెడుగుతోఁ దనయాత్మ చెప్పఁదగదు
నిందితుతోఁ బరనిందాభిలాషితోఁ
గ్రూరకర్తునితోడ గూడఁ జనదు
రాజవిద్యేషితో భూజనద్రోహితో
పంచకుతోఁ బొత్తు వలదు సేయ

గీ. పరఁగ నీరీతిఁ జరియించునరవరునకు
నూర కెవ్వారు మూర్ఖులై వైరులగుచు
నడచిలేని యవశ్యంబు చెడకపోరు
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!

సప్తాంగపద్ధతి యను పేరిపద్యము లేడును జేకుటి నవికావు.
చేకుటి నమట్టున కుదాహరింపఁ బడుచున్నవి.

— ❦ — రాజపద్ధతి. ❦ —

సీ. ఉత్తమకులజుడై యుద్యోగశీలుడై
భావలలిపు లెల్లఁ బరికళించి
వాక్పటుత్వము గల్గి వ్యసనము మాని య
ర్థము గూర్ప దత్తుడై శ్రమము దెలిసి
ప్రజలకుఁ జల్లనై బలములఁ బోషించి
సుకృతియై శూరుడై శుద్ధిమెఱసి
రాజదోషములు భూరమణుఁ బొందఁగనీక
పరమర్థ భేదియై వెర వెఱింగి
గీ. గుప్తమంత్రుడై కుశలుడై కొలు వెఱింగి
చారచక్షుడై దేశవిచార మరయు
నట్టిసన్నంత్రి గలిగినయతఁడు రాజు
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!

—❧❧❧ కోశపద్ధతి. ❧❧❧—

గీ. తనభుజాశ్రిత మైనయశ్శంబు దెచ్చి
యా య మెఱిగి ప్రయించుచు ననుదినంబు
నరసి భండార మొడగూర్చునతఁడు రాజు
గుండభూపాలు నరసింహమండలేంద్ర!

—❧❧❧ రాష్ట్రపద్ధతి. ❧❧❧—

సీ. వజ్రాశ్రమంబుల వరుసదప్పగనీక
జారచోరాదులపే రడంచి
దేవభూదేవతాసీతులు పాలించుచు
నల్పవిన్నపమైన నాదరించి
అబలుని బలవంతు లడరి త్రోవగనీక
వ్యవహారధర్మముల్ తివిరినడపి
కొలుపుమన్నీలలోపలిపోదు లడగించు
గళ్ల కూళ్లకు నలజళ్లు మాన్చి

గీ. నిఖిలదేశంబులను జక్క నిజగృహంబు
లరయవిధమున దివ్యాజ్ఞ లనువుపఱిచి
యప్రమత్తుడై ధరయేలునతఁడు రాజు
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!

—❧❧❧ దుర్గపద్ధతి. ❧❧❧—

సీ. తృణకాష్ఠజలసమృద్ధిని బ్రధానంబుగాఁ
గలకాలమును సమగ్రంబునేసి
కోట యాశ్వరి కొమ్ము క్రొత్తశంబు లగడ్డ
లట్టళ్లు యంత్రంబు లనువుపఱిచి

ఉ. ధాటిగ నేగియుద్దగిరి దార్జుని వేంకటరాజుఁ దోలి ముం
గోబల లగ్నపట్టి విమకొండయు బెల్ల ముకొండ తంగెడల్
పాటిమెయిక్ హరించి మఱి బల్చిని గైకొనెఁ గొండవీడుఁ గ
ర్ణాటకరాజధాని యిభరాముఁడు బాహుబలంబు మీఱఁగన్.

ఈతనిపేర “ఇభరాంపట్టణ” మని నేటికిని బుర మొకటి కలదు. తురుష్కుఁ డైనను నీతఁ డాంధ్రభాషయుం దత్వం తాదరము కలవాఁడై యనేకాంధ్రకవుల నాదరించి ధన మొనఁగి మిక్కిలి విఖ్యాతి సెందెను. పొన్నిగంటి తెలగనార్యుఁ డనుకవి యయాతచరిత్ర మను నచ్చ తెల్లుప్రబంధమును, అద్దంకి గంగాధరకవి తపతీసంవరణోపాఖ్యానమును, నీతని ప్రావున రచించిరి. కవీశ్వరులగోష్ఠియందీతనికే గుతూహలము మెండు. ఒకప్పుడు మల్కిభరామప్రభువు తనయాస్థానమునకుఁ బెమ్మసాని తిమ్మానాయని, ఆనంతపురపు హండేయప్పను, మల్ల అనంతరాజును, బంగారేచమనాయని, పేర మల్లారెడ్డిని, వారి వారి కవీశ్వరులతోఁ బిలిపించి, వారిని బొగడిన పొగడ్తలువిని పింప నాయాకవీశ్వరులఁగోరెనట! ఆకవీశ్వరులు చదివినపొగడ్త పద్యము లివి—

ఉ. చాలు గుతాలు మాగడినిసంగడిరాజులు గొల్వరం డహా
హలహలో గ్రస్థాలదహనాత్మనియంతటిధాటివాఁడు నా
యేలికవేంకటాద్రిధరణీకునితిమ్మఁడు పెమ్మసానిభూ
పాలుఁడు పెచ్చుధాత్రిఁ గలపార్థివు లెల్లరు లొచ్చువానికిన్.

ఉ. మట్టకరాఁడు బెట్టుటికి మన్నెకుమరలనీమ ధూళిగాఁ
గొట్టక మానఁడేకద యఖంతితపింహడలాటరాయఁ డీ
పెట్టినదండుఁడీదు రణభీమ్మఁడు హండియయప్పకౌరికిన్.
బెట్టుఁడు వేగ దండములు చింకము లేటికి శత్రుభూపతుల్!

ఉ. కొద్దినిరాఁడు దిండుటికి కోటలుకొమ్ములు గొన్నశూరుఁడా
గద్దటిగప్పిరాచపులి గండరచాలుఁడు మల్లనంతుఁడే
ప్రొద్దును వైరిభూభుజులపొంక మడంపనె పుట్టి నాఁడు మీ
పెద్దటికాలు సాగ విఁకఁ బ్రేలకుఁడీ కుడిమన్నెభూపతుల్ !

ఉ. టెక్కునఁ గొండతోఁ దగరు డీకొని తాఁకినతోకగాక యీ
చిక్కపకీరుమన్నె సరిబేసిదొరల్ మొనలంగు నిల్వనా!
నిక్కము బంగరేచనృప! నీవు రణస్థలి మోహరించినన్
బక్కున లోకముల్ పగిలి పాఱవె కూలవె దిగ్గజంబులున్?.

చ. బరిపుభోగ కృష్ణనరపాలుని పేరకుమారముల్ ! మీ
కలితయశఃప్రభావములు కన్దొనలే కలకట్టుమన్నెమూఁ
కలు తల లొల్లదో బిరుదు గద్దియముల్ చదివించుకొందు రా
కొలఁది యెఱుంగనేర కలకుక్కలు మక్కలఁ జూచి మాయవే.

పేరమల్లారెడ్డిపొగడ్తకుఁ దక్కినరాజు లెల్లరు నాగ్రహ
భరితులై యుద్ధనన్నద్ధు లయిరట ! అంతట మల్కిభరామ్
ప్రభువు “ఈపొగడ్తవలనఁ బొగడినవారికి న్యూనత యేర్పడును
గాని మీ కేమియుఁ గొఱతకల్గ”దని చెప్పి వారిని శాంతింపఁ
జేసెనట!

ఈతనివైఁ జెప్పఁబడిన చాటువులు|—

సీ. నవ్వెనా సంగీతనాదభేదవిధిజ్ఞు
ధీరాత్ములకుఁ బదిసూలులిచ్చు
రమ్మనెనా సభాప్రాధనత్కవివర
జాలములకుఁ బదివేలు నిచ్చు
కూర్పుండు మనియెనా గురుతకకాస్త్రజ్ఞు
లక్షణవిదులకు లక్షయిచ్చు

సాబాసురా యన్న సకలాశ్రితానేక

కోవిదులకు మెచ్చి కోటియిచ్చు

గీ. బలిర! చతురర్థిమేఖలాకలితధాత్రి

చక్రనిర్వక్తపాలనాచారుక్షీర్తి

రమ్యముక్తాతపత్రరారాజితుండు

చారుతరమూర్తి! యిభరాముచక్రవర్తి?

నీ. కర్ణాటకాధీశుకంతమాలికమీఁదఁ

గురురాజముత్యాలగొడుగుమీఁద

వింధ్యదేశాధీశువెల్లవల్లవమీఁద

గౌడేశువజ్రాలగద్దెమీఁద

పాంచాలభూమిశుపట్టుపల్లముమీఁదఁ

బాండ్యభూపతివెండిబరణిమీఁద

బంగాళజననాథుపాంచజన్యముమీఁదఁ

గుకులేంద్రుధవశగోళకముమీఁద

గీ. ఆడిపాడించు నటియించు నవళులించు

మెచ్చికుప్పించు గెరలించు మేబలించు

సంతసంబున నీక్షీర్తి జలజనేత్ర

మానవోపేంద్ర! యిభరాము మండలేంద్ర!

ఉ. రా యిటు భట్ట! యేమికవిరత్నము! పిల్చితి; నీవి పద్యములో

ఏయవనీకుపై?; వృషకులేశ్వరుడౌ నిభరాముకాపిపై;

నాయతప్రణ్యమూర్తి యితఁ డర్థులు వేడిన నిచ్చు; నిచ్చువా

వేయును రెండువేలు పదివేలును! లక్షలుఁ గోట్లు నిచ్చు; నా!

కవిత్వము నేర్చినవారికిఁ గాని మల్కిభరామ్ ప్రభువు
సమ్మానము మెండుగాఁ గావించుచుండెడివాఁడు కాఁడట! ఒక
ప్పుడు కవిత్వము నేరని చతురు లిరువ్వురు “కరయుగమును”

“యరలవమదనస” యనుకందపద్యములను దలలు మార్చి
మల్కిభరాము ప్రభువున కనవ్వించునట్లు చదివి పెద్దగా
నమ్మానింపబడిరట.

క. కరయుగమును జరణంబులు

సురము లలాటస్థలంబు నున్నతేభుజముల్

సరి ధరణి మోపి మ్రొక్కిరి

మఱిమఱి నీశ త్రుల్లె మల్కిభరామా!

క. యరలవమదనస యనుచును

బరువడి నీయక్షరములు భయన ముతతులక్

నిరతమును వ్రాయ నేర్పిరి

మఱిమఱి నీపుత్తుల్లె మల్కిభరామా!

ఉ. ఏడు కులాద్రులెక్కి వెన నేడు పయోధులు వాటి లీలమై

నేడవు దీవులం దిరిగి యేడుగడక్ విహరించి కీర్తి యీ

రేడు జగములక్ వెలయ నేచినమల్కిభరాముచంద్రుడే

యేడవచక్రవర్తి పదునేడవరాజు ధరాతలమునక్.

ఉ. రాజును రాజుగాఁ డతఁడు రాహుముఖంబునఁ జిక్కె, వాహినీ

రాజును రాజుగాఁ డతఁడు రామశరాహతిఁ దూలె, దేవతా

రాజును రాజుగాఁ డతఁడు రావణనూతికినోడె, నాజిలో

రాజనరాజుమల్కి యిభరాముఁడె రాజు ధరాతలంబునక్.

ఉ. రాముఁడు దుక్కిముచ్చు, రఘురాముఁడు క్రోఁతులరాజు, రేణుకా

రాముఁడు పోటుబంటు, పటురాగసమంచితుఁ డైనగోపికా

రాముఁడు వెట్టిగొల్లఁ డింక రాష్ట్రములందు సమానులేరయ్యా

రాములనెంచిమాడ నిభరామ మహీధవ భవ్యవైభవా!

చ. మలికిభరామభూప! మహిమండలరాజుకులప్రదీప! నీ

పలుకు శిలాక్షరం చితరపారి వకోటులపల్కులన్నియున్

జలశ్రు లెండమావులు (.....) బూడిదపాల్లునీరుబు

గ్నలు నివగల్గు (.....) శారద మేఘజాలముల్!

ఉ. రాని విధాత! యోని వివరా! కనురా! తలకొట్టమారి! ని

స్నానపులోభిరాజులను జంపక మక్కి భరామభూపరుక్

జూపయశోధనుక్ సుగుణేజంపితీ పుల కేమి దిక్కురా

చేరిన నింతరాజును స్మజంపగ సీతరమా వసుంధరక్?

ఊఊ మైనూరి చిక్క దేవరాయలు. ఊఊ

ఈతఁడు నదునేడవశతాబ్దియందు మైనూరుప్రభువై
పేరెన్నిక గన్నవాఁడు. ఈతనిపేర సంస్కృతాంధ్రకర్ణాట
భాషలలోఁ గొన్ని గ్రంథములు రచింపఁబడినవి.

సీ. స్వస్త్వస్తు విశ్వవిశ్వంభరాభరణైక

దక్షదక్షిణభూజాస్తంభ! నీకు

విజయోస్తు నిర్వక్రవిక్రమక్రమకళా

పరిభూతివిద్విషత్పటల! నీకు

మహనీయతాస్తు సామంతచూడాకర్ణ

బిరుదాంగదస్పారచరణ! నీకు

హస్తోఽస్తు పృథుకాశ్వతైశ్వర్యధూర్ధర్య

సౌందర్యధుర్యతాశ్చర్య! నీకు

గీ. వివిధవిశేషోఽస్తు సమీర్తివిజితరజత

తాంకాదారతారకాదారవార

హారసీహారదివిషదాహారయచిర

హార! మైనూరిచిక్కదేవధీర! నీకు.

నీ. శ్రీమించు జడదారి చికిలి డెందపు టాట
 పట్టువాఁ డపరంజి పట్టువాఁడు
 తనభక్తులగువారి తప్ప లన్నియును మ
 న్నించువాఁ డనుకంప నించువాఁడు
 తలఁచినఁ జాలుఁబాతకము లన్నియు రాచు
 పేరువాఁ డరదంపుఁబేరువాఁడు
 తఱచు లెవ్వియులేక తానయై తైరిలోక్య
 మేలువాఁ డిందిర మేలువాఁడు

గీ. రంగరమణుఁ డభంగసామ్రాజ్యలక్ష్మీ
 నొసఁగుఁ గాత నిజాంఘ్రిసారసమదాళి
 పటలదరిపీఠమకుటాగ్రఘటితదివిజ
 రాజమణికిని జిక దేవరాజమణికి.

నీ. జంగమార్చనము భూషాయమాణమహాభు
 జంగమార్చనమునేజాణ నేయు
 చారదర్శనము నజ్జనశుద్ధమగు శివా
 చార దర్శనమునే సరసుఁడెఱుఁగు
 దేవమాన్యములు సంభావితాభోగ భూ
 దేవ మాన్యములు నేధీరుఁడొసఁగు
 రణసరాక్రమము గుర్ధర ధరాధరవిదా
 రణసరాక్రమము నేరాజు గాంచు

గీ. అతఁడు పొగడొందు నెందు నుదగ్రనిజభు
 జాగ్రజాగ్రన్తహామండలాగ్రఖండే
 తాగ్రహగ్రహదుర్నిగ్రహారిహారి
 పాలవవిహారి చిక్కభూపాలశౌరి.

నీ. నీరి మించు.....

పఱపువాఁ డొకఁడు నీ యొఱపువాఁడు

కళుకు బంగరుపట్టు గరుల సింగిణ కోపుఁ
 బజపువాఁడొకఁడు నీయొజపువాఁడు
 కడలిరాయతరంగముల చిందులు పొందు
 పజపువాఁడొకఁడు నీయొజపువాఁడు
 నునుఁబూల చెండు నొండుగ నేయు విలువిద్య
 పజపు వాఁడొకఁడు నీ యొజపువాఁడు

గీ. విక్రమవిభూతి గానవాగ్విలసనముల
 నార! యాహవశేః! పాహసకుమార!
 కోవిదవిధేయ! హగలుగగ్గోలరాయ!
 రాజదేవేంద్ర! చికదేవరాజచంద్ర!

నీ. కడఁగి వీరాధిపీరుఁడు వచ్చె నని పూరి
 గజచునారును దారి మఱచువారు
 హగలుగగ్గోలరాయఁడు వచ్చె నని చెట్లుఁ
 దారువారును గట్లుఁ జేరువారు
 గడిమన్నెదొరలగండఁడు వచ్చె నని కూలి
 పొరలువారులు జాలినొరలువారు
 ఘోరాజివిక్రమార్కుఁడు వచ్చె నని నీళ్ళు
 చొచ్చువారును గాళ్ళు చచ్చువారు

గీ. నగుచుఁ దారెలగోల్ హాహాళికి నలికి
 పఱుచునిజబల మాజికిఁ బఱపలేక
 పఱచె నిక్కేరికివ్వఘావిరుఁ డయారె
 రాజదేవేంద్ర శ్రీదేవరాయచంద్ర!

నీ. డాసి ధిల్లీకవాటములు వాటములయ్యె
 గోలకొండకుఁ గొత్తశాలు బలిసె
 తగవిజాపురి నగడ్డలు పొగడ్డలు గాంచెఁ
 గటకార్థములు మిక్కుటము లయ్యె

ప్రబలి కల్బరిగవప్రములు దీప్రములయ్యె
నాగడా నుమ్మడా లతిశయిల్లె
కొల్లూరు పలుదెఱంగులపిఠంగుల బొల్చె
బెడదకొటకు రస్తు బెడిద మయ్యె

స. జౌర తొల్లగడాన నీ ఎఱిమి తఱిమి
నిమ్మనిక్కేరిశివ్వప నేని సరగ
విఱుగఁ బొడిచినయావార్త విన్నవాఁడె
యాహవోవేంద్ర! దేవరాయక్షీతీంద్ర!

మ. కడిమిన్ మైసురి దేవరాయలకు రంగస్వామివెన్నాసగా
నడువన్ దండి నఖండచండిమపుఖండాల్వాని చాముండి యె
ల్లడలన్ దోడును నీడ యై నడువఁగా నిక్కేరిలండీలవం
గడపుంబ్రా పయి నిల్చె నంతకుఁ డహంకారంబు దా నెట్టివో.

సీ. చూచినఁ జాలదా సుల్తాన హమ్మదు
పాదుసాయెదఁ దాకు నీదుబాకు

ఎదిరినఁ జాలదా యిక్కేరిశివ్వప
నేనిపాలిటిమిత్త నీదుకత్తి

కవసినఁ జాలదా రఘింమరాయదు
నేదారులకుమారి నీదుచూరి

మలసినఁ జాలదా మధురతంజాపురీ
నేతలపై దూఱు నీదుబారు

గీ. పరన్మపతు లెంత నీయంత వొరకు రాయ
భేరికాభూరికాహాభీలమకర
మర్తుబాంకుశదోనేజమహితబిరుద
రాజరేవేంద్ర! శ్రీదేవరాయచంద్ర!

ఉ. 'మిజముదాడివాఁడి కడిమిం గడి మించినదుండగీలఁ జెం
దేజముదాడి యొక్కురవడిన్ రవడిం దెడుమికడింది ఖం

డాజగడంబు కవ్వడి కడంగెడు పెన్ జగడం బయారె నీ
తేజలు దేవరాయనృపతి! జగతీతరుణీపురందరా!.

మ. కడిమిన్ మైనురి దేవరాయమణి ఖడ్గాఖడ్గిచే బోరుపా
రిడినన్ డీకొని నిల్వలేక యిహిహీ యిక్కేరి శివ్యప్పనా
యడు దానూడని బాడెగాక కళ్యాణాగడాబాగడా
గడవై రాగడకాగడా శహగడాఖాసుల్ మదింగుండగన్.

మహాస్రగ్ధర. గడిసీమల్ దేవరాయగ్రణింగని బెగడుల్ గాంచుటేవింతవైరా
గడరాదాలాచురాంబాగడశహగడమక్ఖామహల్లోలకొండా
గడధిల్లిమాచురాసాగరకలుబరగీఖానవర్ధంబు తడ్డా
క్కడమాత్కారం బటంచున్ గడగడ వడచున్ గర్జ విన్నప్ప డెల్లన్.

మ. కలకాలం బరియైన శివ్యనుధాకాంతుండు శ్రీరంగరా
యలఁ జేపట్టుక నేము తా గెలుచునో యాచంద్రతారార్క మా
జలజాతప్రభవాభవాదిసురపూజల్ గాంచు శ్రీరంగరా
యలు చేపట్టిన దేవరాయల కసాధ్యం బెద్దియం గల్లునో!.

మ. గడిసీమల్ బెగడక విజాపురము వేగన్ గోలకొండన్ హడా
హడి పుట్టక గటకంబు డంబుచెడి వ్రయ్యక జెంజితంపూపురుల్
వడఁ కందన్ మధురక మహాభయము పర్య న్ని బలం బాజకిన్
వెడలన్ డీకొనువార లేరి యింక సుర్విన్ దేవరాయగ్రణి!.

చ. గడగడ నన్యభూమి వడకక గడకన్నులఁ గెంపునంపు న
ల్లడగడిరాజు లెల్ల నళుకందళుకన్ జిగివాలుఁ బూని పే
రడవులరాతికోటు లరయన్ నెరయందపుఁదేజి నెమ్మనీ
పుడమినిదేవరాయనృపపుంగవుఁ డీఘసుధాకయెట్టిదో!

కా. కట్టున్ మట్టును మీలు నగ్గలికలగల్ పట్టి యిరోడ్డు తాఁ
గట్టల్కం జలపట్టి కట్టుకొని యక్కారెడ్డిఁ జేపట్టు గాఁ
టైన్ బట్టినమాత్రమా కరుణచే బాలించి లాలించి చే
పట్టెన్ మాయారె చిక్క దేవధరణీపాలుండు సామాన్యఁడే?.

మ. ధరణీచక్రమష్టకవిక్రమముచేతన్ నేనె సాధించి భూ
 సురులం బ్రోవనె పుట్టినాడె నిదె యంచున్ వామపాదంబునం
 బిరుదుం బెండెము పెట్టినాడెవట యెంతే ముమ్ముఁ బోషింప నీ
 కరుడే మైనూరిదేవరాయనృపచంద్రా! సాంద్ర తేజోనిధీ!.

మ. శ్రీరంగైకవిహారి శౌరి భువనక్షేమంకరప్రాభవో
 దారస్ఫురకృపాకటాక్షములచేత నివ్వకవిశ్వంభరా
 భారంధర్యకళావిశేషవిలసద్భావార్ద్రభుం దై నమై
 నూరి శ్రీచికదేవరాయలకు నిచ్చున్ కాశ్యతైశ్వర్యములీ

సీ. కురు విరాట విరాట కరహాటనృపజూట
 తటకిరీటములపైఁ దాఁగితాఁగి
 చోళ నేపాళ పాంచాల భూపాలవి
 స్ఫలఫలములమై వాల్మీకివాల్మీకి
 యంగ గౌళ కళింగ వంగ బంగాళరా
 డుత్తమాంగములపై నుజ్జికి యుజ్జికి
 కుకుర కాళ కరూళ కోసలత్తాద్రిశ
 మాంసలాంసములపై మలసిమలసి

గీ. యెవ్వనిభుజాసి జయలక్ష్మీ నెసఁగియుండు
 నతఁడు పొగడొందు నెందును నసమసమర
 విస్మయరచమూసమూహ సాహసభురాప
 రాజితనతారి చికదేవరాయశౌరి.

సీ. కడఁగివై రాగడాగడగడాగడపడం
 తులపాపటలకు సిందూరరజము
 గోలకొండబెడందశోటవిజాపుర
 స్త్రీలచమ్మలకుఁ గాశ్తీరరసము
 కటకకళ్యాణమక్ష్మిధూకబరీధ
 రములకుఁ జంపకప్రసవసమితి

ఆమువానగరధిష్ఠి మామూరాపురాం
గనలమోవులకు లాక్షాద్రవంబు

గీ. తానయై యుండు నేయశోధనునితేజ
మతఁడు హగడొందు నెందును నసమసమర
సాహసకళావిహారి దుస్సహవిరోధి
రాక్షాదవిదారి చికదేవరాయశౌరి.

సీ. గడివారల్ గడగడ విడఁక సిరోడుపై
గగ్గోలుపడి కోట గట్టుకొనియే
విక్కువిక్కులవార్త కెక్కునక్కారెడ్డి
నట్టిట్టచేసి చేపట్టుపట్టె
తోడొడ గంభసింధుర నైంభవ్రాత
ముడివోనికడిమిచే నొడిసి తెచ్చె
క్రిడేవితో జయ క్రిలెదుర్కొనుచు రాఁ
గీ రిప్రణాపవిన్నూర్తిఁ గాంచె

గీ. జౌర కేతనపటపటాత్కారధీర
కరటిఘంకారపటహాభాంకారవీర
వారముంకారచాపటంకారఘోర
రణవిఘటితారి చిక దేవరాయశౌరి.

గీ. పంజరమున నుంచి పండ్లు చక్కెర లిచ్చి
మాటనేర్చి విలుక హనువునట్లు
నిండ్లొసంగి ఘనము లిచ్చి విద్యలునేర్పి
ప్రోవు బుధులఁ జిక్కదేవిభుండు.

లయ. లిచ్చివిరిజోడిదయ గుబ్బతిలుసంపదల
నుబ్బుచిక దేవవిభునిబ్బరపుఁదేజం
బుబ్బరము లైనతరినుబ్బులన పైబడదు
గబ్బితనవుందురుక బెబ్బులులబిబ్బి

గుబ్బెతలతంజములసిబ్బెపుమిటారివగ

లబ్బుబిగిగుబ్బచనుగుబ్బలలమీదక

జొబ్బిలుమ్మగీనుదపుగబ్బులు వెసం దొలగ

నొబ్బుచు దిగంతముల గెబ్బుచు మెలంగుక.

చ. ఒకచెలి నొక్కచే వెనుక నుంచి కనుంగవ మానిపట్టి వే

టొకకర మెత్తికొ మ్మనుచు నొక్కతెనుం గనుసన్నచేసిన

న్నొకపరి ముద్దు వెట్టుకొన నొక్కతె వెంబనె వచ్చి మెచ్చె దా

నికీ జికదేవరాయ లొకనేర్పున వంచనసేయకుండునే?

సీ. నెనరుజూపులు వాడి దనరుతూపులు భక్తి

పరులపై నరులపై బఱపువాడు

చుట్టుకెదువు దమ్మి బుట్టునెదువు నైజ

కరమున నురమున గలుగువాడు

చందుగేరెడుతెమివిందుమీఁతడుశంఖ

రాజంబు తేజంబు గ్రాలువాడు

కెంపుపాపలు విడియంపులేవలు నాత

పదముల రదముల బరగువాడు

గీ. రంగరమణుడభంగసామ్రాజ్యలక్ష్మి

నొసగుగాత నిజాంఘ్రిసారసమదాళి

పటలదరిపీరమమటాగ్రఘటితదివిజ

రాజమణికిని జికదేవరాజమణికి.

సీ. అరికాంతలముసుంగుతెకలదెంపరలాడి

కడు బొగడొందుజిహ్మదపు నీవు

కళలచే విబుధలోకముల కెంతయొత్తి

నెఱుప జూలినకశానిధివి నీవు

సర్వసర్వంసహాచక్రంబు జీవనా

కలనచే నలరించుఘనుడ వీవు

మహానియముగ సద్యసుంగవాప్తిచేఁ

గర మొప్పురాజకేళురుఁడ వీవు

గీ. అవుర! నృపమాత్మఁడవై మహోదగ్రనిజభు

చాగ్రచాగ్రదనఁగోగ్రానిజప్ర

తాపతపేనప్రతాపితోద్దండరిపునృ

పాఁ! శ్రీచిక్కదేవభూపాలమూఁ.

మ. అమృతం బానకయున్నఁ ద్రుమలపై నాసక్తియే కల్గదా
యమృతం బానినమీఁద మానవశమా? యాహా! భనద్విగుఱు
త్తమసియోత్తులు నట్లగాచె? యిఁకమీఁదకా గ్రోల కెట్లుందు నే
నిమిషంజేనియుఁ జిక్కదేవనృపతీ! నిస్తంద్రసాంద్రద్యుతీ!

కోటి రాయరఘునాథరాయలు.

ఈతఁడువుదుకోటప్రభువు. పదు నేడవశతాబ్దివాఁడు. ఆం
ధ్రభాషార్ణవకర్త నుదురుపాటివెంగన యీతనియాస్థానకవి.

అంభో తురంగ పంచకము. అంభో

సీ. ఆస్కందితాశుప్రహసితాశుగోద్యుత్తు

రంగమం బగు నీతురంగమంబు

భారతకత్వరోద్ధతిధుతస్థావర

జంగమం బగు నీతురంగమంబు

రేచితోద్యేగాధరీకృతహరిభృద్వి

హంగమం బగు నీతురంగమంబు

వల్లితస్యదవనిభృగ్నశాద్యభు

జంగమం బగు నీతురంగమంబు

సీ. పుత్రజనవినిర్జితసురాశ్వవితగమన
చంగమం బగు నీదుతురంగమంబు
కలితగుణపేటి! కవికోటికల్పనాటి
రాయరఘునాథ పంచణ ప్రభుకిరీటి!

సీ. పుటములు ద్రొక్కెనా కుటిలారిరాజన్య
కోటికోటిరముల్ కుదియఁబడును
బోడెనల్ చూపెనా శూరవీరకళోర
గంధాంధసింధురఘటలు చదియు
చా దాఁట్లు దాటెనా నామంతభూపాల
జవనకంఘాణముల్ స్రగి మ్రొగు
వేడెముల్ తిరిగెనా విమతులపురములు
గాలిచక్రమ్ములకరణిఁ దిరుగు

సీ. బళిర రవగాలు ఘటియింప భండనమున
వెడఁదయురములు బరులును విఱిగివిఱిగి
దొరఁగు రిపుకోటి నీదెరా బిరుదు కోటి
రాయరఘునాథ పంచణ ప్రభుకిరీటి!

సీ. కదలిక చూపెనా కక్కసంపడునేల
గుండెలు కలఁగు గగ్గోలుగాను
దులదుల నడచెనా దుర్దాంతసామంత
బలములగముల గర్భములు గలఁగు
పరువులు వాఁటెనా పరిపంధినరపాల
చిత్తముల్ మెత్తనై తత్తలించు
కరికరి నెదిరెనా గర్వితారాతిరాట్
ప్రాణంబు లటునిటు పఱచి వెఱచు

సీ. దూతి రణమున హదలికల్ మీఱఁగాను
ఖుశపుటోద్ధతు లడరంగఁ గొట్టి మెట్టఁ

దొరఁగె రిపుకోటి నీచెరా బిరుదు కోటి

రాయరఘునాథ పంచనా ప్రభుకిరీటి.

సీ. సమరాన శాస్త్రవసమితీకరోజముల్

గసకస ఘాసమ్ముకరణి నమలి

కదనాన విమతులకండలు గుండెలు

యుళయుళ కబళమ్ముసరణి మెగఁగి

ప్రథనాన మార్తణప్రక్కలు డొక్కలు

కరకర ఖాణంబువరుస వెక్కి

బవరానఁ బరరాజవరులర క్తంబులు

గళగళ జలమలగతిని గ్రోలి

గీ. మొట్టి మర్దించి చుట్టుక మెదలనీక

గొట్టి గోరింప రణమున గుండె లవిసి

తొరఁగె రిపుకోటి నీచెరా బిరుదు కోటి

రాయరఘునాథ పంచనా ప్రభుకిరీటి!

సీ. గర్వాంధపరిపంధిగంధసింధురముల

కొమ్మకత్తుల మొనల్ కొట్టి కొట్టి

చెనఁటిరునేదార్ల శిరముల గొగ్గిల

గొలుసులు వీడంగఁ గూల్చి కూల్చి

మూర్ఖారివీరులౌ మనుమానులమోము

ముక్కుదూలము లూడ మోఁది మోఁది

ఘోరవజీమోటుజీరాలయుంగరాల్

చెదరి యుల్లన రాలఁ జెండి చెండి

గీ. చీటి తూటుచు ఖురములఁ జించి చించి

పేరెములు వార బారువ పెంట లగుచుఁ

దొరఁగె రిపుకోటి నీచెరా బిరుదు కోటి

రాయరఘునాథ పంచనా ప్రభుకిరీటి.

వెలుగోటివారు.

—

వీరిచాటువద్యములు పరిశ్చతముగా నున్నవి. మచ్చునకుఁ గొన్నిమాత్రముదాహరించెదను. వేంకటగిరిప్రభువులు వాని నన్నిటిని ముద్రింతురుగాక!

చ. కదనమె బొమ్మరిల్లు శైలికత్తెలు వీరజయాంగనామణుల్
మదకరిమ స్తకుంభముల మాటికి దొంతులు సంగరసలిన్
గుదిగొని పడ్డరాహుతుల క్రోవులు గుజ్జనగూళ్ళు బావురే
పొదలెడు రాయరావు ననపోతయ ధర్మని ఖడ్గపుత్రికిన్.

ఉ. మత్తుఁడు కూర్చరాజు విషమత్తుఁడు నాగవిభుండు మిక్కిలికై
మత్తుఁడు నూకరాధిపుఁడు మత్తగజంబులు తిండిపోతు లీ
తొత్తడికాపురంబు తులఁదూఁగ దటంచును రత్నగర్భ నీ
పాత్తుల నీభుజాబలము పొంచెనపో యనపోతభూవరా!

కా. ఏమిశేషుడో? ఏమినారద; ముదంబేపారునా! తొంటి వి
క్రమంబేమియులే; దదేమి? ససిమిఱన్ రావుసింగాంకుఁడు
ద్దామప్రాణి. జయింప సోమకులగోత్రాధీశ్వరుల్ జోగులై
భామల్ దామును బాములకొ వెదకఁగా బాతాళముకొ దూఱితిన్.

చ. కుదురుగ మిమ్ముఁ గొల్చి వెలుగోటిపురీంద్ర! కొమారతిమ్! నికై
గదియఁగ నగ్రహారములు కై కొనఁజూతురు భూసుకొత్తముల్
బెదరక నీకరాసిహతిఁ బెల్కురి వైరులు బోయి యూర్వళికై
గదిసి కుచాగ్రహారములు కై కొనఁ జూతు రదేమిచిత్రమో!

ఉ. రంగపనేనియబ్బనృపతన్నము గోపనృపాలుధాటికికై
సంగరరంగభూములను శాస్త్రవకోటులు నిల్వలేక సా
రంగముఖీలలాములను రాజ్యతురంగకపింద్రసంపదల్
సంగతి నప్పనం బొఁసగి శైలములకొ విహరింతు రెప్పుడున్.

మ. తల్లెల్లెల్లెల్లె హరిశ్చంద్రీయై దినకృత్యం బెల్ల ధర్మక్రీయల్
నిల్లెల్లెల్లెల్లె దయ రూపమెల్లెయెడలక్ నిర్ధర్మ మశ్రాంతముక్
కొల్లెల్లెల్లె గవిగాయకాళి యితరక్షోణీశ్వరుల్ సాటియే
మెల్లెగోల్మనన్య యనారసింహ సకలోద్వీనాధ రాయన్నకున్?.

ఉ. ఆలములోన సింగవసుధాధిపనందన! యన్నపోతభూ
పాలక సీమ నోడి యనిఁ బాటినవైరుల నాలభంగి నే
తోలుదుగాని చంపవల దోస మటంచును నార! గాయగో
వాళుడ వైననీకుఁ బశువర్ణయుఁ గాచుట నై జమేగదా!

క. ఇనుపేనుకయ గ్రహచక్రము
వినుతామరవర్షమెల్ల వెనక యవెనుకే
జనపతులు సాహసంబున
ననపోలన్మపాల! నీకు నందలు వెనుకే.

చ. అగణితకీర్తిలోల! సుగుణాకర! దాచయవెన్నభూప! నీ
పగుతులు కొండలెక్కఁ దమభామలకోమలదేహాద్దిధితుల్
జిగిసొని నిండినక్ గుహలఁ జీకటివాసినఁ దమ్ముఁ గాంతురక్
దిగులునఁ గస్తురిక్ వేదకి తెత్తురు మేముల మెత్తి నత్తెత్తెన్.

ఉ. బల్లరగండఁ లింగవిభుపాదమునందుఁ బసిండియందె తా
ఘల్లురుఘల్లుఘల్లురని ఘల్లుని మ్రోయఁగ భీతి గుండియల్
ఝల్లురు ఝల్లుఝల్లురని ఝల్లున నల్లలనాడుచుందురా
యల్లయరెడ్డివేముఁడును నాతనితమ్ముఁడు వీరభద్రుఁడున్.

క. తమ తమకంతప్రియమో
తమకుఁ జెయిసాచి రిపులు తలక్రిందై నీ
తమ్మపడి గాన నుందురు
బొమ్మలక్రియ రావుదాచభూపరుసింగా!

ఉ. ఈశ్వరీఁ గాశికానగరి నీలినమాత్ర లభించు నెంచఁగాక
భీషుఁగూడు యాచభరణీతలనాథవతంసు ఖడ్గధా

రాక్షసి మేనువీడిన యరాతికిఁ గల్గు ముఠారసంబు త
దై భ్రతుము మంచిదో యమృతపానము మంచిదో యెంచిమాడఁగన్.

మ. అరుదానీవీరుదప్రతాపములు కల్యాణాద్రిపై నుండి కి
న్నచగంధర్వసతుల్ సదా శ్రుతిపుటానందంబుగాఁ బాడఁగా
నరచే బాపు బలీ నెబా! సహహ యారా! మే! లహో! యంచు ర
య్యరివీరుల్ వెలుగోటి యాచవిభురంగా! సంగరత్నార్జునా!

ఉ. అంచితరాయరావుబిరుదాంకమురాజులఁ గొట్టి యంచెఁ గీ
లించినమాదభూవిభునిలింగనృపాలున కొప్పుఁగాక గ
ర్వించిన నీకుఁ జొప్పడునె వేమటునల్ల యవేమరెడ్డి! పో
కొంచవుఁ దమ్ములిండితినుకూళకు సింహళలాట మేటికిన్?.

ఈవంశమున సర్వజ్ఞసింగభూపాలుఁడు, విద్యత్కుమార
యాచమనాయఁడు మొదలగు విద్యత్ప్రభువులు వెలసినారు.
విద్యత్కుమార యాచమనాయని నైదువ్యదాతృత్వములకు
ద్యోతకముగా నీక్రిందివిధమున నొక కథ యున్నది.

“విద్యత్కుమార యాచమనాయఁడు. ప్రభుత్వముచే
ఘండగా, ఒక విద్యాంసుఁడు ఆస్థానముకు వచ్చి శాస్త్రప్రసం
ముచేసి సంస్థానపండితులను వోడగొట్టెను కుమారయాచమ
ను మిక్కిలి సంతోషించి ఏమి కావలెనో కోరుకొండని పండితు
లడిగెను. ఆయన దేవరసంస్థానములో నామనోవృత్తికి చాలినం
భూమి దయచేసి, నానిత్యకర్తానుష్ఠానములు చక్కగా జరిగే
ట్లు, అనుగ్రహించవలసినదనికోరెను. ఏవూళ్ళో ఏపోలముకా
వలెనో, మీరే నన్యగర్భముగా చూచుకొని వచ్చి చెప్పితే
సర్వమాన్యముగా దానపత్రము వ్రాయించి యిప్పిస్తున్నామని
రాజుగారు సెలవిచ్చిరి. ఆపండితుఁడు వార్షికతాలూకాలో తీర్థం

పాడనే పూరికిపోయి అక్కడ జలసమృద్ధి, స్థలసమృద్ధి చూచు
కొని తనస్నానసంధ్యాద్యనుష్ఠానములకు, అనుకూలంగా ఉన్న
దనుకొన్నాడు. ఆపూరిచెఱువుకు దక్షిణపుతట్టుపొలం తనకు
వసరుగాభావించెను. రాజుగారి దగ్గరకువచ్చి, ఆసంగతి విన్నవించి
అక్కడిఁజెఱువుదక్షిణపుచేనుకు దానపత్రంపుట్టించుకొనెను.
ఆపూరికి బోయి గ్రామస్థులతో మాట్లాడి గ్రామకరణమును
సంతోషపెట్టి తనదానపత్రము చూపించెను. “ఆయ్యోబ్రాహ్మ
డా! చెఱువుకు ఉత్తరపుచేను సుత్తేత్రమై వుండగా వట్టిచాటి
పట్టి, దక్షిణపుచేను కోరుకొన్నావేమిటి? మాతో చెప్పక వెట్టి
పనిచేస్తేవి” అని కరణంచెప్పేటప్పటికి, ఆపండితుడు “సరి కుదు
రుతుందిలే” అని లోలోపల సరిచూచుకొని, “అయ్యా! నేను
కోరినదిన్నీ అదేనండీ! అట్లాగేవ్రాయించినా”నని ఆయనకేదో
చెప్పి లోబరుచుకొని, చెఱువుకువుత్తరపుచేనే విడుదలపెట్టించు
కొన్నాడు. దాన్ని నాగుబడిచేసేస్తేతును వెళ్లగొట్టి తనసేద్య
గాళ్లను చొప్పించి తగవుసాగించినాడు. అంతట ఆభూమికావు
రాజుగారిదగ్గర ఫిర్యాదుచేనుకొనెను. పిలిపించి, “యిదేమిటి?
మీ రిట్లాచేయవచ్చునా?” అని రాజుగారు పండితుణ్ణి అడిగిరి.
“తమరు దానపత్రంలో వ్రాయించినప్రకారం చెఱువువుత్తరపు
చేనే నేను లోబరుచుకొన్నాను. నాతప్పేమి?” అనిపండితుడనె
ను. స్వయముపండితుడు గనుక ఆరాజు, “ఓహో! చెఱువు
వుత్తరపుచేననగా ఏచేనుకు చెఱువువుత్తరముగావున్నదోఆచే
నని అర్థముచేసినాడునుమా” అని గ్రహించి, “బహువ్రీహిచే
స్తీరా?” అనెను. “దేవరవారు దయచేసినభూమి బహువ్రీహి
గాకఅల్పవ్రీహికావచ్చునా”అని అపండితుడుచమత్కరించెను.

బహు ప్రీహితనగా హెచ్చుధ్యానము కలది - బహు ప్రీహితనే
సమానమున్న అర్థము. విద్యవృత్తిమూర యాచమనాయనివారు
పరమానందముచెంది, “మునుపు యిచ్చినది అబద్ధము ఇప్పుడు
ఇచ్చినది నిబద్ధి” అని మెచ్చి అట్లాగే మాచ్చియిచ్చి సంసారినిన్ని
సమాధానపరిచి పంపెను.”

—
❦❦❦ పోలెపల్లి బుక్కరాయలు. ❦❦❦

నీ. కొలువులో మీసాలు కొనలు దిద్దగవచ్చు
జిలిసేనాక త్రి చిత్తవచ్చు
మేలైనయంగీలు మెఱచి తొడ్గవచ్చు
సతులు చూడగ నెమ్మె సలుపవచ్చు
గరడిసాదనఁజూచి ఘాతనేయగవచ్చు
బిరుదులు చదువంగ బిగియవచ్చు

* * *

గీ. కాక యరి నని ప్రేయ సత్కవుల కీయ
నీవె నేర్తువు ధరలోన నేర్పుమెఱయఁ
బరమకళ్యాణ! నూతనపంచబాణ!
భూసుతాటోప! తియ్యబుక్కభూప!

నీ. కలగుండ్లుపడుబారు కన్నించు దుర్గాలు
కడఁగి భగవత్ విచ్చు గంపవిండ్లు
పెందూళిపైఁ గప్పి భీతిల్లుఁ గోటలు
కమలి కిన్నంబు లోఁ గాననములు
చీకాకుపడు చొడ్డసింహాసనంబులు
హల్ల కల్లోలమా నప్ప దిశలు

గద్గలకాడౌను గడిమన్నెభూములు

పంచబంగాళమాఁ పట్టణములు

గీ. గర్వదుర్వాకధాపనంఘములలోన

నుట్టిపడ్డట్టి నీదాటి పుట్టినపుడె

మన్నెకాన్దాల! రిపుమన్నెమర్తజాల

భూనుతాటోప! తిమ్మయబుక్కభూప!

గీ. మత్తారీరాజన్యమకుటంబులనె కాని

పాదంబు చాఁపఁడు బలిమి మెట్టసి

బిరుదాడురాజులశేరురమ్మనె కాని

మన్నెచెబ్బులిబాకు ఘహినిడండు

పచరించురిపురాజపట్టణంబునె కాని

వాజినెక్కాడండు రాజసమున

కపటరాజకళోరకకంక క్రమె కాని

యడిదంబు కడుగఁ డాహవమునందు

గీ. మన్నెమాత్రుండె బద్ధరిమన్నె మాపు

మలయులి త్తరిమన్నెల మగలమగఁడు

దండిమన్నెలవలపులమిండగీఁడు

భోగసురరాజు తిమ్మయ బుక్కరాజు.

గీ. అనిలో విడిగివచ్చి యందలమెక్కునే

మక్కునెపుల్లేనిమొండిగాక

పోరిలో గుఱ్ఱంబు పోలియించి వచ్చునే

గుటిచెడ్డగుఱ్ఱాలగోవుగాక

బవరంబునకుఁబోయి పతినిపంచనచేసి

తొలఁగునే బణ్ణంగిదూఁబగాక

ఏలినపతిసామ్మ నెల్లకాలము దిని

పాటిపోనెంచునే పందగాక

3. సమరతలమునఁ దనుప్రాసాసతినిదలఁచి
సుఖము గోరు నె జోగులసుతుఁడుగాక
యనుచు గెల్వంగ నేర్తునౌ నాహుమున
భూసుతౌటోప! తిప్తుయ బుక్కభూప!

..ఊఊ తంజావూరి విజయరాఘవగాయలు. ఊఊ

ఈతఁడు తంజావూరుము నేలినయాంధ్రనాయకరాజు.
రఘునాథరాయలకుమాఁడు. మహారసికుఁడు. మహాదాత.
రాజులచరిత్రమూలమున నెఱుంగ నగును.

అయి. తావిజగడంపుసిగ్గ పూవులసరుల్ తళుకు
మావిపలుగెలపు బురుసావలువుసంపుల్
తీవిగులకింపునొకతావిచఁజుకు న్నరుతు
మాపుపయి నెక్కిపురిలో వెడలి రాఁగా
నీవగులు మాచి చెలి యెవగులు సొక్కుచును
పూవుజముదాడిదొరహానిలికిఁ జిక్కి
మావెలఁది నేలకొన రావలచె నీవు దయ
తో విజయరాఘవమహీపర! పరాకా!

క. భూతలమున శిచికర్ణులు .
దాత లనేసుద్ది సుద్దదబ్బర నిన్నెం
చేతటి వదాన్యఁ డెవ్వఁడు
రా? తంజావూరి విజయరాఘవస్వపతి!.

ఈయన యూస్థానమున రంగాజి, కృష్ణాజి మొదలగు వారాంగ
నలు. సరసకవిత నేర్చినవా రుండెడువారు. అందు రంగాజి

‘మన్నాగువాసవిలాస’ మనువేర నీయనశృంగారచరిత్రమునే గ్రంథముగా రచించినది. ఆపై యారాజేంద్రునిచే గనకాభిషేక సత్కారమును పొసంగెను. ఆయనవలపునెలత. ఎల్లవేళలందును వెల్లాటకత్తెతో నానందించు నీనృపాలుని మహిషి తనయోగ్రహము నాపుకొనఁజాలక యొకనాఁ డావారాంగనకు దూషణోక్తులతో నొక దూతికమూలమున వార్త నంపెనట! విదుషీ మణి యగునావారాంగన యాదూతి కీషన్యమునురచించిచెప్పి పుచ్చెనట—

ఉ. ఏనితల్ మముం దలంప నేమిపకో? తమ రాఁడువారు గా
రో? పుకించునే క్షుణ్ణుఁగరో? తమకాఁగిటిలోన నుండఁగా
రా విడియేమిరా విజయరామ! యటం చిలు దూతి బల్కిచే
దీనకత్తెనై పెనఁగి తీసుకొచ్చితివా! తలోదరి!

ఉ. రాజనిభాననా! సరసురాంపు జబ్బుగ నల్లి నా పదే
మే జడ? యింతకంటె పలెనే? పునొప్ప బిగించి యల్ల వే
యోజవరాల! వేట పనియున్నది; దోసమే దోసమే మహా
రా జగునట్టియవిజయరాఘవు మై చిగురాక కోమలీ!

చ. కులికెద వేటికే చెలియ! కుంచెఁడు మానెఁడు గాను నెల్ల వా
రలు వినినారులే; విజయరాఘవరాయఁడు నిన్నుఁ గూడుటలో
పలపులె చాటుచున్నవి జవాదియు నల్లపు విజ్జీవీఁగఁగా
పలెనటె మాచియోర్తురటె పంతులు జంతు లవేటియై మైలే?.

క. ఇంతి! పానుపుపైనిచె

కంతుఁడు కూర్చున్నవాఁడు కనుఁగొను మహాహ!

కంతుఁ డనంగుఁడు నీతెలి

వింతేనా విజయరాఘవేంద్రుఁడె చెలియా!.

~*~*~ మట్లవారు. ~*~*~

ఉ. అక్కజ మొప్పఁగా భుజపరాక్రమశక్తుల సెంచుమఁచినన్
దిక్కులలోనఁబోలిపలి తిమ్మయి యిక్కఁడురాజు నాఁటికిన్
మక్కువ దోర్బలంబులను మానవనాథులలోన నంతకు
స్నేక్కువమట్లకొనఁగఁజేర్వరు నెల్లమరాజు నేఁటికిన్.

ఉ. మాయురే ! సద్గుణాభరణ మల్లకుమార యనంతకౌర్యధా
త్రయుని నన్ను నాజినెదిరింపను శక్తులుగాక కైదువుల్
వేయనిరాజులన్ శరణువేఁడనిమన్నెకొమాల్లు కానికల్
సేయనిశూర్లు మ్రొక్కనివజీర్లును లేరు విసుంధరాస్థలిక్.

ఉ. వెండియు మట్లరాజు తిరువేంగళ నాథుఁడు కందనోలికా
భంషనభూమిలోఁ దురకబాదులపైఁబడి సంహరింపఁగాఁ
గండ్లలు కొండ్లయ్యె నెముకల్ ధరణీజములయ్యె నెత్తురుల్
గందపుటేలు లయ్యెఁ దలకాయలు తొరకలయ్యెఁ జూడఁగన్.

~*~*~ అద్దంకి నృపాలురు. ~*~*~

మ. పదవే రంభ! మరేంద్రుకొల్వనకు నప్ప! నాకు రాఁ దీరజే;
యదియేమే; ధర మందపాటి రఘునాథాధీశుబాహునిచేఁ
గదనక్షోణిని నీల్గినట్టిరిపుసంఘాతంబు వే వచ్చెడున్
బదులు న్నులులు వేలు లక్షలు గణింపన్ శక్యమే చెల్లెలా.

ఉ. ఇంద్రుని సన్నిధానమున కేఁగె రణోజ్జ్వలవిక్రమక్రియా
సాంద్రుఁడు మందపాటికులసాగరచంద్రుఁడు రామభద్రరా
జేంద్రుఁడు పార్థివాబ్దమున నేకతఁ గార్తికశుద్ధపూర్ణిమా
చంద్రదినాంతమందు రవి జారిసకైపడి మారుతాత్మజా!.

—అంకిత వత్సవాయవారు. అంకిత—

ఉ. తీసుగ వత్సవాయపలతిమ్మజగత్పతికీర్తిహార మా
హారశరద్విజన్తకులికాయుధజాతుల మించె శౌర్యమా
హారశరద్విజన్తకులికాయుధజాతుల మించె యాపమా
హారశరద్విజన్తకులికాయుధజాతుల మించె నిధరన్.

ఉ. రాజులరాజు లోభి యొకరాజులరా జతిమూర్ఖుఁ డప్పడి
గ్రాజులరాజు చోరుఁడు విరాజులరా జొక పక్షి తారకా
రాజులరాజు దోషి ఘణిరాజులరా జొకనక్రగామి యీ
రాజులు రాజులా నుగుణరాజులరాజవు నీవుగాక యో
రాజవతంస ! వత్సవయ రాజమహిపతి ? తిమ్మభూపతి!

ఉ. రాజు కళంకమూర్తి రతిరాజు శరీరవిహీనుఁ డంచికా
రాజు దిగంబరుండు మృగరాజు గుహంతరనీను నుండు వి
భ్రాజితపూసపాడ్విజయరానునృపాలుడు రాజుగాని యీ
రాజులు రాజులా పెనుకరాజులు గాక ధరాతలంబునన్.

—అంకిత వాసిరెడ్డి వేంకటాద్రి నాయఁడుగారు అంకిత—

ఈకమ్మప్రభువు పదునాఱవశతాబ్దితర్వాతఁ గృష్ణాతీర
మందలి యనురావతి రాజధానిగాఁ గొంత తెల్లుడేశమేలిన
వాఁడు. మహాదాత. శూరుఁడు. “అటునుండి కొట్టుకు రమ్మన్నా
రు” అను సామెత నీతఁడే జననకారణము. ఆకాలమునందు దాని
దోఁపుడుగాండ్రు మెండుగా నుండిరట ! అనేకుల ప్రాణధన

ములఁ గొనుచుఁ బ్రజలకు మిక్కిలి వీడ గల్గించుచున్న యా
పచ్చెపుదొంగలలో బహుప్రయత్నమున వేంకటాద్రినాయుడు
నూర్గురను బట్టించి వరుసగా నిల్వఁబెట్టి తలలు నఱకఁ దలచుల
కనుజ్ఞ నొనఁగెనట ! ఒకకొననుండి నఱకఁ బ్రారంభింపఁ
జోఁగా నచ్చటివాండ్లు, అటునుండి కొట్టుకొనుచు రమ్మని
కోరిరట ! (కొందఱు నఱకినతర్వాతనేని జాలి వాడమక పో
దని) నాయుడుగారును నట్లే రెండవప్రక్కనుండి యారం
భింపజేసి నిశ్శేషముగనే సంహరింపించి ప్రజలకుఁ జోరభీతి
మానిరట !

ప. పరహా ల్కాసులభంగి సాల్పులు కంబళ్లట్లు రూపాయలుకొ

మఱి గవ్వల్యలఁ గంకణములుఁ దృణప్రాయముగా నిచ్చి యిం

గరుపల్లెంబులఁ బాయసాన్నములు లక్షప్రాప్తాపాశనం

బర లే కిత్తువు వాసిరెడ్డి కులదీపా! వేంకటాద్రిశ్వరా!.

ఒకప్పుడు, వాసిరెడ్డి వేంకటాద్రినాయుడునునర్సారావు
పేట మల్లాజు గుండా రాయుడును, నుజివీటి యప్పారావును, చల్ల
పల్లియంకినేడును, మొదలుగాఁ గొందఱు జమీందారులుకూడి
యిష్టగోష్ఠీవినోదమునల్పుకొను సందర్భమున హాస్య చతురుడగు
గుండా రాయుడు “మనజీవితములు కడచినతర్వాత లోకము
మనల నెట్లు ప్రశంసించునో తలఁచిచూచుకొందమా” యనె
నట ! అందఱు సంగీకరించి రట ! ఇట్లు పేర్కొనెనట ! నుజివీటి
యప్పారాయుడు చనిపోయెనా బై రాగులందఱును బలవించె
దరు. తాను చనిపోయినా వేశ్యలందఱును విలపించెదరు.
వేంకటాద్రినాయుడు చనిపోయెనా యందఱును నల్లో యని

దుఃఖించెదరు. అంకినేడు చనిపోయెనా యందఱు నాహా యని సంతోషించెదరు” రనియెనట!

అమరావతిలో నీ వేంకటాద్రినాయని శిలావిగ్రహమున్నది.

దరిద్రుడగు నొకకవి యావాసిరెడ్డి వేంకటాద్రినాయని దాతృత్వము విని యాతనిదర్శింపఁ బల్నాడుప్రాంతమునుండి యరుదెంచుచు గుంటూరుచేరునప్పటి కాభూపతి పరలోకయాత్రగావించినట్లు తెలియరాఁగా నీక్రిందిపద్యమును జెప్పినందురు.

చ. నలున! చిచ్చి? నినుం దలఁప న్యాయముగా దింక వేంకటాద్రిభూ
తిలకునిఁ జంపి యర్థులకు దిక్కు మఱేమొనరించినావు? నీ
విలఁ దలకొట్టమారితన మెన్నటికిఁ విడవైతివో! భూ
లభమున నిట్టిరాజును యథావిధి నీతరమా సృజింపఁగన్?.

వేంకటాద్రినాయఁడు “వారికి వారికి మఱియు వారికి వారికి వారివారికి” అను నమస్యనీయఁగా వత్తెం విరూపాక్ష శాస్త్రులను కవి యిట్లు పూరించెనట.

ఉ. భూరమణిమనఃకుముదపుంజనుధాంకుని వేంకటాద్రిల
క్షీరమణావతారుని భజింతురు రాజులుఁ దత్సతుల్ హితుల్
సూరిజనుల్ దదీయులును సొంపుగ నాప్రభు విచ్చు గోరికల్
వారికి వారికి మఱియు వారికి వారికి వారివారికి.

శ్రీ సి. పి. బ్రాహ్మదొరగారు. శ్రీ

కై 1770 తరువాత 1820 వరకు సీమహాశయం డాంధ్ర
భాషకై యతిప్రయానపడి మహావక్తృత్వసన్నివహించు. బందరు
మొదలగు పట్టణములం దీతఁడుజిల్లాజడ్జీయిద్యోగమునల్పచు
ననేకసంస్కృతాంధ్రగ్రంథములను బహుధనవ్యయమున సేక
రించెను. తెల్లనకు నిఘంటువులు నిర్మించెను. జూలూరి అప్ప
య్య పండితుఁడు, గురుమూర్తిశాస్త్రి, వాసుదేవపరబ్రహ్మశా
స్త్రులు, మొదలగు ననేకపండితుల నాదరించి విరివిగాధనమొసం
గెను. ఆంధ్రభాషయం దీఁడునున కత్యంతాభిమానముకలదు.
ఇప్పుడు ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారముననున్న సంస్కృతాం
ధ్రగ్రంథములం దనేకము లిష్టుహాసీయఁ డార్జించినవే. ఈతని
యాంధ్రభాషాభిమానమును బుద్ధివైభవమును దదాభిండా
గారమునఁగలగ్రంథములఁబట్టి గుర్తింపనగును.

కం. నూర్లార్లు లెక్క సేయక

పేర్లందినవిబుధవరులఁ బిలిపించుచువే

మాతర్థ మిచ్చుచితరణి

చార్లెసు ఫీలిప్సుప్రానుసాహెబు కరుణక.

బీదటికమును గుడుచుచున్న యొకయాంధ్రపండితుఁడు.
సి. పి. బ్రాహ్మదొరగారికి భాగవతమందలి యీశ్రీందిపద్యమును
ప్రాసి తనకు ద్రవ్యసాహాయ్యము వేడుకొనుచునొకయర్జీపంపి.
కొనెనట! ఆపద్యము.

7. కవిహముచే జానంగనునాయునాతని
కై యిచ్చె నీదయ యాచఘనుఁడు.
8. వేట్రాటుతునియల విమతులఁజెందాడె
నాజిలోనాచెండ్ల యయ్యలయ్య.
9. పోరిలో నసహాయహరుఁడై తెగివెన్న
బ్రతికె సిద్ధయ తిక్కఁ జతురీతముగ
10. పట్టిసపురపీఠభద్రుని ప్రేమచే
జెన్నంచె శ్రీకోటసింగరాజు
11. ఇలుచూడయాచకానలికి చాతురదాత
యై యిచ్చె నిట్టల హరిహరప్ప.
12. తనదుమీసముదీసి తాకట్టుగానుంచి
కొట్టరెఱ్ఱం డర్థి కోర్కితీచ్చె.
13. గణపతిచేవునికరుణ శిష్టుప మణి
యడపంబొసంగె గుండార్యవరుఁడు.
14. అప్తపహస్రంబు లర్థికిచ్చిసుకీర్తి
మహినిసంగనమంత్రి మాచఁడంచె.
15. కొనియెభాస్కరునిచే నెనుఁగురామాయణం
బాహుధి సాహితీమారమంత్రి.
16. ఆంధ్రనైషధకావ్యమంచె శ్రీనాథుచే
మామిడిసింగనామాత్యమాలి.
17. ఘనదానకర్ణుఁడైగంజపెండెముదాల్పెఁ
గొఱవి యన్నామాత్యకుంజరుండు.
18. పగతుఁజుట్టమటంచు బల్కఁగా భనమిచ్చి
చేపట్టెఁ బెమ్మయసింగరాజు.
19. గురుజగత్త్రయదానగురుమూర్తియై మించె
నంపూరిభీమనగుండమంత్రి.

20. ప్రాణికోటికి నెల్ల బహుభక్త్యభోజ్యాన్న
సత్రముల్ పెట్టె విస్సప్రధాని
21. భట్టుమూర్తికిఁ గిన్నరెట్టింపఁ బచ్చల
హార మర్పించెఁ దివ్యసమాధి
22. ఘనదైవతంబు దాక్షరామభీమేశుఁ
డని కొల్పె బెండపూఁ డన్నమంత్రి
23. నీడ ద్రొక్కడువేళ నెఱి నర్థి కభిమతం
బిప్పించెఁ జేమమా రప్పరాజు
24. ఘనసప్తసంతతు లొనరించి సత్కీర్తి
వెలయించె విత్తల వెఱ్ఱమంత్రి
25. ఆమితశత్రులఁ గెల్చి యవని పాలనచేసె
రహి గుంటుపలి ముత్తరాజమంత్రి
26. తను నేలునృపతిచేతనె మేటికృతి గాంచె
శ్రీగుంటుపలి నరసింగమంత్రి
27. ఘనభట్టుసుకవికి మణిమండల మొసంగి
నందితిమ్మకవీంద్రుఁ డంచెఁ గృతుల
28. కవులకర్థ మొసంగి ఘనకీర్తివహించె
రహిఁ గూరగాయల రామమంత్రి
29. వాకిటికావలి జోఁకతో నొనరించి
దివ్యకీర్తి వహించెఁ దిమ్మమంత్రి
30. రిపు గెల్వ నృపుఁడిచ్చుచిపులార్థముల నర్థి
కర్పించెఁ గటికి కామన్నమంత్రి
31. కవిబుధావళినేలి ఘనకీర్తిని వహించె
వరకోటిపల్లి శ్రీశరభమంత్రి
32. నిరతాన్నదాతయై నిత్యకీర్తి వహించెఁ
గాళి బందా పరదేశీమంత్రి

ఒకానొకబట్టురా జీక్రిందివిధమునద్వాత్రింశన్నంత్రుల
సీనమాలికను జదువఁజాగెను; గాని, కడముట్టింపఁజాలఁడయ్యె.
అందినంతవట్టు—

సీ. పళిర! రామయ మంత్రిభాస్కరామాత్యుండు

నిండారునందూరి గుండమంత్రి

శివపాదభక్తుండు శ్రీకంతవెంగన్న

శ్రీనిధి యాకోటసింగరాజు

వేమభూపతిమంత్రి మామిడిసింగన్న

యెన్న నొబెండఁపూఁడన్నమంత్రి

మేటైనకొచ్చెల్ల కోటకర్ణముమల్లు

స్తుతికెక్కువాడలతుక్కమంత్రి

ప్రియమాడు నెఱజాణపెమ్మయసింగన

మహితుండు సింగనమంత్రిమాచ

సర్వజ్ఞఁడైనట్టిసర్వయచిక్కన

యధిపండు నెల్లూరియాదరాజు

ధీరుండు పాశుపతిమనరేంద్రుండు

గురిజాలనాదిండ్లగోపమంత్రి

ప్రధితి కెక్కుచు నుండు భాస్కరామాత్యుండు

మాన్యుండు కొడపర్తి మాదిరాజు

ఇలఁ గొండపీటిలో వెలయుప్రభానుండు

భివ్యుండు బలభద్రపాత్రాక్షునుండు

కుల ముద్ధరించిన గోపయరామన

వేరిమి తిరువెళ్ళపెమ్మరాజు

విస్తారస్కీర్తి విలసిల్లి వర్ధిల్లు

విదితుండు సంహారివెంగళయ్య

కేవలపుణ్యండు కేసయరామవ

నుజనుండు శ్రీ పతిసోమరాజు.

వైసీసీమాలికయందు బేర్కొనబడినవారిలో, గొందఱు
పైఁ జెప్పబడిన చాటుపద్యములు చేతుతోనవి. అవి యీక్రింద
వివరింపబడు చున్నవి.

❖ ❖ ❖ భాగ్యమండు. ❖ ❖ ❖

ఈనామముగల ప్రఖ్యాతపురుషుల నేకులుగలరు. తిక్కన
పితామహాదులటుండ రాజమంత్రిలునుదాతృత్వమునఁ బ్రఖ్యా
తులును సంపదవీకులునునగుభాస్కరు. లేనల్వరై దుగురు గన్న
ట్టుచున్నారు. రామయభాస్కరు లిరువురు. పదునాల్గవశతాబ్ది
యందుఁ బ్రఖ్యాతకవీశ్వరుఁడుగానున్న రావిపాటి త్రిపురాంత
కునిచే—

మ. సరిబేనె రిపు డేల భాస్కరులు! భాషానాథ! పుత్రా! వసుం

ధనసుం దొక్కఁడు మంత్రియయ్యె; వినుకొండక రామయామాత్యభా
స్కరుఁడో; యా; నయినక సహస్రకరశాఖి ర్లై వపే యున్నవే
తిరమైదానముసేయువో రిప్పు హేతిక వ్రేయువో వ్రాయువోక.

అని పొగడఁబడినవాఁడొకఁడు.

శ్రీ. నిర్మించె నేమంత్ర నిరుపమప్రాకార

నవకంబుగా గోపినాథపురిము

గెలిచినాఁ డేమంత్ర లలితవిక్రమమునైనను

బ్ర.బలుఁడై యనను బలమునెల

నిలిపినాఁ డేమంత్ర నియతవై భవమున

గోపికానల్లభుఁ గుహ్యప్రసాదమునంబు

పాలించె నేమంత్ర ప్రకటభర్తాభ్యాతి

మహిమ మీఱఁగ నాంధ్రమండలంబు

గీ. అతఁడు భూపాలమంత్రేంద్ర సతతవినుత

శ్రీవికారదుఁ డమృతదేవరాయ

మాన్యహితవర్తనుఁడు కౌర్యమహితయుతుఁడు

భానుతేజుండు రామయభాస్కరుండు.

కొండవీటిగోపీనాథపురపుగోపీనాథస్వామియాలయము ముఖద్వారశాఖయందున్రాయఁ బడినయీపద్యమువలన యుచ్యుతదేవరాయలనాఁడు వేటొక రామయభాస్కరుఁ డున్నట్లు ద్రువపడుచున్నది. ఇంక రాయనభాస్కరులుకూడ ననేకు లున్నట్లున్నప్పటికి మనలోఁ దండ్రి పేరు కుమారునకుఁ బెట్టెడు నాచారము కలదుగదా! దానివలననే యేకనామ మనే కలకుఁ బొనఁగియుండె నని తలఁపఁదగి యున్నది.

చ. కలయఁబడిగంటమునఁ గాటయ వేమసమత్తమందు స

త్ఫలముగ రామనప్రభునిబాచఁడు వ్రాసిన వ్రాలవ్రాతలున్

గలుగలు గల్లుగల్లు రనఁ గంటకమంత్రుల గుండెలన్నియున్

జలుజలు జల్లు జల్లురనె సత్కవివర్యులు మేలుమే లనన్.

అనుచాటుపద్యమువలనఁ గాటయ వేమునికాలమునకై. 1400న నొక రాయనభాస్కరుఁ డుండిన ధీర్మడుచున్నది.

శో. కాకాజ్ఞే వినుపిమ్మి వేదధరణీగణ్యే చ ధాత్రబ్ధకే

వైకాభే వినుకొండనీమని సుధీర్షా దెల్ల యప్పప్రభుః

వాసిష్ఠాయచర్తతపాండి మఖిలంగ్రామం స్వనామాంకితం

ప్రదా త్రాయనిభాస్కరాయ విదుషే ధైర్యర్యభోగాన్వితమ్.

అను శాసనమువలన కై 1500 తర్వాత నొక రాయన భాస్కరుఁ డుండిన ధీర్మడుచున్నది. ముప్పదియిద్దఱు మంత్రుల

ఉ. ఒక్కఁడు మాంసమిచ్చె మఱియొక్కఁడు చర్మముఁ గోసి యిచ్చె, నే
 టొక్కఁడు దణ్ణిచ్చె నికనొక్కఁడు ప్రాణములిచ్చె వీరిలో
 నొక్కొకపట్టునక బ్రగుకనోపక యిచ్చిరో కీర్తి కిచ్చిరో
 చక్కఁగఁజూడు మంత్రికులసంభవ! రాయనమంత్రిభాస్కరా!

ఉ. రాజితక్తి శాలి యగురాయనిబాచ! భవద్యశంబు ది
 హ్నుజితమాచు మించె సురభూధరభూధరభూధరేంద్రకాం
 తాజనుగోత్రు గ్వీధు చథాంగరథాంగరథాంగశేఖా
 హజలజాహితాహితతుషారతుషారతుషారధాములక.

ఉ. ఏమినిలింపకాఖి? పనియేమిసురేశ్వర! యీవి నిన్నుఁజిం
 తామణి మీటివాఁడటకదా మనరాయనబాచకోవిద
 గ్రామణి; యాన యింతటనె కాగుదుమీ విభవంబునందు ని.
 న్నో మతియందు నీగురువునో సుకుమారత నీకుమారునో.

మ. అయలక్షీనిధి రాయనప్రభునిబాచామాత్యుఁ డక్రాంతముక
 నియతిక బ్రాహ్మణపూజనేయు లభివర్ణింపంగ శక్యంబె త
 త్ప్రియగోహంబున హేమపంజరమునక బె 'లర్చితప్రార్చిత
 ప్రియమేధా' యనుచుం బఠించు శుకశారీకిన్నరీద్యంధ్యముల్.

ఉ. అన్నరొ కొండపల్లి సచివాగ్రణి రాయనమంత్రిపట్టి బా
 చన్నజలాన్నసత్ర మెడపైన పథంబునఁ బెట్టు నెయ్యి గా
 జాన్నము లొల్పుఁబప్పు పదియాఱు తెఱంగులకూరగాయలుక
 వెన్నెలగుఱ్ఱఁబోలుదధి వేసవికాల మవారితంబుగక.

క. ముసలాపెవ్రేలుఁజన్నుల
 పసవంటిది లోభివానిబ్రదుకు ధరిత్రిక
 బసిబాలపయమవంటిది
 రసికునిజీవనము మంత్రిరాయనిబాచా!.

నీ. ఘణిరాజా తనశిరోమణు లంకిచ్చునో
 యనుచు విష్ణువుక్రింద నణఁగియుండె
 కైలాసకుధర మెక్కడ నిచ్చునో యని
 యుగ్రు డక్కడఁ గావ లుండఁబూనె
 తనయందు మణుల నేతటి నిచ్చునో యని
 వనధిసంతతమును విణఁకుమండె
 సురధరాధరము నెవ్వరి కిచ్చునో యని
 తరణి యగ్నిచుట్టుఁ దిరుగుచుండె

గీ. ఔర! నీదానవిఖ్యాతి యఖిలదిశల
 మించివర్తించె నీకీర్తి నెంచఁదరమె
 గాఢదారిద్య్ర యామిసీకాంతిచంద్ర
 భాగ్యదేవేంద్ర! రాయన భాస్కరేంద్ర!

నీ. నీపంక్తి నొకనాఁడు నెఱఁభుజించినవిశ్రుఁ
 డమృతాన్నమైనను నరుచినేయు
 నీసభాస్థలి నొక్కనిముసమున్నజనుండు
 తల్పకేఘనివైనఁ దప్పవట్టు
 నీరూపమొకనాఁడు తేటిచూచినభాష
 కందర్పనైన దాకాలఁ దన్ను

నీచేతిదానమ్ము నెమ్మినమ్మినయర్థి
 యెమ్మెధనాధిపు బొమ్మబెట్టు

గీ. నీవె నినుఁ బోలుదువుగాక నిన్ను నెన్ని
 యున్నమంత్రుల నెన్నుట పిన్నతనమె
 బాలికాప్రాణ నూతన పంచబాణ!
 భాస్కరేంద్రునిరాయనభాస్కరేంద్ర!

నీ. అక్షరాభ్యాసంబు శిక్షచేసెడునాఁడె
 యోవ్రాసి నా వ్రాయకుండినావు

గుణితవేళలయంగుఁ గోరి లాత్యంబు
దానుఁ గొమ్మియ్యక తల్లి నావు
ఒకటి పక్కిని న్రాయు నూనా నేర్చిననాఁడె
సున్నచుట్టక ప్రేలు చూపినావు
గణితవేళలనాఁడె ఘనయుక్తిగా నేర్పు
గురుకీర్తికిని జూలుకూర్చినావు

తే. నిజకులాచారభర్తంబు నిర్వహించి
హెచ్చు గలయట్టిదాతివై హెచ్చినావు
సుసహృదయుండ! వినుకొండకాసమండ!
శత్రువరతుండ! కాయన భాస్కరుండ!

నీ. సంగీతసాహిత్యసరసవిద్యల కిచ్చు
బహురూపులకు నిచ్చుఁ బట్టుకిచ్చు
పెండ్లివేదలకిచ్చుఁ జేదవిప్రులకిచ్చు
బీదనాదులకెల్లఁ బిలిచియిచ్చు
తిట్టెచ్చిననిచ్చు దీవింపఁగానిచ్చుఁ
గొట్టెచ్చిననిచ్చుఁ గొంఠెకిచ్చు
బాచన్న! యననిచ్చు భాస్కరా! యననిచ్చు
వేపబాచాయన్నఁ దిరిగియిచ్చు

గీ మెచ్చి తగనిచ్చు మెచ్చులుమెచ్చి యిచ్చు
వీఁడువాఁడనకయె సొమ్మువేడనిచ్చు
మంత్రిరాయని భాస్కరామాత్యుఁబోలఁ
గలరె దాతలు మూఁడులోకములయందు?

నీ. కదలియి లెవ్వడలంగఁ గడప కాల్దాఁకినఁ
దలపాగ పందిటఁ దగులుకొన్న
ఎందుఁబోయెద నిన్న నేకవిపులినఁ గన్న
నొంటిరోదన మన్న నుండుమన్న

తగినచోఁ దుమ్మినఁ దంబళియొడుచై న

పీడినతలవాని వీధిఁగన్న

ఒడిమిడిమిక్కిలి యొంటిగొమ్మెక్కినఁ

బులుఁగువీచినఁ బొడపురుగుఁగన్న

౩. మానకేతెంచు నర్థి సమాజములకు

నిచ్చునిష్ఠార్థనస్తువు లెలమితోడ

సరసహృదయండు విరుకొండశాసనుండు

భవ్యభరతుండు రాయనభాస్కరుండు.

ఈ క్రిందిపద్యమున భార్యనిచ్చెననఁగా వివాహముచేసె
ననియే యర్థము నిర్ధారించుకొందము.

నీ. ఆవుపొడ్చినయర్థి లేవకుండఁగనిచ్చె

వలవేసి తీసిన వాని కిచ్చె

గుడివ్రాసియాఁగినఁ గొఱగొఱపడ కిచ్చె

బ్రార్థించిబుజమెక్కు బట్టు కిచ్చె

మొగసాలఁజిచ్చిడ్డ తగవరిఁబిలిచిచ్చె

నిలుమాటవేడినఁ పెనఁగనిచ్చె

ప్రాణముల్ వేడినఁ బ్రాభవంబుగనిచ్చె

భార్యనువేడినఁ బరఁగనిచ్చె

గీ. పల్ల మడిగినబదటులొబల్లమనక

భట్టుగొంపోయి మున్నుతాకట్టు పెట్టు

ముచ్చవెంగనఁ జేపట్టి మెచ్చియిచ్చె

భవ్యభరతుండు రాయనభాస్కరుండు.

ఈయన చాతృత్వపుఁబిచ్చిని వినుఁడు! విటగ్రామణులకుఁ
గామసత్రము పెట్టించినాడట!

నీ. అతిథికోట్టకు నిల నమ్మతాన్నసత్రంబు
 సంబలిసత్రంబు నాతురులకు
 ఆచార్యులిండ్ల రామానుజసత్రంబు
 నూనెసత్రము శిరస్సొనమునకు
 బాలకులకు నేర్పడఁ బాలసత్రము
 కామసత్రము విటగ్రామణులకు
 జలకమాడుట కింట జలస్పృష్టి సత్రంబు
 తాంబూలసత్రంబు ధన్యులకును

గీ. కట్టడలుచేసె వినుకొండ పట్టణమున
 సర్వకాలము సత్కారపూర్వకముగ
 మంత్రిరాయనభాస్కరామత్యుఁ బోల
 గలరె దాతలు మాఁడులోకములయందు?

మఱియు:—

నీ. బట్టు దీవించుచు బాసికంబును జూప
 వెలయఁ బెండిలిచేసి వేడ్కఁ బంపె
 జొప్పకట్టలమీఁద సోలియుండఁగఁ జూచి
 పట్టెమంచెము పాన్పు బట్టు కిచ్చె
 ఎర్రత్రాడుఁ జూపినఁ జెలఁగి యెద్దు నొసంగె
 బలుపుఁ జూచినఁ బాడిపకువు నిచ్చె
 గల్లెంబుఁజూపిన ఘనత గుఱ్ఱము నిచ్చె
 జాట్లఁ జూపిన దానిసుదతి నిచ్చె

గీ. స్నానమాడంగఁగడియంబుజూపఁ గడమ
 కడియమునువేయ శాంభవి కరముమాపె
 వెలయరాయల కుంగ్రమ్మువేసిచూపె
 సరసహృదయుండు వినుకొండశాసనుండు
 భవ్యభరతుండు రాయనభాస్కరుండు.

నీ నిత్యసత్యత్యాగనీతిలో శివీ జెప్పి

నిను జెప్పి మఱియును నిన్ను జెప్పి

బహుపరాక్రమమున బరళురాముని జెప్పి

నిను జెప్పి మఱియును నిన్ను జెప్పి

రఘుకులోత్తముడైన రామచంద్రుని జెప్పి

నిను జెప్పి మఱియును నిన్ను జెప్పి

సుకుమారతను సరి సురరాజసుతు జెప్పి

నిను జెప్పి మఱియును నిన్ను జెప్పి

గీ. చెప్ప దగుగాక యితరుల జెప్పదగునె?

కలియుగంబున నీవంటిఘనుడు కలఁడె?

అమితగుణసాంద్ర! మానినీకుముదచంద్ర!

భాగ్యదేవేంద్ర! రాయనిభాస్కరేంద్ర!

ఉ. సన్నతలీల బాండవులసంతతి గడ్డఁడుదాత గాక వా

రన్నలు దమ్ములందు నొక రైన వదాన్యులు గారు; కీర్తిసం

పన్నునిరాయనప్రభుని భాస్కరుసంతిత నెంచి చూడ వా

శన్నలు దమ్ము లింట గలయందఱు చాతలు భూతలమ్మనన్.

నీ. ఏవేళ జూచిన నిందిరానంద మై

యందమై చెలఁగు నీమందిరంబు

ఏపాళ జూచిన గోపాలసత్కథా

లిందమై చెలఁగు నీమందిరంబు

ఏజాము జూచిన విష్ణున్నభోజనా

లిందమై చెలఁగునీమందిరంబు

ఏప్రక్క జూచిన సుప్రజానాయకా

లిందమై చెలఁగు నీమందిరంబు

- గీ. గాక తక్కినమంత్రివర్గములయిండ్లు
మేక మేడచండ్లు గిజిగాండ్లమెఱుగుగూండ్లు
పూవుఁబోఁడులు నిర్మించుబొమ్మరిండ్లు
భవ్యవిభవేంద్ర! రాయనిభాస్కరేంద్ర!
- సీ. రంగత్కృపాదృష్టి గంగాభవానికి
మణికంకణంబు లేమంత్రియొసఁగె
భిక్షార్థమీయఁగా నక్షయంబగునట్లు
మార్తాండుఁ డర్థ మేమంత్రికొసఁగెఁ
దగ వేడినంతలో జగతిపై నర్థికి
మానంబు ప్రాణ మేమంత్రియొసఁగె
మీసంబు తాకట్టువేసి పదార్థంబు
మహిమచే నర్థి కేమంత్రియొసఁగె
- సీ. ఆతఁడు నందవీరచరాన్వయండు
చుష్టుండు వసిష్ఠగోత్రోద్భవుండు
శత్రు మథనుండు వినుకొండశాసనుండు
భవ్యభరతుండు రాయనిభాస్కరుండు.
- క. ఐనుఁదేకుఁ గొల్వరాదో
ఐసగలమణియంబు చేసి బ్రతుకఁగరాదో
రససిద్ధిఁ బడయరాదో
రసికుండు కారాదు గాక రాయనబాచా!
- క. మీఁగాల్గబంటిశిల్లకు
వీఁగుదు రమ్మక్క యనుచు వెరపున పనితల్
చాఁగి పయోధులు దాఁపెను
రాఁగై నికీర్తికాంత రాయనిబాచా!
- సీ. ఉత్తుంగభుజనూమద త్తనందాపురీ
పుణ్యగ్రహారాంశభోక్తయితఁడె

అజన్మ సంసిద్ధభూజనప్రఖ్యాత

దానసింహాసనాధ్యక్షినియితఁడె

కొండపల్లిరాజ్యమండలాఖిలమహా

గణకసందోహగ్రంథ్యుఁడైతఁడె

నైకువత్తిరనిర్వాణసంయుక్తపా

సంపద్ధి తాఖిలైశ్వర్యుఁడైతఁడె

గీ. కొండపీ డుద్దగిరి పెనుగొండ గుత్తి

పానుగ ల్విజయనగరపట్టణముల

యరులకునిచ్చు నితఁడె యిష్టార్థ మనుచు

జగమురాయనభాస్కరుఁ బ్రేక్షణభాగడు.

ఉ. రాజతక్తి రీకాలి యగు రాయనిభాస్కరు వేడఁబోవఁ గా

నాజకి నిట్టనుకొ బరుని యాలికి నిట్టను నర్థి కిట్టనుకొ

దేజముపెంపులేని యతిదీనునిహీనుని వేడఁబోవఁగా

నాజకి నిట్టనుకొ బరునియాలికినిట్టను నర్థి కిట్టనుకొ.

శ్లో. కృతేయుగేబలిద్దాతా శ్రేతాయాంరఘువందనః,

ద్వాపరేనూర్యపుత్రిశ్చ కలారాయనభాస్కరః.

గీ. పరఁగరాయనిమలభావనిధనమెల్ల

భటులపాలు కవులపాలు దలఁప

ధరను లోభివాని ధనము దాయాదుల

పాలు జారకాంతపాలు వేమ.

ఈపద్యమువలనఁ వేమనపద్యకర్తయగు వేమనరాయని భాస్కరుని కాలపువాఁడని తేలుచున్నది. వేమాభిధాను లగు నప్పటి కొండపీటిరెడ్డిరాజులసంతతిలోనివాఁడైయుండును. ఈయదాహరింపఁబడు పద్య మాతనిరీతిఁ దెలుపును.

క. కాదనఁ దెప్పఁజేరియు

నాదులనుబోఁడు వెట్టివానివలెనె తా

నేదాఁడేదము చెఱుఁగఁడు

వేదాంతరహస్య మెల్ల వేమన యెఱుఁగున్.

ఈ పద్య మాభాస్కరునిర్యాణముఁ గూర్చి చెప్పఁబడినది.

చ. సహజకళంకమూర్తులు కుజాతులు గూఢతరోదయప్రభా

మహాతులు గోత్రవిద్విషదమాత్యులు రాత్రిచరానుకూలధీ

సహితులు మందవర్తనులు సర్వసమానులు రాజసేవక

గ్రహములు కాననయ్యె నల రాయనిభాస్కరుఁ డస్తమించినన్.

భాస్కరనూతి కొండమంత్రి.

క. కాండావిచ్ఛేదభాండభూపరివృథగ్రేవేయశైలేయనూ

కాండాటాధిపకీతుమాతులబలాకాశస్రవంతీమరు

త్కాండాఖండలతుండిపాండురయశకర్పూరపేటిభవ

త్కాండా! రాయనమంత్రి భాస్కరునికొండా! దండనాథాగ్రణి!

క. వెండా నాల్కలు సాంప్రదాయికునకుఁ లెక్కింపఁగా నొక్కఁజే

గండాగొండిశిఖండిబండనికి లెక్కల్లేని నాల్కల్లదా

చండారాతికులాటవీరహనవేజస్సా ఘరాణీలస

త్కాండా! రాయనమంత్రి భాస్కరునికొండా! దండనాథాగ్రణి!

క. పద్యముచెప్పిన సుకవికి

హృద్యముగా నియ్యనట్టిహీనాత్మనియా

పద్యము పామైకఱచును

బ్రహ్మాతితక్తికొండ! భాస్కరుకొండా!

3. పడుచునిడినవానిఁ బద్యమిచ్చినవానిఁ
గడుపు కిడినవాని నడుపవలయు
నడుపలేనివాని నయవిరు లెంతురా
భువిని భాస్కరేంద్రపుత్త్ర కొంఁడ !

రామలింగ భాస్కరుడు.

రామలింగభాస్కరుడు చిఱుతనాఁడు విద్యాభ్యాసము
చేయుచుండఁగా నొక బట్టువాఁడు—

క. రాయని భాస్కరుతోనే

పోయెనుమీక్షి ర్తికాంత—

అనెనట ! తోడనే యాతఁడు తనకరముననున్న మణి
కంకణమును వానికొనంగి—పోదె—అనెనట ! అచ్చట మఱి
యొకఁడు మఱేదీ—అనెనట : అంతటనాభట్టుకవిపూరించెను.

ఆయనమనుమడు చతురో

పాయుండగు రామలింగ భాస్కరుఁజేరెన్.

3. ఏమంత్రిసత్కిర్తి హిమనేతుపర్యంత

మవనిమండలము మత్థైలకాల

ఏమంత్రి మొగసాల యేప్రొద్దు చూచిన

సంగీతసాహిత్యసరసగోష్ఠి

ఏమంత్రియిలవేలు పిందురేఖామాలి

చాడేశ్వరీమహాశంభుశక్తి

ఏమంత్రి సౌందర్య మిందీవరాక్షుల

వాలారుజాపుల వలపుముద్దు

గీ. ఆతఁడు హరిదాసవంశాన్ని కట్టివచ్చెడు
అర్థిదారిద్ర్య గాఢత మోర్కుఁ దతఁడు
దానధర్మ పరోపకారానుమాలి
భాస్కరుని రామలింగన్న భాస్కరుండు.

సీ. సీదేవదేవుండు నిజభక్తకృతృప
రాయణుం దాదినారాయణుండు
సీతాత జగదేకదాత రాయనమంత్రి
భాస్కరావ్యయుఁడైన భాస్కరుండు
సీతండ్రి వితరణభ్యాతినిఁ గలియుగ
కర్ణుండు రామలింగప్రధాని
సీతల్లి పతిహితనీతి నరుంధతి
దేవితోఁ బ్రతివచ్చు తిరుమలాంబ

గీ. తనర వెలసితి వత్సంతవినయవిధన
గురుతనైశ్వర్య మహనీయగుణగణాధ్య !
భవ్యభరతుండ ! వినుకొండ పాలకుండ !
భాస్కరుని రామలింగయ్య భాస్కరుండ !.

సీ. కడఁగిమేఘుం దేకకాలంబున నెకాని
కామరూప్య నేవేళఁ గురియుఁగలఁడె
కల్పభూరుహ మొక్కకాలంబున నెకాని
గరిమ నేవేళలఁ గాయుఁగలఁడె
కమలారి తా నొక్కకాలంబున నెకాని
యేవేళవమ్మతింబు నీయగలఁడె
కామధేనువునేకకాలంబున నెకాని
పెంపొంద నేవేళఁ బిదుకఁబడునె

గీ. పలుచనై పోక యామలపాటులేక
పట్టిపోవక చిల్లరంకలేక

యనుదినం బద్ధుల కొసంగు వెర! భువిని
ఘననుగుణసాంద్ర! రామలింగయ్యచంద్ర!

గోపరాజు రామప్రధానుడు.

శ్లో. శ్రీమాకాగణపతి రూపా గజపత్యన్వయోద్భవః,
అస్మిక్ భూమండలే తస్య బహవ స్సంతి మంత్రిణః.
గోపరాజాన్వయోఽమాత్యో రామాభ్యో గణకాగ్రణీః,
గణకానాం హితార్థాయ సద్యశ స్సాహనాయచ.
తిష్ఠత శృణుమార్తాండో యనత్తావ...
గోశ్రీకాస్త్రాంబరేంద్రమానాం సంఖ్యాద్వే కాలివాహనే,
రక్తక్షుద్వే భాద్రదశ్యే అర్కగ్రహణకాలికే,
తేన రాజ్ఞా గ్రహీ ద్దానం కృష్ణవేణ్ణాతపేతథా.
ధర్మ మేత త్కరౌ యేన చాక్షిప్తంచ దురాత్మినా,
పప్టివర్ష సహస్రాణి జాయతేఖరయోనిషు.

ప్రాచీన లేఖనములం దీశ్లోకము లగపడుచున్నవి. శా.౧౦౬౭
మున గజపత్యన్వయుడగు గణపతి కలఁడో యని విచారింప
వలసియున్నది. లేక, పైశ్లోకములందు 'గణపత్యన్వయోద్భ
వః' అని యగునో! ఈ రామప్రధానుడు కమసాలులపరమ
యియుండు కరణికవృత్తులను నియోగిబ్రాహ్మణుల కిప్పించెనట!
గృష్ణవేణ్ణానదీతీరమున భూదానప్రతిగ్రహ మొనర్చి సజాతీ
యులభరించెనట! దానికి వైదికు లెవరో యాక్షిపింపఁగా
నియోగులెవరో బదులుచెప్పిరి—

ఆక్షేపము.

- చ. అగతశబ్దతా స్త్రోచయు లై నమహాత్ములు పండితోత్తముల్
భువనతలంబునం దధికపూజ్యులు వార లటుండఁ గూటికై
నవనకల్పనావిధిచణత్వము తోఁప నబద్ధమాడు నీ
కవులొదానపాత్రులయి గౌరవమందుట చూవెచిత్రముల్!
- ఉ. మానవునుండు బ్రహ్మకులమండనమూర్తి పరోపకారి దు
ష్టానదురస్నముల్ గొనఁడు తప్పుఁడు స్వామిహితోపకారముల్
దీమలఁ బ్రోచు బాంధవవిధేయుఁడు డిస్సియు వేడఁ బోడు తా
నూనినజేష్ఠతోడుత నియోగికి నిచ్చినదాన మల్పమే?
- ఉ. వ్రాయుట చిత్రమా వికృతపై నెకమా నిజదారరక్షణో
పాయముకై నియోగి యిలఁ బార్థివసేన యునర్చినంతసే
పాయునె నింకశీలములు పాయక యెప్పుడు చిత్రగుప్తులుక
వ్రాయుచె యెల్లలోకములవారలుఁ జేసినపుణ్యపాపముల్.
- చ. కవి కమలాసనుండు త్రిజగత్పతి యైనపినాకపాణియుం
గవియె తలంపఁగాఁ గవులుకాచె పరాశరబాదరాయణుల్
కవికృతపుస్తకగ్రహణగర్వితు లల్పలె పూజ లండఁ గా
గవు లట! దానపాత్రు లట! కారఁట! యిట్టివిపో విచిత్రముల్.

ఆతనిప్రశస్తి.

- పీ. తనకీర్తి యాచంద్రతారార్కముగ మంత్రి
కులులకుఁ గళణికముల నొసంగె
నతిథిసంతర్పణ మనుదినంబు నొనర్చి
ఖ్యాతిగా హరిహరప్రీతిఁ జేసె
షర్ణాశ్రమాచారనిర్ణయంబుల నెల్ల
వేదోక్తరీతిగా వెలయఁజేసె

ఘనవిప్రవందిమాగధకపింద్రుల నెల్ల

నగ్రహారము లిచ్చి యాదరించె

1. నతఁడు శ్రీగోపరాజాన్వయాభిషంధుఁ

డనఁగ విలసిల్లెఁ దనసాటిఘనులుపొగడ

మంత్రిదేవేంద్రుఁ డనఁగ స్వతంత్రశీల

మంత్రికులహేళి రామయామాత్యమాలి.

2. వీఁడెపో! దుష్టారి పీఠమంత్రి కతోర

భూధరంబులకు దంభోళిధార

వీఁడెపో కవిరాజగాఢదారిద్ర్యాంధ

కారంబు లడఁగించుకమలహితుఁడు

వీఁడెపో బహువీతివిద్యానిరూఢిచే

సురగురుఁ గెల్చినశుభకరుండు

వీఁడెపో చతురభివేష్టితానిఁ గల్గు

బహుమంత్రి శులసార్వభౌమమూర్తి

3. ఈతఁడేసర్వదేవతాప్రీతికరుండు

ఈతఁడే గోపరాట్కులశితభానుఁ

డని కపింద్రులు పొగడంగ నతిశయిల్లె

మంత్రి జంభారిరామయామాత్యశౌరి.

కరణము మల్లన.

క. గంటము ఖడ్గముతోడుత

నంటినఁ బగ దీర్ఘవలయు నవసర మైనక

గంటము శర్మకముకొఱకా

కంటకరిపువ్వుదము భల్ల! కరణముమల్లా.

క. పంచంపఁ జనరమంత్రకి

పంచించినఁ గీర్తి గలచె వసుమతిలోనకొ

పెంచవిసినఖంగను నా

కంచవిసిన ననును గాక కరణముమల్లా!

క. కరణము గ్రామాభరణము

కరణము తమపంకవారి కాభరణంబొ

కరణము నృపునుపకరణము

కరణము కులవార్ధీచంద్ర కరణముమల్లా!!.

బండారు కేతమంత్ర.

ఉ. ఆలములోన నోడమికి నన్యధాటూలదిక్కు వోమికికొ

మేలిమి కై నబాంకమికి మెచ్చినవో వృథ గామికికొ మహి

పాలనకీర్తిలోలఁ డగుబండరుకేతననీతిసాటికికొ

నాలుక నడ్డుపట్టెద మనంబున రాముని నిల్పి వేడుకన్.

సీదయయాచమంత్ర.

ఉ. మీఁదబెలుంగు పూర్ణశక్తిమేనికళంకముకప్పుఁ గ్రిందటల్

రోఁదుచునున్న శేషభణిరోచులకప్పు సుధాపయోధిలో

నీఁదెఁడుకృష్ణకప్పుఁ బరమేశ్వరుకంఠముకప్పుఁ గప్పి మా

సీదయయాచకీర్తి విలసిల్లెను దిక్కులఁ బిక్కిటిల్లుచున్.

కోటసింగరాజు.

ఈతఁడు విద్యానగరప్రభువును శీకృష్ణదేవరాయల తం
త్రయు నగువీరనరసింహరాయల కాలమున నున్నవఁడు. రాజు

కేఖరచరిత్రమును రచించిన మల్లయకవితండ్రి మాదయ
మైరావణచరిత్రమున వెంజెర్లగోపమంత్రి తన్నిట్లు ప్రశంసించి
నట్లు చెప్పుకొన్నాడు.

శ్రీ. మెప్పించినాడవు మెఱవడిఁ గర్హట
నరనాయకుని వీరనారసింహు

భట్టించినాడవు తస్కరకవిరాజిఁ
గోటసింగయ మంత్రికొల్లులొన

కాంచినాడవు కనత్కొంచనాధరణంబు
లేపార సందాపురీశుచేత

అందినాడవు సుతైమాశ్వద్వయంబును
గిమిడిభూమండలమణుచేత

గీ. నతిమతిన్నూర్తిఁ గ్రోడించినాడ నఖిల
కావ్యలక్షణలక్ష్యసాగరము నెఱయ
నిన్నుఁ బేరేవ్వర వర్ణింపనింకనేల
ప్రోడవన్నింట సర్వయమాదసుకవి !

కోటసింగరాజు నిరతాన్నదాత.

శ్రీ. పాయసాన్నప్రాధిపతిపాకమే చాలు
పిండివంటలరుచుల్ మెండు మేలు
ఆజ్యప్రవాహంబు రాజ్యమేమని చెప్పఁ
బల్బుని పెసరొల్పుఁ బప్పు తెప్ప
మెత్త నై స్వచ్ఛమై మెదవెడురాజాన్న
మెన్నఁ గైకొంటి మోయన్న ! నిన్ను
బహువిధశాకప్రపంచంబు తుదిముట్ట
నూరుఁగాయలరుచు లొరవులుట్ట

గీ. ఆనుచునీపంక్తి భుజియింతు చనుదినంబు
 ధూనురశ్రేష్ఠు లెలమి నుప్పొంగి పొంగి
 మహితచాత్రికొండయామాత్యపుత్ర
 కుటిలదుర్జన్త్రిమదభంగ! కోటసింగ!

నీ. రావూరుపురిధిల్లిరాజ్యంబులందుండి
 సింధుబర్బరమధ్యనీమనుండి
 పాంచాలమాళవపాండ్యభూములనుండి
 కుటకకల్యాచలగయలనుండి
 ఘోష్ట్రాణైకకన్యాపర్వరోయ్యలనుండి
 మళయాళకేరళమహూనుండి
 ఘోజకర్ణాటకాంభోజభూములనుండి
 సాల్వాంధ్రముఖ్యదేశములనుండి

గీ. చాలనేతెంచు సద్విజయసంఘములకు
 నన్నదానంబు గావించుచున్నదొరపు
 భవ్యచారిత్ర! కొండయప్రభుసుపుత్రి!
 కుటిలదుర్జన్త్రిమదభంగ! కోటసింగ!

క. నరజన్మంబునఁ బుట్టిన
 గరణీకమె యుత్తమంబు కరణంబైన
 పురుషార్థపరుఁడు గావలె
 శిర సెత్తినఫలము కోటసింగనవర్యా!

చ. గడుసరి లోభియర్థ మది కన్నపుదొంగలబందిపోటుకు
 బుడమిని వారకాంతలకు భూపతికిం జనుఁ గోటసింగ! నీ
 పడసినయర్థ మార్తులకు బాంధవకోటికి యాచకాళికి
 గుడికిని సత్తకాలమును గూపతటాకవన ప్రతిష్ఠకున్.

గీ. కోటసింగరాజు మాటవాసియో కాని
 గంగమాంబవలన ఘనత కెక్కె

గంగమాంబ జగతి గయ్యాళియైనను
సింగరా జింకేమి నేయఁగలఁడు.

నిట్టల హరిహరప్ప.

క. నిజమా రాజ్యసుఖంబులు
నిజమా తరుణీవిలాసనిరుపమనీలల్
నిజమా సంపచ్చయములు
నిజమా యీజీవనంబు నిట్టలహరియా!

క. ధీరోదారగుణంబులు
కారణజనునకు వేటై కఱపఁగవలెనా
ధారుణిలోఁ డెంకాయకు
నీచెవ్వరు పోసి రయ్య నిట్టలహరియా!

క. నిట్టలహరియండయి యిలఁ
బుట్టెను సురధేనుకల్పభూరుహములు దా
మట్టులు గాకుండినచో
నెట్టుల నిడు నర్థి కోటి కీర్షితఫలముల్.

క. దాతలదాతపు గదరా
భూతలమున నెట్టిసుకృతముంజేసిరోకో
ఖ్యాతిగలనిన్నుఁ గనుటకు
సితలిదండ్రులు గడంగి నిట్టలహరియా!

కొట్టరువు - ఎఱ్ఱమంత్రి.

ఉ. వీనులు సంతసిల్లు నిను విన్నుఁ గనుంగవనిండువారు నీ
మానిత్యూర్తిఁ గన్న; నిను మంత్రికిఘామణి వన్ననాలుకత

దేనియ లొల్కు; నివోసఁగు విష్యవిభూషణచందనాదులకొ
మేనును నాశికేంద్రియము మెచ్చుర కొట్టరుజ్జుధీనిధి!

గుండమంత్రి.

క. నెట్టిన గజపతిదేవుని
పట్టమునఁ గల్గవీరజలసామంతుల్
చుట్టములు దాతవే బళి!
గట్టి గుండన్నకరుణగల్గినకతవన్.

—

సింగనమంత్రి మాచఁడు.

శీ. కులమును రూపును గుణమును గల్గిన
యింతి నిల్లాలు గా నేలవలయు
వీర్యంబు హీతమును వెరపును గల్గిన
పురుషుని బంబుగాఁ బ్రోవవలయు
స్త్రీపెంపు వాటింప నోపక కలిమిమై
నిలయేలురాజును గొలువవలయు
అభిలంబు నెఱిఁగి దయాభుండై పెంపొందు
మూర్తి సద్గురుఁ డందుమ్రొక్కవలయు

గీ. కాన నిన్నిగుణంబులు గల్గెనేని
అలియెడఁ బుత్రునందు భూపాలువలన
గురునిపట్టున సౌఖ్యంబు గూడుటరుదె
మనుజమందార! సింగనమంత్రిమాచ!

శీ. న్యాయంబుదప్పనివరపతి వరపతి
వరపతిపాలించునాడు నాడు

- నా డెటింగినదాడపోడిమి పోడిమి
 పోడిమి సొబగైనబుధులు బుధులు
 బుధులు సంభావించుపురుషుండు పురుషుండు
 పురుషోత్తమునిమీడిబుద్ధి బుద్ధి
 బుద్ధిమంతున కైనపుణ్యంబు పుణ్యంబు
 పుణ్యలక్షణ యైనపాలఁతి పాలఁతి
- గీ. పాలఁతి యట్టిద కలవానికలిమి కలిమి
 కలిమి చల మని తెలిసినతెలివి తెలివి
 భానునిభతేజ! లక్కమాంబాతనూజ!
 మనుజమందార! సింగనమంత్రిమాచా!.
- సీ. అర్థలయెడలఁ బ్రత్యర్థలయెడలను
 వెఱ పెఱుంగనివాడె వీరవరుండు
 సతులసన్నిధి మహీపతులసన్నిధియందుఁ
 దత్తతీంపనివాడె దైర్యపరుండు
 ధన మగ్గలంబైనఁ జన నగ్గలంబైన
 గర్వ మెద్దినివాడె కార్యపరుండు
 శివుమీఁద నైనఁ గేశవుమీఁద నైనను
 దలఁపు నిల్పినవాడె తత్త్వఘనుండు
- సీ. కాన నిట్టివివేకంబు గలిగి మెలఁగు
 పురుషు లిహపరసౌఖ్యముల్ పొందువారు
 భానునిభతేజ! లక్కమాంబాతనూజ!
 మనుజమందార! సింగనమంత్రిమాచా!.
- సీ. ఈలోకపుసుఖంబు నాలోకపుసుఖంబు
 సతిచేత సుతుచేతఁ జాలఁ బడసి
 మేనిరోగంబును లోనిరోగంబును
 వెజ్జుచే వేల్పుచే నుజ్జగించి

సుతర్పణంబు భూసుతర్పణంబును
భక్తిచే శక్తిచే బరగఁజేసి
అతిసుకృతంబును నభిమతార్థంబును
నీతిధైర్యంబుల నెఱయఁజేసి

గీ. తొల్లిచన్న మహాత్ములత్రోవ చలిసి
తప్పుకుండ మెలఁగువారు తత్త్వమునులు
భానునిభతేజ! లక్కమాంబాతనూజ!
మనుజమందార! సింగనమంత్రిమాచ!.

నీ తల్లిదండ్రుల బ్రోచుతనయుండు తనయుండు
తగురాజుచేపడ్డధరణి ధరణి
అభిమానవతి యైన యంగన యంగన
యక్కఱకొదవిన యర్థ మర్థ
మొరుకాంతఁగోరని పురుషుండు పురుషుండు
వేడనియాతనివిద్య విద్య
సంగరాంగణమునఁ జచ్చుట చచ్చుట
పనిసించి సల్పెడు ప్రతము ప్రతము

గీ ఎదురు తన్నెఱిగినయట్టి యెఱుక యెఱుక
ప్రజలు మెచ్చఁగఁ జెప్పెడిపాటి పాటి
పగయె లేకుండ బ్రదికినబ్రదుకు బ్రదుకు
మనుజమందార! సింగనమంత్రిమాచ!.

నీ. ఎరువుకృంగారంబు నరపుసంభోగంబుఁ
జేయుటయెల్లను సిగ్గుగాదె
విప్పనిపువ్వును నొప్పనికాంతను
ననుభవించుట యెల్ల నధమమృత్తి
తన్నెఱుంగక యున్న హన్నింపులేకున్నఁ
గాఁపురం బుండుట కష్టతరము

తరమెఱుంగనిరాజు వరమొనిదై ఐంబుఁ
గొల్చుటయెల్లను గూళతనము

గీ. గాన నెప్పుడుఁ జతురుఁడై ఘనత మెఱసి
ప్రజలు మెచ్చంగ సుఖలీల బ్రదుకవలదె
భానునిభ తేజ! లక్కమాంబాతనూజ!
మనుజమందార! సింగనమంత్రి మాచ!.

సీ. ఉద్యోగహీనుఁడై యుండెడుమనుజునిఁ
బ్రోవంగఁ జాలఁ డేదేవుఁడైన
ధరఁగృతఘ్నుండైననరునివర్తన చూచి
క్రక్కడే పుచ్చినకుక్క యైన
అత్యంతధనలోభి యగువాని యెడరోసి
నవసి వర్తిలవె ప్రాణంబు లైన
అఖిలజగద్రోహి యగువాని కలుగరే
కృప చాలఁ గల్గినతపసులైన

గీ. గాన నుద్యోగియై కృతిఘ్నుతకుఁ బాసి
వెలయు లోభంబు విడిచి జీవులకు నెగ్గు
సేయకుండెడువాఁడు పిశిష్టుఁ డంద్రు
మనుజమందార! సింగనమంత్రి మాచ!.

సీ. సంపన్నునిఁ జేయఁజనదు కృతఘ్నుని
వైన్యాధిపతిఁ జేయఁజనదు భీతు
కపటాత్ము నాత్మీయుఁగా జేయ వలవదు
సంత్ర మెఱిగింపఁజనదు సథల
కార్యంబు లూహింపఁ గా దవివేకితోఁ
గాదు వంచకుఁ గార్యకర్తఁ జేయ
పాపాత్ముఁ బరమిత్తు భక్తివిహీనుని
వలవదు పరిచరవర్తిఁ జేయ

నీ. అన్యతభావముచేత దుర్వ్యసనిచేత
 లోలమతిచేత నత్సంతలోభిచేత
 వినినకార్యంబు వెలవదు విశ్వసింప
 మనుజమందార! సింగనమంత్రమాచ!

సీ. కులమున నధికుడై గుణవంతుఁ డయ్యెనా
 యాకారహీనుడై యలరుచుండు
 నాకారలక్షణం బంతయుఁ గల్గెనా
 యోగ్యత లన్నియు నొప్పుకుండు
 యోగ్యత లన్నియు నొప్పుచు నుండెనా
 గర్వాంధకారంబు గప్పి యుండు
 గర్వాంధకారంబు గప్పక యుండెనా
 యనుకూలసతి లేక యవయుచుండు

గీ కొత్తు గలిగిన సంతతికొఱకు వగను
 పుత్త్ర సంతతి మొదలుగాఁ బొందె నిన్ను
 భానునిశ్చలేజ! లక్క-మాంబాతనూజ!
 మనుజమందార! సింగనమంత్రమాచ!

సాహిణి మారన.

ముప్పుదియిద్దఱుమంత్రుల సీసమాలిక యాసాహిణిమారుని
 నియోగిని జేసినది. ఈతఁడు బ్రాహ్మణుఁడుగాఁ దోఁపఁడు.

క. అప్పు లిడువతఁడు ఘనుఁడా
 అప్పు డొసఁగి మణులఁ గాంచునాతఁడు రాజా
 చెప్పఁగవలె సాహిణిమా
 రప్పను దానమున ఘనుఁడు రాజు నటంచుకా.

క. మాటాడరాదు సభలన్

మాటాడినఁ దప్పరాదు మగసింగముకున్

మాటే మానము గాదా

సాటువగలవారికెల్ల సాహిణిమారా!

క. ఇంతులమనముల నరిసా

మంతులమనములను బుద్ధిమంతులమదిలోఁ

జింతింపనిబ్రదు కేటికి

సంతతనత్కిర్తిహార! సాహిణిమారా!

శ్లో. అజాగశస్థస్తన ముప్రస్థస్థం

నాసాంతరే కేశ మథాండయుగ్మమ్,

వృథా స్మజం త్సాహిణిమారభూపం

పూజాం నలేభే భువి పద్మయోనిః.

పెమ్మయ సింగరాజు.

“పెమ్మయసింగధీమణి” యనుమకుటముతో నొక శతకమే రచింపఁబడె నేమో! ప్రయోగరత్నాకరమున “జక్కన చెప్పిన పెమ్మయధీమణిశతకము” అని యుదాహరింపఁబడెను. కాన నీసింగరాజు, ప్రాథదేవరాయలనాఁటివాఁ డగును. కొన్ని పద్యములు.—

చ. మిరియములేని కూరయును పెమ్మ నెఱుంగనివారియొవియున్

గరగరగానిభోజనము కన్నులపండువుగాని రూపమున్

మురిపములేనియౌవనము మోహములేనిలతాంగికూటమిన్

సరసుల కంపుగావు సుగుణాకర! పెమ్మయసింగధీమణి!.

పోర్చిక్కినువారు (బుడతక్కిమలు) మన దేశమునకు రాక పూర్వ మిక్కడ మిర్యపుఁగాయలు లేవు కారమునకు మిరియములే యుపయోగించెడివారు. ఆ దేశమునుండి పోర్చిక్కినువారే తొలుత వీనిని మన దేశమునకుఁ దెచ్చిరి. కావుననే నేటికిని గొంకలు వైదికకృత్యములందుఁ గారమునకుఁ మిర్యములనే యుపయోగింతురు, మిరియములకు బదులుగా నేర్పడినవిగాన వీనిని మనవారు మిర్యపుఁగాయ లనిరి.

ఉ. మచ్చికలేనిచోట ననుమానము వచ్చినచోట మెండుగాఁ
గుచ్చితులున్నచోట గుణకోవిదు లుండనిచోట విద్యకుఁ
మెచ్చనిచోట రాజకరుణించనిచోట వివేకలుండిరే
నచ్చట మోసమండ్రు సుగుణాకర! పెమ్మయసింగధీమణి!

ఉ. వాసనలేనిపువ్వు బుధవర్గములేనిపురంబు నిత్యవి
శ్వాసము లేనిభార్య గుణవంతుఁడుగానికుమారుఁడుకొ సక
భ్యాసములేనివిద్య పరిహాసప్రసంగములేని వాక్యముకొ
గ్రాసములేనికొల్వ కొఱగానివి పెమ్మయసింగధీమణి!

ఉ. ఆడిక కోడఁ డేని యుచితానుచితంబు లెఱుంగఁ డేని ము
న్నాడినమాట తాఁ దిరుగనాడక యుండఁడ యేని ప్రల్లదం
బాడెన యేని సిగ్గువినయంబునయంబును వీడె నేని వాఁ
డేవ నియోగి యయ్యెడు మహీష్ఠలిఁ బెమ్మయసింగధీమణి.

ఉ. మాడలమీద నాస గలమానిసి కెక్కడికీర్తి కీర్తిపై
వేడుక గల్గునాతనికి విత్తముమీద మఱొక్క డాస యీ
రెడుజగంబులందు వెల మెచ్చినకీర్తిధనంబు గాంచి స
త్ప్రీత్యభయశంబుఁ జేకొనియే బమ్మయసింగఁడు దానకర్ణుఁడై.

ఉ. పెట్లక కీర్తిరాదు విలపింపక యింతికి నింపు లేదు తాఁ
దిట్టక వారులేదు కడు ధీరత వైరులు సంగరంబులోఁ

గొట్టక వాడలేదు కొడు కొక్కఁడు పుట్టక ముక్తి రాదయా
పట్టపురాజుకై న నిది పద్ధతి పెమ్మయసింగధీమణి!

నందూరిగుండమంత్రి.

కేయూరబాహుచరిత్రకృతిపతి యీతఁడు.

మ. ధరణిం దానగురుండవీ పని కపింద్రశ్రేణి విల్లింపఁగా
బిరుదులో నిండినగుండయేంద్రునకు గంభీర ప్రభావోన్నతిం
దొరకుం గా కతిలుబులైన గణకస్తోమంబుకుం గల్గినక
గిరికిం బెట్టినచందమా నితరులక గీర్తింపఁగా నేటికిన్.

తిమ్మరుసు.

ఈతఁడు కృష్ణరాయలయొద్ద ముఖ్యమంత్రి. రాయలకుఁ
బిశ్వసముఁడు. కృష్ణరాయ లీతని 'నవాబ్' యనిపిల్చువాఁడు.
ఒకప్పు డీతనియెడ భట్టుమూర్తికవి కడుఁగుపితుఁడై యీక్రింద
సుదాహరింపఁబడు నుత్పలమాలికాదులను జెప్పెనట.

ఉ. లొట్ట యి దేటిమాట పెనులోభులతో మొగమొట మేల తాఁ
గుట్టకయున్న పృశ్చికముఁ గుమ్మరపుర్వని యందురే కదా
పట్టపురాజుపట్టి సరిపల్లెసరాసరియాయకున్న నేఁ
దిట్టకమాన నామతము తీ వ్రమహోగ్ర భయంకరంబుగాఁ
దిట్టితినా మహోగ్రహమతిక మరకగ్రహజ్వరీభటా
పట్టపుదట్టఫాలఫణిభర్తృబహూకృతపద్మటస్ఫుటా
ఘట్టనదట్టణాలకవిఘట్టనిరర్థశరాజభృత్యకీ
చట్టచటారబ్ధిటీనయనజర్జరకీలలు రాలఁగావలెక

జాట్టటికంబునం నొగడఁ జూచితినా రజతాద్యౌధిత్యకా
 పట్టణమధ్యరంగగతభక్త్యవధూవదనానుషంగసం
 హట్టకరస్థానాంగరూపహల్లకజాలసుధాతరింగముల్
 చుట్టుకొననవలెన్ భువనచోద్యముగా పయదంబుగా మటిన్
 దిట్టితినా సభాభవనధీంకృతిభీమచృసింహరాధ్యజా
 తాట్టమహాట్టహాసచతురాస్యసముద్భృతుటితటినటి
 కోట్టణరోషజాలహృతకుంతితకంఠగభీరనాదసం
 ఘట్టవిజృంభమాణగతి గావలె, దీవనపద్యమిచ్చి చే
 పట్టితినా మణీకనకభాజనభూషణభాసురాంబరా
 రట్టతురంగగంధగజరాజదమూఃఖునాతపత్రభూ
 పట్టణభర్తహర్షప్రభులపక్తిచిరాయురనామయంబునై
 గట్టిగఁ దోడుతో వెలయఁగావలె నెమ్మనఠీవిఁ జూడుఁ డీ
 యట్టిలు మందేమేలముల నందఱునం బలెఁ జాల్కఁజూచి యే
 పట్టుననై నఁ గేరడము పల్కుతుఁడీ పయిపెచ్చునందులన్
 గొట్టుచు దుష్కవిద్విరదకోటులఁ బంచముఖోద్భటాకృతిన్
 బెట్టుచు దండముల్ సుకవిబృందము కే నతిభక్తి సారెకున్
 గట్టితి ముల్లె లేఁబదియఁ గాఁగలనూటపదాఱు లెయ్యెడన్
 రట్టడిభట్టుమూర్తికవిరాయనిమాన్ద మెటుంగఁ జెప్పితిన్.

గీ. ముందు నిష్పడు నిఁకమీఁద మోద మలరఁ
 బద్యదండంబు చేఁబూని పార్శ్వపులను
 జంపుచున్నాఁడు చంపును జంపఁగలఁడు
 పరుషవాక్యత సమవర్తిభట్టుమూర్తి.

కా. గుత్తిం బుల్లెలు కుట్టి చంద్రగిరిలోఁ గూడెత్తి పెన్దొండలో
 హత్తిన్ సత్రమునందు వేడి బంధుర్దాధీశుతాంబూలపుం
 దిత్తు ల్లోసి పదస్థులైనఘనలన్ దీవింప—

అనునంతవఱకుఁ జెప్పునప్పటికేఁ దిమ్మకును దుష్కీర్తికి
భయపడి పచ్చలహారము మెడనుండి తీసి భట్టిమూర్తికి నమ
ర్పింపఁగా నాతిఁడు ప్రహృష్టుడై పూరించెను.

దీవింఁదక.

మత్తారాతినుయాతి నాగనుసుతుకొ మంత్రీశ్వరుకొ దిచ్చురుకొ.

క. అయ్య యనిపించుకొంటివి

నెయ్యింబునఁ గృష్ణరాయనృపపుంగవుచే

నయ్యా! నీసరి యేరి?

తియ్యనివిలుకాఁడనయ్యా! తిమ్మరుసయ్యా!

గురువై మహారాజ్యవ్రదాశయితయై తన్ను సర్వవిధ
ముల సంరక్షించిన తిమ్మకుసుమంత్రిని శ్రీకృష్ణరాయలు కడ
కాలమున విద్వేషించెను. ఆయన రెండుగ్రంథులు దోడించెను.
తనయశశ్చంద్రున కిట్లనయశశఃకళంకమును గూర్చుకొనెను.

చేమకూర అప్పరాజు.

నీ. దాతతో నర్థులతారితమ్యముఁ జెప్పి

యిప్పింప నేర్పుఁ దా నీయనేర్పు

నవరసాలంకారనయకవిత్వప్రాధిఁ

దెలియనేర్పును నన్యఁ దెలుపనేర్పు

భట్టవాగ్ధట్టసంఘట్టకవిత్వంబు

చదువఁగా విననేర్పుఁ జదువనేర్పు

మానవోత్తములై నమహితలాధీశుల

మెప్పింప నేర్పుఁ దా మెచ్చనేర్పు

- గీ. చాత కవి భట్టురాజును చానయనుచు
మహిమ నుతి కెక్కి ధారుణీమండలమున
పీడిపుదంతిమృగనకంఠీరవుండు
రమ్యశ్రీచేమకూశప్పరాజుమంత్రి !
- క. ఆచుదినము నీడ ద్రొక్కంగ
నొనరంగ సురభూజ మీయ దొకకాసై నక
దినదినము శుక విజనులకు
ననయము శ్రీచేమకూశయప్పనయిచ్చుక.

విట్టలవెట్ట మంత్రి.

- క. తనపేరు తల్లిపేరును
తనుగాంచినతిండి పేరు చైవముపేరుక
తనయున్నయూరుపేరును
వినుకలిగా బ్రతుకవలయు విట్టలవెట్ట.
- ఉ. శ్రీగలవేళ నాశ్రితుల శిష్టజనంబుల భూసురాలి న
భూగతులకొకవీశ్వరుల బాంధవులకొదగ నాదరించి మే
ల్త్యగము సేయుస్వధన ధర్మవిధిజ్ఞుల జెందుకీర్తి బ
ల్లగకు యుక్తిమంతులకు రాదు గదా యిలవెట్టధీనుణీ!

గుంటుపల్లి ముత్తరాజు.

- ఉ. అద్దిర! వీరముత్తర డభియాతిహరుండు కఠోరశాస్త్ర వో
ద్యద్దళనప్రచండకరుఁ డాజిభయంకరుఁ డబ్బ! వానితో
పద్దు విరోధ మెంత బలవంతులకైనను నిన్నుఁ బంపఁడే
గద్దరివైరిరాచతలకాయలు నాలుగు గోలకొండకుకొ.
- మ. అని నీవైరులమంత్రు లిట్లనిన నిన్నార్యుల్ కవుల్ పండితుల్
ఘనదానంబున మేఘునికొ శిభిఘనం గంధీశ్వరుం కద్దునిం -

జనుల్లెక్కావినుతింప గెల్చె నని విశ్వాసంబుగాఁ బట్కితొ
మును నీచేయతపంబు గుంటుపల్లిశ్రీముత్తప్రభావాగ్రజీ!.

క. పదివేలమాడ లిచ్చిన, నిదిగొప్పుని యగ్రహార మిచ్చినఁగానీ
తుద ప్రియము చెప్పకుండిన, ముదుగుసుమిగుంటుపల్లిముత్తయమంత్రి!

మ. అనఘప్రాభవ! గుంటుపల్లిసవివేంద్ర! ముత్తియామాత్య! నీ
ఘనహస్తాబ్జనవీనవాసన మదంగవ్యాప్త మైనప్పుడే
కనుఁగొంటికొ జతురంతయానపదముల్ గైకొంటి మేల్వస్తువుల్
గనకస్నానము లబ్బె మాకు సెలవా కర్ణాఽకక్షోణికిన్.

ఉ. వార్తల శత్రురాజుల నవశ్యము గెల్చె నటన్నమేటిస
ద్వార్తలు బ్రహ్మచారులు వివాహము సేయును రన్నవార్తలం
నూర్తిగ పడ్రసాన్నములు భూసురకోటి కొసంగువార్తలం
గీర్తివిభూష గుంటుపల్లిభేలన! వీరయమంత్రిముత్త! నీ
వార్తలె కాని యెన్న నీక వార్తలు లేవు భరాతలంబునకొ.

ఉ. సంతత మారగించు నెడ సజ్జనకోటులఁ బూజసేయుశ్రీ
మంతుఁడు గుంటుపల్లికులమంత్రిశిఖామణి ముత్తమంత్రి శా
బంతియొ బంతిగాక కడుపందగులాముల బంతులెల్ల నూ
ల్బంతులు దుక్కిరెడ్లమెడబంతులు విప్రవినోదిగారస్త్రీ
బంతులు దొంగవాండ్రములుబంతులు సుష్టు ధరాతలంబునకొ.

సీ. దుష్టుభూళిగఁ జేసి తూర్పారఁ బట్టఁడే
కోపాగ్నిచే బొమ్మలాపురంబు
నగునూచంబుగా నూర్పిడె నేయఁడే
ధాటి మీఱగ నెఱ్ఱపాటి కోట
కండతుండములుగాఁ జెండి చక్కాడఁడే
దండిబోయలపేట జాండికోట

కుటిలవైరులఁ గ్రుంచి తొల్లఁ బట్టింపఁడే
 శ్రీలు మీరఁగ బోల లోలకోట
 పాదుపాద త్తఘనరాజ్య వదనియా
 జెంచె శ్రీగుంటుపలిమలకేళిరుం డ
 లంసు నీవైరిమంతు లిట్లంగు భువిని
 మంత్రికులహేళి ముత్తయామాత్యమాళి.

గుంటుపల్లి నరసింగమంత్రి.

క. యాచక సంరక్షణకై

భూచక్రమునకై జరింపఁ బొమ్మని నిన్నా
 వాచస్పతి పంపెనటే
 నాచక్కని గుంటుపల్లి నరసింగన్నా!

గీ. గురుయశశ్శాలి యగునట్టి గుంటుపల్లి
 మంత్రి నరసింగరాయసన్తదిరమున
 నొక్కనాఁటివ్యయంబగుఁ దక్కినట్టి
 దేశపాండ్వాలయొకయేటిప్రాశనంబు.

మ. వనగంభీరతసింధురాజు కళలకై వారాళిపుత్తుండు సుం
 దరభావంబున మన్నఘండు కరుణ ద్వాక్షవృద్ధజం డార్యన
 ద్గురువిప్రాననదానకర్ణుఁ డభిలక్షోన్ఢీసలికై మంత్రిశే
 ఖరుఁ డీశ్రీకరిగుంటుపల్లి నరసింగామాత్యుఁ డెన్నందగున్.

నంది సింగన.

పారిజాతాపహరణమురచించిన నందితిమ్మనకు ముక్కు
 పొడుగుగా నుండటచే ముక్కుతిమ్మన్న యనియుఁ బేరుకల్గెన

పారిజాతావహరణము కృతినందినప్పుడుకృష్ణరాయ లీతనికిరత్న కుండలముల నొసఁగెను. ఒకనాఁ డీకవి కుండలములధరించి తన యింటియరుఁగుపైఁ గూర్చుండియుండఁగాభట్టుకవిశ్రోత నరు గుచు నీకందపద్యముఁ జెప్పెను—

క. మాకొలఁది జానపదులకె

నీకవనపుతీవి యబ్బునే కూపనట

దేభకములకు? గగనధునీ

శీకరములచెప్పు నందిసింగయతిమా.

ఆనందించి తిమ్మకవిచేతనేమియు లేకపోవుటచేఁగర్హమున నున్న కుండల మొకటి తీసి యాతని నొసఁగెనట ! తర్వాత రాయలయాస్థానమునకు నొంటికుండలముతోఁదిమ్మకవియు భట్టుకవియు వచ్చిరట! ప్రస్తావవశమున నీనృత్తాంతము రాజువిని 'గగన'యనుచో'నాక'యనిమార్చిపద్యముమిసమిసలార్చెనట.

క. మాకొలఁదిజానపదులకె

నీకవనపుతీవి: యబ్బునే కూపనట

దేభకములగు నాకధునీ

శీకరములచెప్పు! నందిసింగయతిమా!.

తిమ్మకవియు భట్టుమూర్తికవియు రెండుకుండలములను రాజునకు సమర్పించిరట? రాయలు వారినరనతకు మెచ్చిహెచ్చు బహుమతు లిచ్చెనట!

కటికి కామన్నమంత్రి.

క. తననుడిపడి గలదినములు

కని మృనవలె నరుఁడు కటికికామనవలెనే

తనవులు శనములు రాజులు

చనవులు నెన్నాళ్లు నన్ను సాశువతిమా!

కోటిపల్లి శరభరాజు.

గీ. నితిదానహేనుని నియోగి నెవ్వరు

కరణ మనరు వానికరుణ మనరు

జాణ కోటిపల్లి శరభన్ననందలు

కరణ మనిరి వానికరుణ మనిరి.

వేములవాడ భీమకవి.

ఈతఁడు సంక్రైండవశతాబ్ద్యారంభమున నున్నవాఁ
డందురు. 'వేములవాడభీమకవి' యనుపేరు కొన్నిపద్యముల
యతిస్థానస్థాపితమై కలదు. ఆతఁడు నీతఁడును వేటో! ఒక్కరో!
ఈతఁ డాంధ్రకన్యాటభాషలలో గొప్పకవి.

సీ. గడియలోపలఁ దాడి కడఁగి ముత్తునియగాఁ

దిట్టినమేధావిభట్టుకంటె

రెండుగడెల బ్రహ్మదండిమండలన్నియు

దుల్లఁ దిట్టినకవిమల్లుకంటె

మాఁడుగడెలకుఁ దా మొనసి యత్తినగండి

పగులఁ దిట్టినకవిభానుకంటె

అటజాములోపలఁ జేఱువునీ శింకంగఁ

దిట్టినబడబాగ్నిభట్టుకంటె

గీ. ఉగ్రకోపి నేను నోపుదు శపియింపఁ

గ్రమ్మతీంపకత్తిగలదు నాకు

పట్టిమానఁ జిగురు పుట్టింప గిట్టింప
బిరుదులేములాడ భీమకవిని.

ఈతఁడు శైవుఁడు. పాల్కురికిసోమనాథుఁ డాంధ్రమున
రచించినబసవపురాణము నీతఁడు కన్నడించెను. “సోమగురు
వాక్యములు సొన్ని భీమసుకవి, గరిమబసవపురాణంబు కన్న
డించె” — తెలుఁగున నృసింహపురాణమును రచించె నట!
కవిజనాశ్రయముకూడ నీతనిదే యందురు. ఈతనినివాసము
దాక్షిణ్యముగాక నైజాంరాష్ట్రమందలివేములవాడ గ్రామ
మని కొందఱందురు. అది చింత్యము. నృసింహపురాణమందలి
దని యీషద్యము లక్షణగ్రంథములం దుదాహరింపబడెను.

క. ఈక్షితికి నచ్చి ముందుగ

దాక్షిణ్యమున వాడతఁడునృత్తిం

భీక్షించి యంతికంపెను

దత్తణమున నేర్చి రంభితిగ వేర్పడఁగన్.

నృసింహపురాణమున—

క. కంజిగురునకుం గతివత

వంజకుఁబాల్ పిచ్చుగుంటువానికి బరువున్

నంజుడుకుం గన్తుఁ దావియు

లంజెకు మే లెందు లేదురా విటరాయా?

కోమట్ల నీతఁడు తిట్టెను.

చ. గొనకొని మర్త్యలోకమునఁ గోమటి పుట్టఁగఁ బుట్టెఁ దోన బొం
కును గపటంబు లాలనయుఁ గుచ్చితబుద్ధియు రిత్తభక్తియున్
ననువరిమాటలున్ బరధనంబును గ్రమ్మన మెక్కఁ జూచుటల్
కొనుటలు నమ్ముటల్ మిగులఁ గొంటుఁదనంబును మూర్ఖవాదమున్.

ఉ. కోమటికొక్క. టిచ్చి పది గొన్నను దోసము లేద;యింటికి
 నేను మెటంగి చిచ్చిడినఁ జెందద పాపము; వాని నెప్పుడే
 నేనురుపాటున న్నజ్జీయు నేమియొనర్చిన లేద దోస మా
 భీముని లింగమాన! కవిభీమునిపల్కులు నమ్మి యుండుఁడీ!

ఉ. వేములవాడభీమ! ధళిర! కవిశేఖరసార్వభౌమ! నీ
 వేమనియానతిచ్చితివి యిమ్ములఁ గోమటిపక్షపాతివై
 కోమటికొక్కటిచ్చిపదిగొన్ననుదోసములేదటంటివా
 కోమటికొక్కటిక పదిగొన్ననుధర్మము ధర్మపద్ధతిన్.

భీమకవి యొకప్పుడు గుడిమెట్టయనుగ్రామమున కరిగె
 నట! సాగి పోతురా జనురా జాతనిగుట్టము నక్కడిఁ దనసా
 హిణమునఁ గట్టిపెట్టించి యాతఁడు వేడినను విడిపింపఁ డయ్యె
 నట! దానిపైఁ గోపించి భీమకవి చెప్పిన పద్యము—

చ. వాయ మది నీత పోతనుధాధిపుఁ డారయ రానఁబండు, ని
 శ్చయముగ నేను రాఘవుఁడ, సవ్యజ వారిధి మారుఁ డంజనా
 ప్రియతనయుండు లచ్చన విభీషణుఁ డాగుడిమెట్ట లంక నా
 జయమును బోతరక్కనునిచావును నేడవనాఁడు చూడుఁడీ!

సాహిణిమారుఁ డనుడండనాథుఁడు చాళుక్యచొక్క
 భూపతి నెదిరించెనట! భీమకవి యామారుని శపించి చొక్క
 భూపతికే జయము చేకూర్చెనట—

ఉ. చక్కఁదనంబుదీవి యగుసాహిణిమారుఁడు మారుకై నడికొ
 బొక్కిపడంగలండు చలముకొ బలముకొ గలయాచళుక్యపుం
 జొక్కనృపాలుఁడు ముగ్రుఁడయి చూడ్కులమంటలు రాలఁ జూచినకొ
 మిక్కిలి రాజశేఖరునిమీఁదికి వచ్చిన రిత్తవోవునే.

చాళుక్యచోక్కభూపాలుఁడొకప్పుడు భీమకవిమాహాత్మ్యమును బ్రత్యక్షముగా నెఱుంగఁగోరి “స్వామీ! మీరాడినదియాట పాడినదివాట యగునందును. వినోదార్థము కొంచొంటి ప్రదర్శింప వేఁడెనను” అనఁగా భీమకవి నీయభీష్ట మేమనియడిగి తెలిసికొని యచ్చటి మల్లెసాలనున్నస్తంభము చివుళ్లతో జొంపములతో వృక్ష మగునట్లీక్రిందిపద్యము చెప్పెను.

క. అనీతాభ్యుపదానశృంఖళకరాభ్యాలంబిత స్తంభమా!

నేనే వేములవాడభీమకవినీనిక జిత్రకూటంబులో

భూనవ్యాపృతపల్లవోపలతికాపుష్పగుచ్ఛంబులక

నానాపుష్పఫలప్రదాయివగుమా నాకల్పవృక్షకృతిక.

అట్లే యా స్తంభము పుష్పఫలభరితమగువృక్ష మయ్యెనట! మరల దానినీక్రిందిపద్యముఁజెప్పి తొంటిదీటికిఁదెచ్చెనట!

ఉ. శంభువప్రసాది కవిజాలవరేఱ్యుడనైననావనో

గుంధన మాలకించి యనుకూలత నొంది తనూనభావనక

గుంభినిఁ జొక్కనామనృపకుంజరుపండిటిమల్లెసాలకుక

స్తంభమురీతి సీతనువు చాలించి యెప్పుటియట్ల యుండుమా!

భీమకవితెలుంగాధీశునిఁ (కళింగాధీశుఁడని కొన్నిప్రతులు,)

గస్తూరి యాచించుచుఁ జెప్పిన పద్యము—

మ. ఘనుఁడక వేములవాడవంశజుడ దాక్షారామభీమేశనం

దనుఁడక దివ్యవిషామృతప్రకటనానాకావ్యధున్యుండ భీ

మన నాపేరు వినంగఁజెప్పితిఁ దెలుంగతిం(గతిం)గాధీశ! కస్తూరికా

ఘనసారాదిమగంఢపువ్వులు వేగం దెచ్చి లాలింపురా?

చోడగంగుపైఁ జెప్పిన పద్యములు—

చ. అనిమొనఁ జోడగంగఁడు మురారి బకారి నరుండు మాద్రిజం

డవ ఘనచక్రతోమరశరాసనకుంతము లల్కఁ బూని ప్రే

యను పడి దాయ నేయఁ బొడువకొ గళమ స్తవత్సమర్తముల్
తునియనె నుగ్గుగానె యెదఁమాటనె నాటవె వై రివీరులకొ.

ఉ. భోజుఁడు మంకు ధర్మజుఁడు బొంకు శచీపతి రంకు కల్వపూ
రాజు కళంకు దై షతధరాజము డొంకు పయోధి యింకు నం
భోజ్యవ్రండు పంకు ఫణిభూషణదేవుఁడు సంకు పద్మినీ
రాజహితుండు క్రుంకు సరి రారు గుణంబుల నీకు ధారుణిన్.

భీమకవి మైలమభీమనిరూఁదఁ జెప్పిన పద్యములు—

చ. గరళపుముద్ద లోహ మనగాఢమహాశనికొట్టు సప్తెటల్
హనునయనాగ్ని కొల్చి యురగాధిపుకొఱలు పట్టుకార్లు ది
క్కరటికిరంబు దాయ లయకాలుఁడు కమ్మరి వై రివీరసం
హరణగుణాభిరాముఁ డగుమైలమభీమని ఖడ్గసృష్టికికొ.

ఉ. ఏఱువభీమ! నీపగతు కైక్కనికొంపలు చంచలాత్తులై
దూఱనియట్టిఘోరవనదుర్గములుకొ వనితావియోగులై
పాఱనితోవలం దిననిపండ్లును నాఁకటఁగూర లుప్పగా
నేఱనికజ్జలం గలవె యీలనణాంబుధివేష్టితావినికొ?.

కలింగగంగునాస్థానమునకు భీమకవి యరుగఁగా నాతఁ
డనాదరమున నిది సమయముకాదు పొవ్వునెనట! దానిపై భీమ
నకోపించి శాప మి ట్టానఁగెను—

ఉ. వేములవాడభీమకవి వేగమె చూచి కలింగగంగు దా
సామము మాని కోపమున సందడిదీతిన రమ్మ పొ వ్వునెకొ
మోమును జూడ దోస మిఁక ముప్పదిరెండుదినంబులాలకొ
జామున కర్థమం దతనిసంపద శత్రులపాలు గావుతకొ.

శాపము ఫలించెను. రాజకలింగగంగు కర్మనరిద్రుఁడై
వరుల కెఱుకపడకుండఁ బ్రచ్చన్న వేషముదాల్చి తిరిపమెత్తుచుఁ

బొట్టగడవుకొనుచుండెను. భీమకవి యొకనాఁడు రాత్రి పల్కి నెక్కి దివటీలతో నెక్కడకో పోవుచుండఁగా నాతఁడు తోగ్గవ నేఁగుచుఁ జీకటిలో నొకగోతఁ గూలి 'అయ్యో! కాలిదివటీ యైన లే దయ్యోఁగదా' యనుకొని చింతిలెనట! అది భీమకవి విని నీ వెవ్వండవని యడుగ 'భీమకవిగారిచే జోగిచేయఁబడిన వాడ' ననెనట! భీమకవి 'రాజకలింగగంగవా' యనఁగా నా తఁడు కేల్తోడ్చి రక్షింపుఁ డనెనట! అంతట—

ఉ. వేయగజంబు లుండఁ బడివేలు తురంగములుండ నాజిలో
రాయల నెల్చి సజ్జనగఠంబునఁ బట్టముగట్టుకో వడిక
రాయకలింగగంగు గవిరాజ భయంకరమూర్తిఁజూడఁగాఁ
బోయెను మీనమాసమునఁ బున్నమవోయినపృష్ఠినాటికిన్.

అని యాశీర్వదించి తిరిగి లబ్ధరాజ్యునిఁ జేసెనట!

ఉ. రామునమోఘశౌణమును రాజకిఖామణికంటిమంబయున్
భీముగ దావిజృంభణ ముజేర్చు నివృజ్రము చక్రిచక్రమున్
దామరచూలివ్రాతయును దారకవిద్విఘ్నఘోరకర్తియున్
(వే)లేములవాడభీమకవివీరుని తట్టను రిత్తవోవునే!

కవినార్యభౌముడు శ్రీ నాథుడు.

కై 9 1580 ప్రాంతమున జనియించి 1450 తర్వాతవఱకు జీవించి పూర్ణపురుషాయుషజీవిత్యయ నేక సుకవిరాజసమ్మానములఁ గాంచి యాంధ్రకవిమండలియం దనన్యసామాన్యమైన సుప్రతిష్ఠనంది మహాభోగముల ననుభవించుటయకాక తుదకుఁ గష్టములఁగూడఁ జవినూచిబృహస్పతికి సయితముగుండియలు.

దిగ్గురచునట్లు స్వర్గమునకరిగిన యీయుద్ధండుపండితకవిని దెల్లు
దేశమున మాతృభాషాభిమానులలో నెఱుంగనివా రుండరు.
ఈమహాకవిచే శృంగారనైషధాదులగు ప్రబంధములే కాక
యింక ననేకము లగుచాటుపద్యములునురచియింపఁబడినవి.
అందు రసోత్తరము లిం దుదాహరింపఁబడును.

శ్రీనాథుడుకర్ణాటాంధ్ర రాజ్యాధీశ్వరుడగునంబువరా
యని తెలుంగురాయలయొద్ద కరిగి యాతని నాశీర్వదించినది.
శా. ఛాటిఘోటకరత్నఘట్టవమిశద్ధాగ్నిఘృతకశ్యాణఘం
టాటంకారవిలుంపలుంకితమహోస్తతాహితక్షోణిభృ
తోక్తిరీంకితమంభినీధరసముత్కూటాటపీఠూటక
ష్ణాటాంధ్రాధిప! సాంపరాయనితెలుంగా! నీకు బ్రహ్మయవౌ.

ఆనృపాలునిఁ గన్తూరి యాచించుచుఁ జెప్పిన పద్యము—

శా. అక్షయ్యంబుగ సాంపరాయని తెలుంగాధీశ! కన్తూరికా
భిక్షాదానమునేయురా సుకవిరాడ్బృందారకశ్రేణికికా
దాక్షిణ్యమచకుల్యభీమవరగంధర్వాప్సరోభామినీ
నక్షోజవ్యయకుంభికుంభములపై వాసించుఁ దద్వాసనలో.

వెల్లోటిరాజునుపండితకవియునగు సర్వజ్ఞసింగభూపాలు
నాస్థానమునకుఁ జోయి యానృపాలుని కొల్వకూటమునకు
ముందుఁ బూజింపఁబడుచుండెడు శౌరదావిగ్రహమును గాంచి
యాతఁడు చెప్పినపద్యము—

సీ. దీనారటంకాలఁ దీరమాడించితి
దక్షిణాధీశుముత్యాలశాల
పలుకుఁబోడైతాంధ్రభాషామహాకావ్య
వైపధగ్రంథసందర్భమునకు

పగులఁగొట్టించి తుడ్చుటవివాదప్రాధి
 గొడడిండిమభట్టుకంచుఘక్క
 చంద్రభూషక్రియాశక్తి రాయలయొద్దఁ
 పాదుకొల్పితి సార్యభామబిరుద

గీ. మెటులు మెప్పించెవో నన్నునింకమీఁద
 రావుసింగమహీపాలు ధీవికాలు
 నిండుకొలుపున నెలకొనియుండిసేవు
 సరససగుణనికురంబ! శాశదాంబ!.

సింగభూపాలువైఁ జెప్పినది—

క. సర్వజ్ఞ నామధేయము
 శర్వునకే రావుసింగజనపాలునకే
 యుర్విం జెల్లును దక్కొరు
 సర్వజ్ఞం డనుట కుక్క నామజమనుటే.

అయాస్థానమున నొకబట్టుకవి యిచ్చిన సమస్య—
 “కుక్కవా నక్కవో ఫణివా క్రోతివా పిల్లివా బూతపిల్లివో”
 కవి సార్యభాముని పూరణము—

ఉ. తక్కిన రావుసింగవసుధావరుఁ డర్థల కర్థ మిచ్చువో
 దిక్కులలేనికర్ణుని దధీచిని ఖేచరు వేల్పుప్రసఁ బెం
 పెక్కినకామధేవు శబీంద్రుని వెన్నెదు భట్ట! దిట్టవై
 కుక్కవా! నక్కవో! ఫణివా! క్రోతివా! పిల్లివా! బూతపిల్లివో!.

శ్రీనాథుఁడు రెండ్రయాస్థానకవి. రెడ్లకు వెల్లోటివారికి
 వైరము. ఈతఁడు తిరిగి రెడ్లయాస్థానమునకుఁ బోగాఁ దమ
 శత్రువగు సింగమనేని నట్లు పొగడినందుకు వారు కుపితులై
 యిచ్చకాలమారివని చుల్కునచేసి పల్కిరట! నేవాపద్య
 మున నాతనిగూఢముగా వెక్కిరించితినేగాని పొగడలేదని

శ్రీనాథుఁడిట్లా పద్యమునకన్వయముచెప్పెనట? “సర్వజ్ఞ నామధేయము శర్వునకే. రావు సింగజనచాలున కేయర్వింజెల్లును? (శివునిఁగాక) తక్కువ సర్వజ్ఞుండనుట కుక్కనామజమనుటే.

వేటొకప్పుడు వెల్లోటి మాదయలింగమనేడు రెడ్లకతారిని గైకొనఁగా నాకతారిని దిరిగి రెడ్లకడకుఁజేర్చుటకై శ్రీనాథుఁజాతనికడ కరిగి పొగడిన పొగడ్డ—

సీ. జగన్బొగండాంక సంగ్రామనిశ్శృంక
జగతీక రాయవేశ్యాభుజంగ
అభిలకోటలగొంగ యరిరాయమదభంగ
మే లందు ధరణీశమీనజాల
మూరురాయరగండ్ల ముతీయరాజులమిండ
యభివృద్ధి మీరు చాహు త్తమల్ల
ఘనగాయగోవాళ కామినీపాంచాల
బ్రహ్మయు శశివంశపరశురామ

సీ. దండిబిరుదులసురతాణిగుండెదిగుల
బలిరయల్లు యవేముని పగరమిండ
రమణమించినమేదిచిరావుబిరుద
సంగరాటోప! మాదయలింగభూప !

కర్ణాటరాజ్యమున కరిగినప్పు డారాజు మీవానస్థల
మెట్టిదనఁగాఁ జెప్పినది—

సీ. పురాజ్య పరదుర్గ పువైభవశ్రీలఁ
గొనకొనివిడనాడు కొండపీడు
పరిపంధిరాజన్యబలములబంధించు
కొమరు మించినబోడు కొండపీడు
ముగురు రాజులకును మోహంబు పుట్టించు
గుఱుతైన యుత్తిత్రాడు కొండపీడు

చటులవిక్రమకాసాహసం బొనరించు

కుటిలాడుటకు గాదు కొండపిడు

గీ. జవనఘోటకసామంతసరసవీర

భటనటానేకఘోటక ప్రకటగంధ

సింధురారవమోహనశ్రీలఁ దనరు

కూర్చి నమరావతికి జోడు కొండపిడు.

అక్కడ రాజసమ్మానమునకుఁ గాలయాపనము కొంత
సంభవింపఁగా నాదేశపు విధము తనకు సరిపడక కర్ణాటరాజ్య
లక్ష్మిం బ్రార్థించుచుఁ జెప్పినపద్యము—

శా.మల్లాయంచితఁ గోకసుట్టితి మహాకూర్వాసముం దొడ్గీతిక

నెల్లలిం దిలపిప్తముక మెనవితక విశ్వస్త విడ్డింపఁగా

సల్లా నంబలి ద్రావితక రుచులు దోసంబంచు బోనాడితిం

దల్లి! కన్నడరాజ్యలక్ష్మి! దయలేదా నేనుశ్రీనాథుడక.

తొలుత నీతఁడు కొండవీటిరెడ్లయాస్థానకవి. ఆరాజ్య మం
తరించినతర్వాత రాజమహేంద్రవరమున రాజ్యమేలు నల్లయ
వేమ వీరభద్రారెడ్లయొద్దఁ జేరెను. వేమునివర్ణించినవర్ణనము—

గీ. రాజనందనరాజరాజాత్మ జాలుసాటి

తలఁప నల్లయ వేమధరణిపతికి

రాజనందనరాజరాజాత్మ జాలుసాటి

తలఁప నల్లయ వేమధరణిపతికి

రాజనందనరాజరాజాత్మ జాలు సాటి

తలఁప నల్లయ వేమధరణిపతికి

రాజనందనరాజరాజాత్మ జాలు సాటి

తలఁప నల్లయ వేమధరణిపతికి

గీ. భావభవభోగసత్కృతాభావములను

భావభవభోగసత్కృతాభావములను

భావభవభోగ సత్కృతభావములను
భావభవభోగ సత్కృతభావములను.

ఉ. వీరుసాతిచేక రణవిక్రమ వేమనరేంద్ర! నీయశం
భారమానతారకరహరవిలాసము నీభుజామహం
భా రమానతారకరహరవిలాసము సీహక్రమం
భా రమానతారకరహరవిలాసము చిత్రమరయిన్.

వేమవీరభ ద్రారెడ్డిప్రతివర్షమునుసింహాచలపునృసింహ
స్వామికి దిరునాల్లు జరిపించుచుండెడివారు శ్రీనాథుడును
వారితోనచ్చటికరిగెడివాడు. ఆపర్వతముమీదికియాత్రార్థము
వచ్చునానాస్త్రీలను జూచి యాతడు నర్జించిన వర్ణనము—

నీ. హరిసీలములకప్పు లణగించునునుగొప్ప
విడఁ బువ్వుడందఁ తా వీడఁబాట
కోటిచందురుడాల గోటమిటఁగఁజాలు
మొగముఁగుంతుముచుక్క సొగసుగుల్క
అలజక్కవలజిక్కు లణఁగఁద్రొక్కఁగ నిక్కు
పాలిండ్లపై నాచుపైట బాట
ఇసుకదిన్నెలమెట్టు పసిఁడిచెంపలఁగొట్టు
పిఱుదుపై మొలనూలు బెళుకుజేర

గీ. చిగురుఁగెమ్మెవిఁబగడంపుజిగియు మెఱయ
మాట లాడఁగఁ గనుదోయి తేట లమరఁ
జెమట లూరంగ నింహాద్రీ చేరకచ్చె
భోగగుణభామ యాంధ్రనియోగిభామ.

నీ. విడినకొప్పన జాజివిరు లొప్పుగా రాలఁ
జిట్టికుంతుముచుక్కబొట్టు చెదర
చక్కఁగాఁ బలువారుసంచెడుకుచ్చెళ్లు
చెలఁగుమెట్టియలపైఁ జిందులాడ

కొదమగుబ్బలఁ బైఁటకొంగు సయ్యనఁ బాఱ
ముక్కునత్తొకవింతమ్ము గుల్క
మొలగంట లిమ్ముమ్రోతతో రంజిల్లఁ
గనకంపుటందియల్ ఘల్లు చనఁగఁ
బాసఁగఁ గప్రంపువీడెముల్ పొందుపజేచి
యనుఁగుజేడెలతో ముచ్చటాడికొనుచు
నలరుసింహాద్రిపై కెక్కి హర్షమునను
వచ్చెఁ గలకంతి వేపారిమచ్చెకంటి.

౧. రాపాడింగలగుబ్బచమ్ముఁగవతో రాకేంద్రబింబంబుపైఁ
దూ పేయంగలమ్మునెన్నెగముతోఁ దోరంపుమైచాయతోఁ
జూపుకొమ్ముల బాలసంఘములతో సొంతరులేనవ్వుతో
వేపార్యంగన వచ్చెఁ గానెలిగితో వేణీధరచ్చాయతోక.

నీ. పలుతెఱంగులరంగు పద్మరాగలవీణె
చకచకత్పరభల సామ్రాత్కరింప
సొంపుతోరవచెక్కడంపుముంగరచాయ
పగడంపుమోవిపైఁ బరిభవిల్ల
విరిసి యోసరిలి క్రిక్కిరిసినచనుదోయి
బిగువున నెఱుకైక పిక్కటిల్ల
ఓసపరియ్యోరిముసుఁగులో నెఱివేణి
కొమరాలిమూపున గునిసియాహ

నీ. విరులతావియు నెమ్మేనివెనుకకచ్చ
పెళపెళక్కనుచిటువొడల్ బెళుకునడుము
వలుదపిటుఁదులు కలికిచూపులబెడంగు
లొలయుఁ గన్గొంటి వేపారికలువకంటి.

క. రంభాస్తంభము లూరువు
లంభోరుహనిభము లఱు లతనుశరంబుల్

జంభాసురారిమదగజ

కుంభము తీనంబినారికోడలికుచముల్.

క. అద్దిన! కులుకులు బెలుకులు

నిద్దంపుమెఱుంగుదొడలనీటులు గంకే

దిద్దుకొనియేలపెచ్చును

ముద్దియ యీనంబిపడుచు ముచ్చట దీఱక?

సీ. పాలుపాండగఁ విభూతిబొట్టు నెన్నొసలిపైఁ

దళుకొత్తుచెమట కుత్తలపడంగ

సాగనుగాఁ బూదండతోఁపినకీర్ణాప్స

జాఱఁగా నొకచేత సరుదుకొనుచు

బిగిచన్నఁగనమీఁద బిరుసుఁబయ్యెదచెంగు

దిగజాతీ శివనూత్రమగపడంగ

ముక్కున హరుమంజముత్యలముంగర

కమ్మనాఁజెఱమీఁద గంతులిడఁగ

గీ. కాను జవ్వాడ మట్టియల్ గదిసి మ్రోయఁ

గమ్మవిలుకాని జాళువాబొమ్మయనఁగ

మెల్ల మెల్లన పింహోద్రిమిఁది లేఁగఁ

గన్నెఘాఁబోడి యగసాలివన్నెలాడి.

అక్కడఁ దంబురా చేతఁబూని గానమునేయుచు వచ్చు
సాతానివెలఁదిపైఁ జెప్పినది.—

సీ. మీఁగాళ్ల జీరాడుమేలైనకుచ్చెళ్ల

తీరున మడిచీర తీర్చి కట్టి

బిగువునుబ్బలమీఁద నిగనిగ ల్దళుకొత్తు

నోరపయ్యెదకొంగు జాఱవైచి

ఎలఘు కొకవిత గలుగఁగా గొప్పరె

కురులు నున్నగ దువ్వి కొప్పవెట్టి

నెలవంక నామంబు సలలితంబుగ నుంచి

తిరుచూర్ణ మామీఁదఁ దీర్చుచేసి

గీ. ఓరమాపుల విటులఁ దా నూరడించి

గిల్కుమెట్టైరరవల్ గుల్కురింపఁ

జికిలిచేసినతామ్రంపుఁజెంబు పూని

వీధి నేతెంచె సాతానివేడ్కులాఁడి.

అట దుకాణమునఁ దమలపాకులు కొనఁబోయి చెప్పినది.—

చ. తొలకరిమించుఁదీవగతి తోచు దుకాణముమీఁద నున్నయ

య్యలికులవేణితోఁ దమలపాకులబేరము లాడఁబోయి నే

వలచుటకేమి శంకరునివంటిమహాత్ముఁడు లింగరూపియై

కులికడుదానిగల్పించుగుబ్బలసంఘన నాట్య మాడఁగన్?.

ఉ. అంగడివీధిఁ బల్లవుల కాసగ మామిడిపండు లమ్ముదుక్

జంగమువారిచిన్నది పిసాళితనంబునఁ జూచెఁబో నిశా

తాంగజబాణకైరవసితాంబుజమ త్తచకోరబాలసా

రంగతటిన్ని కాయముల రంతులు నేనెడు వాఁడిమాపులన్.

శీ. బాలేందురేఖసంపద మించి విల్లసిల్లు

నొసటితక్కులనీటు నూలు నేయు

భ్రమరికాహరినీలచమరవాలములఁ బోల్

వేణీభరముచాయ వేయునేయు

దర్పణద్విజరాజధాళధశ్యప్రభ

లపనబింబన్సూర్తి లక్ష నేయు

కోకచూటకకై లకుంభికుంభారాతి

కుచకుంభయుగళంబు కోటి నేయు

గీ. జఘననీమకు విలువ లెంచంగ ఐకమె

దీనిసౌందర్యమహిమంబు దేవుఁ డెఱుఁగు

నహహ! యెబ్బంగి సాటి నేయంగవచ్చు

భావజానికొల్పు జంగముభామచెట్టు.

ప. విమలాంభోరుహపత్రజైత్రములుగాఁ బెంపారునేత్రములకొ
గమనీయంబగుకజ్జలం బునిచి కేఖాసౌష్ఠ్యం బొప్ప నా
గముతోఁ జేసినసేందుకంబు నుదుటం గాన్నింపఁ బయ్యెంటయుకొ
యమున్నాఁకయు దాఁటి పూఁపచను లాయ్యారంబు మాపకొదుకా
ణముపై బొందిచి దోర్తు నిచ్చె ముఖపంద్రస్ఫూర్తి శోభిల్లఁగకొ.

నీలాటిరేవున స్నానమునకై యరిగి యచ్చటనున్న
నానావనితలఁ జూచి చెప్పిన పద్యములు—

ఉ. పిసపుముక్కునత్తు నకవిసపుమంగళసూత్ర మమైనకొ
గానునురానికమ్మ లకాసునుగానివి పచ్చపూసలకొ
మాసినచీర గట్టి యవమాన మెసంగఁగ నేడు రాఁగ నా
కానలనాటివారికనకాంగిని జూచితి నీళ్లరేవునకొ.

క. పూజాదీవాణికోడలు

తా జాఁజగ బించె జారి దబ్బునఁబడియొకొ

మైజాఱుకొంగు దడిసిన

బాజారే తిరిగి చూచి పక్కున నవ్వెకొ.

కా. పొచ్చెం బింతయు లేనిహంసనడతోఁ బొల్పొందులేనవ్వతోఁ

బచ్చెందొసినకుల్కముంగరలతో బాగై నకమ్మోవితో

నచ్చెంబై నముసుంగువెట్టి చెలితో నామాటలే యాడుచుకొ

వచ్చెంబో కుచకుంఘముల్ గదలఁగా వామాక్షీ తా నీళ్లకుకొ.

ఉ. క్రీకరభూషణంబులును నీబ్బెపుగుబ్బలు ముద్దుఁజెక్కులుకొ

గోకిలనంటిపల్కులును గొల్చినఁ జేతలఁగేరుకన్నులుకొ

త్రాకటదేహకాంతియును బంగరుబొమ్మకు మెచ్చు నచ్చు నీ

చాకలవారిజవ్వనికి సాటికిరా రికఁక దొంటిజవ్వనుల్.

క. నీలాటిరేవులోపల

మేలిమితోఁ దీర్చినట్టు మెఱసి నిలుచుచుకొ

చాలిమిని వాలుజూపుల

బాలామణి గుట్టు బైటబడఁగాఁ జూచెన్.

కొండవీట నున్నప్పు డెడనెడఁ బల్నాటిసీమకు శ్రీనాథుడు పోవుచుండెడివాఁడు. పల్నాటిసీమపై నీతనికిఁగల యనాదరము ననేకపద్యములఁ బట్టి తెలిసికొననగు. పల్నాటివారికిఁ గారెమపూడి కాళియట.

ఉ. వీరులు దివ్యలింగములు విష్ణువు చెన్నుఁడు కల్గి పోతురా

జారయఁ గాలభైరవుఁడు నంకమశక్తియ యన్నపూర్ణయుక్

గేరెడుగంగధారమడుగే మణికర్ణిక గాఁ జెలంగు నీ

కారెమపూడిపట్టణము కాళిగదా పలినాటివారికిన్.

పల్నాటిసీమపై నీతనికిఁ గలయనాదరము—

క. రసికుఁడు పోవఁడు పల్నా

డెసఁగంగా రంభయైన నేకురె నడుకున్

వసుధేశుఁడైన దున్నును

గుసుమాస్త్రం దైన బొన్నకూడే కుడుచున్.

పల్నాటిసీమలో నెంతోలోతు త్రవ్వినఁగాని నీళ్లూరవు. అక్కడి చేత్రాళ్లు కొండవీటిచేత్రాళ్లకుద్విగుణితములై యుండవలయును. అంతలోతు త్రవ్వినను గొన్నిచోట్ల నీరూరక రాతి చట్టు వచ్చును; కాన నీళ్లకై యెంతోసొమ్ము భంగపడవలసి వచ్చుచుండును. ఈవిషయమునఁ జెప్పినపద్యము—

ఉ. అంగడి యూరలేదు ఎరియన్నములేదు శుచిత్యమేమిలే

దంగన లింపులేదు ప్రియమైనవనంబులులేవు నీటికై

భంగపడంగఁ బాల్పడుకృపాపరు లెవ్వరులేరు దాత రె

న్నంగను సున్న గాన పలినాటికిఁ మాటికిఁ బోవ నేటికిన్?.

పల్నాటిప్రాంతములందు గ్రామమున కెవ్వరేని పెద్దలు
నచ్చిన గ్రామపురోహితునింట విడిదలసేయింతురు. శ్రీనాథుఁ
డొకపురోహితు నింట విడిసి యచ్చటి రోత నిట్లు వర్ణించె.
(ఆవైపులఁ బురోహితు లూరిలోని తమయాశ్రీతులయిండ్ల
కనుదినమును విస్తర్లుకుట్టియిచ్చుచుండవలెనట! దానికై నిల్వ
చేసి యుంచుకొన్న విస్తరాకులు గలవు.)

ఉ. దోసఁడుకొంపలోఁ బసులత్రొక్కిడి మంచము దూడరేణమున్
బాసినవంటకంబు పసిబాలురశౌచము విస్తరాకులున్
మాసినగుడ్డలున్ దలకుమాసినముండులు వంటమండలున్
రానెడుకట్టెలుం దలఁపరాదు పురోహితు లింటిక్పత్తిముల్.

గీ. చిన్న చిన్నరాళ్లు చిల్లరదేవుళ్లు
నాగులేటిసీళ్లు నాచూళ్లు
సజ్జజొన్నకూళ్లు సర్పంబులును దేళ్లు
పల్లెనాటిసీమ పల్లెటూళ్లు.

క. జొన్నకలి జొన్నయంబలి
జొన్నన్నము జొన్నపిసరు జొన్నలెతప్పన్
సన్నన్నము సున్నసుమీ
పన్నుగఁ బల్నాటిసీమప్రజ లందఱున్.

త్రోవను మంచినీరు దొరకక చెప్పినది:—

క. సిరిగలవానికిఁ జెల్లును
దరుణులు పదియాఱువేలఁ దగఁ బెండ్లాడన్
దిరిపెమున కిద్దరాండ్రా
పరమేశా! గంగ విడుము పాశ్వతి చాలున్.

ఒకప్పుడు పల్నాటిలో నొకరింట నీతనికి జొన్నకూడును,
జంతచిగురును బచ్చలియాకును గల్పి వండినయుడుకుఁగూర
యు, వడ్డింపఁగాఁ జెప్పినవద్యము—

ఉ. పుల్లసరోజనేత్ర! యలపూతనచన్నులచేఁడు ద్రావి నాఁ
డల్ల దవాగ్ని మ్రింగితి నటంచును నిక్కదవే? తింత్రణీ
పల్లవయు క్తమా నుడుకుబచ్చలికాకము జొన్నకూటితో
మెల్లనయొక్కముద్ద దిగ మ్రింగుచు! నీపన కాననయ్యెడిక.

గురిజాల సీమను గల పులివాడనుగ్రామమునకు శ్రీనా
థుఁడు పోఁగా నాతనియెడ నచ్చటి శేషయ్యయనుకరణమును
హనుమయ్య యనుకాఁపును పుల్లయ్య యను రెడ్డియును ననా
దరముచూపిరట! దానిపై నాతఁడు చెప్పినవద్యము—

గీ. ఊరు వ్యాఘ్రనగర మురగంబు కరణంబు

కాఁపు కపివరుండు కసపు శేఁడు

గుంపు గాఁగ నిచట గురిజాలసీమలో

నోగు లెల్లఁ గూడి రొక్కవోట!

నెమలిపురిపైఁ జెప్పినది—

క నెమలిపురి యమపురముగా

యముఁ డాయెను బసివిరెడ్డి యంతకు మిగులక

యమదూతలైరి కాఁపులు

క్రమ మెఱుంగని దున్నలైరి కరణా లెల్లక!

అడిగొప్పుల పైఁ జెప్పినది—

క. గుడిమీఁదిక్రోఁతితోడను

గుడిలోపలినంబివారికొడలితోడక

నడివీధిలం జెతోడను

నడిగొప్పులయోరుగాలి నడిగితి ననుమి!

మనర? రాజ్యముపైఁ జెప్పిన పద్యములు—

ఉ. గొంగడి మేలుపచ్చడము కుంపటి నల్లులు కుక్కిమంచముకొ

జెంగట వాయుతైలము లజ్జిపుమందులు నుల్లిపాయలుకొ

ముంగిట వెంటకట్టియలమోపులు దోమలు చీటపోతులుకొ

రంగ! వివేకి కీమసరాజ్యముకాపుర మెంతరోతరా!

ఉ. వెంకటపాగలుకొ నడుమువంగినకత్తులు మైలకోకలుకొ

సంకటిముద్దులం జనుపకాకములుం బలుపచ్చడంబులుం

రెం కగునోరచూపులును జేకువదప్పినయేగబాసలుకొ

జంతులబ్రహ్మ యీమసరాజ్యము నెల్లు సృజించె? నక్కటా!

ఉ. అదరణంబు నున్న వినయంబు హితంబును బొంతు సత్యచూ

లేదు దయావగం బది హుళిక్కి పసాపడువేళ పక్షిలో

భేదపుఁబెట్టు దిట్టబలిభిక్షముఁ.....త

త్వాదులఁ బుట్టజేసినవిధాతి ప్రజాపతి గాకయందునే!

రేనాటినిగూర్చి—

క. గరళము మ్రొంగితి నంచుం

బురహా! గర్వింపబోకు పో! పో! పో! నీ

బిరు దింకఁ గానవచ్చెడి

మెఱసెడిరేనాటిజొన్న మెదుకులు తినుమీ!

పడమటిసీమ వ్యాపారులపైఁ జెప్పినపద్యము—

శా.దస్త్రాలుకొ మసీబుట్టులం గలములుం దార్కొన్నచింతంబకుల్

పుస్తల్ గారెడుదుస్తులుం జెమటకంపుం గొట్టునీర్కాపులుం

అస్తవ్యస్తపుఁగన్నడంబును యెంతై తోచుగడ్డంబులుకొ

‘వస్తూ చూస్తీమి రోస్తీమికొ’ బడమటకొ వ్యాపారులం గ్రూరులకొ.

శబరకాంతలు: —

క. గిటగిటనగు నెన్నడుములు
పుటపుటనగుచున్నఁగవలు పున్నమనెలతో
జిటపొటలాడెడు మొగములు
కటితటములకొమరు శబరకాంతలకమరున్.
గీ. వీనులకు విందులై తేనెసోన లెనయ
ముందురాగంబునను జగన్తోహనముగ
పాడె నొకజాలరిమిటాఁది యీడులేని
కాకలీనాదమున నోడగడపుపాట !

ఒకప్పుడు ధనలబ్ధి తనకు లేకపోగాఁ జెప్పినది:—

మ. కవితలోనెప్పినఁ బాడనేర్చిన వృధాకష్టంబై యాబోగవుం
జవరాండ్రేకద భాగ్యకాలినులు పుంస్తవ్వంచే పో పోచకా
నవరంగా సాగసిచ్చి మేల్ యువతివేషం బిచ్చి పుట్టింతువే
నెవరుకొ మెచ్చి ధనంబు లిచ్చెదరుగాదే పాపపుండైవమా !

రాజమహేంద్రవరమున శాస్త్రపండితులతో వివాద
పడిచెప్పినపద్యములలో నొకటి--

మ. శ్రుతిశాస్త్రస్తృతు లభ్యసించుకొని విప్రుండంతి నానాధ్వర
వ్రతుండై పోయి కనుక బురందరపురామస్త్రమానల్పక
ల్పతరుప్రాంతలతామడుంగసుఖము స్తప్రాప్తతంభాంగనా
ప్రతి...ంకురపాటన క్రమకశాపాండిత్యశౌండ్వ్యముల్.

ఒకనాఁ డొకవనిత తన్నుఁ గిక్కురింపఁగాఁ జెప్పినది.—

ఉ. హాజలజాక్షి! హా కిసలయాధర! హా హరిమధ్య! హా శర
రాజనిభాష్య! హా ప్రమదతంత్రకళానిధి! యెందుఁ బోయితే

రాజమహేంద్రవీధిఁ గవిరాజు ననుం గిమరించి భద్రకం
వాజితకాలకూటఘటి కాంచిత మైనయమాసచీకటిన్?.

కడిదిపురమున కరిగి చెప్పినవి:—

క. మదివిటులు విధవలంజెలు

పదకవితలు మాటుబాసబాసవారల్

చదువనిపండితవర్యులు

కదనాస్థిరవీరవరులు కడిదిపురమునన్.

ఉ. చీరయు ముక్కుముంగరయుఁ జెంపలగంధముఁ జక్కబొట్టు మం
జీరఘృణంఘృణారవముఁ జేతులఁ గంకణనికృణంబు నొ
య్యారపుజాటుకొప్పును గయా శితనంబును గాని లోన శృం
గార మొకింతలే దనుట గంటిని యీపురివారకాంతలన్.

రాచవీటి కరిగినప్పుడు చెప్పికొన్నపద్యము:—

చ. పసగలముద్దుమోవి బిగివట్టువగుబ్బలు మందహాసమున్
నొసటవిభూతిరేఖయుఁ బునుంగునతావి మిటారిచూపులున్
రసేకులు మేలు మేలు బళిరా యని మెచ్చంగ రాచవీటిలోఁ
బసిడిసలాకవంటి యొకబల్లనధూటిని గంటి వేడుకన్.

దక్షిణ దేశమున కరిగినప్పుడు చెప్పినవి:—

గీ. మేఠఁ గరిపిల్ల పోరున మేఠకపిల్ల
పారుబోతుతనంబునఁ బందిపిల్ల
ఎల్లపనులను జెఱుపంగఁబిల్లిపిల్ల
అందమునఁ గ్రోఁతిపిల్ల యాయఱవపిల్ల.

వీ. కూడు తలఁపఁ జొళ్లు కూర కారామళ్లు
చెవులంత నేలాళ్లు చేలు మళ్లు

దుత్తైడే నాగళ్లు దున్నపోతులయ్యెళ్లు
 కలవు మాపటివేళగంజిసీళ్లు
 మాటమాటకు ముళ్లు మఱి దొంగదేవుళ్లు
 చేదైనపచ్చళ్లు చేతికుసీళ్లు
 ఎంటపిచ్చలదాళ్లు వాడనూతులసీళ్లు
 విన విరుద్ధపుఁ జేళ్లు వెడదనోళ్లు
 సఖులచన్నులబైళ్లు చల్లనిమామిళ్లు
 పరుపైనవావిళ్లు పచ్చపళ్లు

గీ. దళమయినయట్టికంబళ్లు తలలుబోళ్లు
 పయిడికిని జూడఁ బయిడెత్తుస్త్రీవిళ్లు
 చలముకొని వెదకిన లేవు చల్లసీళ్లు
 చూడవలసెను ద్రావిళ్లకీడుమేళ్లు.

సీ. తొలుతనే వడ్డింతు దొడ్డమిర్యపుఁజారు
 చెవులలోఁ బొగవెల్లి చిమ్మిరేగఁ
 పలు తెఱంగులతోడఁ బచ్చళ్లుచవిగొన్న
 బ్రహ్మరంధ్రముదాఁకఁబారు నావ
 యవిసాకు వేచిన నార్పెల్లు ససిలేదు
 పరిమళ మెంచినఁ బండ్లుసొగచు
 వేపాకునెండించి వేసినపొళ్లను
 గంచానఁగాంచినఁ గ్రక్కువచ్చు

గీ. నఱవవారింటివిం దెల్లనాగడంబు
 చెప్పవత్తురు తమతీరు సిగ్గులేగ
 * *
 చూడవలసెను ద్రావిళ్లకీడుమేళ్లు.

శ్రీరంగక్షేత్రమున కరిగియచ్చట నొకబిత్తరివై చెప్పినది:-

సీ. ఒకచెంప కోరగా నొనగూర్చి దిద్దిన
తులుముననుండి క్రొవ్విరులు రాల

రాత్రి నిదురఁ గూరమిఁజేసి ముడివడు
బడలిక నడుగులు తడఁబడంగ

వింతవారలఁ జూచి వెననవ్వునెడఁ గప్ప
గలదంతములకాంతి వెలికిఁబాట

చిడిముడినడచుటఁ జెలఁతఁగి గుబ్బల
పైఁ దాఁకియొక్కింతపైఁట జాట

గీ. చెమట చేఁ దిరునామంబు చెప్పగిల్ల
హఁ దాచేత విడియంబు గెలుకొల్పి
రంగపురిరాజపీఠిఁ గానంగనయ్యె
నాదుమదిఁ గోర్కులూర వైష్ణవవధూటి.

మూరెళ్లసీమ కరిగినప్పుడు చెప్పినవానిలో నొకటి:—

సీ. నడిపీఠిలో రాళ్లు నాగులే దేవళ్లు
పరగట సావిళ్లు పాడుగుళ్లు
విదువన్నెలకూళ్లు నంబటికావిళ్లు
మారూర జిలేళ్లు మాటసీళ్లు
నడుముకు వడదోళ్లు నడుపీఠి కల్లోళ్లు
కరజాలవడిసెళ్లు కాంపుముళ్లు

* * * * *

* * * *

గీ. * * * నేరెళ్లవాగుసీళ్లు
సిరులఁ జెలువొందు మూరెళ్ల సీమయందు.

రెడ్లప్రాచీనరాజధానియగు నద్దంకి కరిగినప్పుడు చెప్పినది.

సీ. తక్కుతక్కునుకాంతి బెక్కుకొంపులముంగ
రందమై కెమ్మెవియందుఁ గుల్క

ధగధగద్దగలచేఁ దనరారుబంగారు
గొలుసులింగపుఁగాయ కొమరుమిగుల
నిగనిగన్నిగలచే నెగడుచెల్వపుగుబ్బ
దోయి యొండొంటితో రాయిడింప
రాజహంసవిలాసరాజితం బగుయాన
మందు మెట్టెలు చెండు సందడింప

గీ. సుసదృక్కుల విటులను గరఁగఁ జూచి

పొంది కై నట్టిమోమున భూతిరేఖ

రాజకళ లొప్ప నద్దంకిరాజవీధిఁ

పాలించె నొకకొమ్మ గాజులముద్దుగుమ్మ

ఉ. గండముదప్పె నాంధ్రకవిగానికి నిన్నటిరేయిఁబుష్పకో

దండునిగారవింపకయ తద్దయు నిల్చితఁగానియయ్యయో!

బండరువారిపాపికిని బైటిపసారమె యట్టై! మైమయిం

బుండయియొల్లవంకఁ జెడిపోవుదుగా! యటువోయియుండినకొ.

మఱికొన్నిపద్యములు—

ఉ. వాలగుకన్నుదోయి బిగివట్టువగుబ్బలు కాటుచీకటిం

జాలహసిఁచుకొప్పజిగి సారసము న్నగుమోము గల్గు నా

బాలికఁ గూలి కమ్ముకొన బట్టలునేసెడునాని కిచ్చె హ

సాలెత గాదురా కుసుమసాయకుపట్టపుదంతి! యింతియే!

ఉ. కుమ్మరవారిబాలిక చకోరవిలోచన ముద్దుగుమ్మ యా

వమ్ముదరికై రసామలిననస్త్రము చుంగులుజాఱఁ గట్టి తాఁ

గమ్మనిప్రాంతతోఁ గరనఖమ్ముల భాండము లంగజాస్త్రపా

తమ్మనఁ బ్రోవు దీసె విటతండము గుండియ లాశ విచ్చగఁగ్.

క. ఆకదురునఁ బికరపముకొ

ఆకదురున భృంగరపము నాత్మరవంబుకొ

ఏకీకృతముగ నేను ల

నేనులు విన వడికె ముదిర యేకులముదిరా!

ఉ. గుబ్బలగుప్పు లేజిగురుఁగొప్పు సువర్ణపుఁగిలుబొప్పు బల్
గడ్డిమిటారిచూపులది కాపుది దానికి నేల యొక్కనిం
బెబ్బులి నంటఁగట్టితివి పెద్దపు ని న్ననరాదు రోరి దా
నబ్బ ! పయోజగర్భ ! మగనాలికి నింతవిలాసమేటికిక?.

శా. దాయాదులవలె గుబ్బచన్ను లొఱయన్ భావశ్యనేత్రంబుజ
చ్చాయల్ తొండవమాడఁ గేరి పురుషస్వాంతియునన్ మన్నఁగుం
డేయం జంగమువారిచంద్రముఖి విశ్వేశ్వరనావేశలన్
వాయించెం గిరిగిండ్లు బాహుకుశలవ్యాపారపారీణతన్.

ఉ. పువ్వులు కొప్పనం దురిమి ముందుగఁ గౌ ననియాడుచుండఁగా
జెవ్వునఁజంగనాచి యొకచేతను రోకలిపూని యొయ్యనన్
నవ్వుముఖంబుతోడఁ దననందనుఁ బాడుచు నాధుఁజూచుచున్
సువ్వియ సువ్వియంచు నొకనుందరి బియ్యముదంచెముంగిటన్.

సీ. బొమవింటఁ దొడిగినపూవింటి నొరముల్కి
పోల్కిఁ గస్తురి సోఁగబొట్టు దిద్ది
చకచకలీనుతారకలరేకలువోలెఁ

గొలుకులు వెడలఁ గజ్జలము దీర్చి
పొడుపుగుబ్బలిమీఁద బొడమునీరెండ నా
రంగుచందురుకావి రైక దొడిగి
పిఱుఁచు పొక్కిలి యను మెఱక పల్లము గప్పఁ
బాలవెల్లవవంటిచేల గట్టి

గీ. అంచకొదమలగమి బెదరించుపోల్కి
వందెచప్పుళ్ళు ఘల్లు ఘల్లునుచు మొరయ
నడుము జవజలలాడఁ గీల్లడె ఘటించి
చచ్చె ముక్కంటిసేవకు మచ్చెకంటి.

కీ. తాటంకయుగధగద్ధగితకాంతిచ్చటల్
 చెక్కుటద్దములపై జీరువార
 నిటలేంగువారిసీల కుటిలకుంతలములు
 చిన్నారీమోమునఁ జిందుద్రొక్క
 బంధురమాత్మకప్రకటహారావళిల్
 గుబ్బచప్పులమీఁద గునిసియాడ
 కరకంకణకవ్వణనికవ్వణంబులు
 పలుమాటు రాతిపైఁ బరిధవిల్ల

గీ. ఓరమాపుల విటచిత్త మూఁగులాడ
 బాహుకుశలతఁ జక్కనిమోహనాంగి
 పాటఁబాడుచుఁ గూర్పుండి రోటిమీఁదఁ
 బిండిరుబ్బంగఁ గన్నులపండు వయ్యె.

సీ. శ్రీరస్తు భవదంప్రిచికురంబులకు మహా
 భూర్యబ్రహ్మలు సితాంభోజనయన!
 వరకాంతిరస్తు తావకముఖనఖముల
 కాచంద్రతారకం బబ్జవదన !
 మహిమాస్తు నీకటిమధ్యంబులకు మన్ను
 మిన్నగలన్నాళ్ళు మించుబోడి !
 విజయోస్తు నీగానవీక్షల కానీల
 కంఠహరిస్థాయిగా లతాంగి !

గీ. కుశల మస్తు లసచ్ఛాతకుంభకుంభ
 జంభభిక్తుంభికుంభాభిజ్యంభమాణ
 భూరిభవదీయవత్తోజములకు మేరు
 మందరము లుండుపర్యంత మిందువదన !

సీ. చక్కని నీముఖచంద్ర చింబమునకుఁ
 గళ్యాణమస్తు బంగారుబొమ్మ!

నిద్రంపునీచెక్కుటద్దంపుచేకకు
 వైశ్వద్య మస్తు నెయ్యంపుదీవి!
 మీటినఁ బగులు నీమెఱుఁగుఁ బాలిండ్లకు
 సౌభాగ్య మస్తు భద్రేభయాన
 వలపులు గులుకునీ వాలుఁగన్నులకు న
 త్యధికభోగోస్తు పద్మా యతాక్షి!

గీ. మధురిమము లొల్కునీముద్దుమాటలకును

వైభవోన్నతి చస్తు లావణ్యనీమ !

వన్నెచిన్నెలుగల్గు నీమన్ననలకు

కాశ్వతస్థితిరస్తు యోషాలలామ!

నీ. సోగసుకీర్జితదాన! సోగకన్నులదాన!

విజ్రాలవంటిపల్వరుసదాన!

బంగారుజీగిదాన! పటుపుగుబ్బలదాన!

నయమైనయ్యయ్యారి నడలదాన!

తోరంపుఁగటిదాన! తొడలనిగ్గులదాన

పిడికిటనడఁగు నెన్నడుముదాన!

తళుకుఁజెక్కులదాన! బెళుకుముక్కరదాన

సింగాణికనుబొమ చెలువుదాన!

గీ. మేలిమిపసిండిరవకడియాలదాన!

మించిపోనేల రత్నాలమించుదాన!

తిరిగిచూడవె ముత్యాలసరులదాన!

చేరి మాటాడు చెంగావిచీరదాన!

క. కుంకుమ లేదోమృగమద

పంకములేదో పటీరపాంసువులేదో

సంకుమదములేదో యశు

భంకరమగుభిష్ట మేల బాలా! నీకున్.

శ్రీనాథుని బావమఱుది రామయమంత్రి యనునతఁడు మంచిభోజనపుష్టి గలవాఁడట! ఆతఁ డొకయూరికరణము. పాడిపంటలుగల సంసారి. ఒకసారి బంటిని గలసి భుజించుచు శ్రీనాథుఁ డాతని నీపద్యము చెప్పి గేలిగొనెను.

ఉ. గ్రామము చేతనుండి పరికల్పితవాన్యము నింటనుండి శ్రీ
రామకటాక్షవీక్షణపరంపరచేఁ గడతేఱఁ గాక మా
రామయమంత్రి భోజనపరాక్రమ మేమని చెప్పనచ్చు? నా
స్వామి యెఱుంగుఁ దత్కబళచాతురి తాళఁబ్రమాణముకొ.

వేటొక బంధుజనునిపైఁ జెప్పినది.

ఉ. మా కలిదిండికామయమమారుసుఁ డన్నిటఁ దండ్రివైఖరే
కాక తదన్యఁ డెట్లగును? గాడిదపం నురగంబు పుట్టునే?
చోని కొంకినక్కకును సింగము పుట్టునే? మాలకాకికిం
గోకిల పుట్టునే? చిఱుతకుక్కకు మత్తగజంబు పుట్టునే?

తనయెడ నత్యంతాదరము నూపిన రాజులును, రాజ మంత్రులును, స్వీర్ణులైరి. కడుపు కక్కుర్తిచేఁ గృష్ణాతీరమున బొడ్డుపల్లెనుగు త్తకుఁగొని శ్రీనాథుఁడుకృషి చేయ మొదలిడెను. కృష్ణవరదవలనఁబైరు ముఱిఁగి పోయినది. అప్పుడు తన్నాదరించిన రెడ్డిరాజులకు గర్భశత్రువులగు నొడ్డరాజులు రాజ్యమేలుచుండిరి. విద్యాగౌరవములేక యాయొడ్డరాజులు శ్రీనాథునిఁ బలుసిలుఁగులకుఁబాల్పఱచిరి. శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁడీక్రింది పద్యమును జెప్పియాంధ్రవాఙ్మయ మున్నంతకాలమునుశాశ్వతమగున ట్లారాజుల కపకీర్తిని నెలకొల్పెను.

సీ. కవిరాజుకంతంబు కాఁగిలించెను గదా

పురవీధి నెదురెండ పొగడదండ

ఆంధ్రవైష్ణవకర్త యంఘ్రియగంబునఁ
దగిలియుండెనుగదా నిగళయుము

వీరభద్రారెడ్డివిద్యాంసుముంజేత
వియ్యమంచెనుగదా వెయ్యగొడియ

సాంస్కృతికమునిభుజాస్తంభ మెక్కెనుగదా
నగరిపాకిలనుండు నల్లగుండు

గీ. కృష్ణవేణువు గొనిపోయె నింతఫలము

బిలబిలాక్షులు తినిపోయెఁ దిలలుపెగలు

చొడ్డుపల్లెను గొడ్డేటి మోసపోతి

శెట్టు చెల్లింతుఁ డంకంబు లేడునూర్లు.

అవనానకాలమునశ్రీనాథమహాకవిసార్వభౌముఁడుచెప్పి

కొన్నపద్యము—

సీ. కాశికావిశ్వేళుఁ గలిసె వీరారెడ్డి

రత్నాంబరంబు లేరాయఁ డిచ్చు?

రంభఁగూడెఁ దెనుంగురాయరాహుత్తుండు

కన్నురి కేరాజుఁ బ్రస్తుతింతు?

స్వస్థుఁ డయ్యె విస్సనమంత్రి మఱి హేమ

పాత్రాన్న మెవ్వనిపంక్తిఁ గలదు?

కైలాసగిరిఁ బండె మైలారువిభుఁ డేగి

దినవెచ్చ మేరాజు తీర్పఁగలఁడు?

గీ. భాస్కరుండు మున్నె దేవునిపాలి కరిగెఁ

గలియుగంబున నిఁక నుండఁ గప్ప మనుచు

దివిజకవివరుగుండియల్ దిగ్గు రనఁగఁ

నరుగుచున్నాఁడు శ్రీనాథుఁ డమరపురికి.

బమ్మెర పోతన.

ఈతఁడు క్రై 1400, ప్రాంతముల నున్నవాఁడు. శ్రీనాథు
నకు బావమఱుది యందురు. శ్రీభాగవతము, భోగినీదండకము,
వీరభద్రవిజయము నీతనికృతులు. కొండఱు, భోగినీదండకవీరభ
ద్రవిజయములకుఁ బోతనకర్తృత్వమునెడ సంశయపడెదరు.
ఈపవిత్రకవి వైషయికేచ్ఛానైముఖ్యమును బ్రశంసించుకట్టు
కతలు కొన్నికలవు. వానిని విడచి యాచ్రస్తలోనిషడ్యము
లుదాహరించెదను.

ఉ. కాటుకకంటినీరు చనుకట్టుపయింబడ నేలయేడ్చెవో
కైటభదైత్యమర్దనునిగాదిలికోడల! యోమదంబ! యో
హాటకగర్భరాణి! నిను నాఁకటికై కొనిపోయి యల్ల క
ర్ణాటకిరాటకిచకుల కమ్మఁ ద్రిశుద్ధిగ నమ్ము భారతీ!

శ్రీనాథకవీశ్వరుఁడు, పోతనామాత్యునితో నిట్లనియె నట!

క. కమ్మనిగ్రంథం బొక్కటి!

యిమ్ముగ నేనృపతి కైనఁ గృతియిచ్చినఁ గై
కొమ్మని యాయరె యర్థం
బిమ్మ హి నున్నంగ నేల యిట్టిమహాత్ముల్?.

నందిమల్లయ ఘంటసింగయలు, శృంగారవృత్త మనువేర
భాగవతవృత్తస్కంధమునే తెలిఁగించినారు. దానిఁ గూర్చి—

క. చండాంశుప్రభవీక్ష! తిమ్మయతనూజా! తిమ్మ! విధ్వస్తపా
షండంబై నత్రిలింగభాగవతవృత్తస్కంధభాగంబు నీ
కుం డక్కిం జతురావనత్వగుణయుక్తు ల్మీట వాణీమనో
భండారోద్ధతి మాటకాశబిరుదప్రఖ్యాతి పార్థంబుగన్.

వెల్లంకితాతంభట్టు.

కవిలోకచింతామణి యనువేరి లక్షణగ్రంథమును రచి
యించిన యీకవీశ్వరుఁడు పదునైదవశతాబ్దిలో నున్నవాఁడు.
ఈ క్రిందిపద్యము లాతనిప్రశస్తిని దెలుపుచున్నవి.—

సీ. ఏకవి నిర్మించె నీశబ్దశాస్త్రప
దృతి యెల్ల సుకవచింతామణి యన
ఏకవి చెప్పె ననేక పుణ్యానల్లు
ఒంఘరసఁజేసభాగవతము
ఏకవి పఠియించె నెల్లభాషలు నతి
ప్రకటనిర్భరమతి ప్రాధి మెఱసి
ఏకవి తెచ్చె మహిళసంఘముచేత
వారణాశ్వాదిసువస్తుచయము

గీ. ఆతఁడు వెల్లంకితాతమహాయశోగ్ర
గణ్యుఁ డుత్తమసుకవిముఖ్యాధినాథుఁ
డంబరాకావకాశవిఖ్యాతచక్ర
వాళశైలాంతరావాప్తభేరియగుఁడు.

సీ. 'కర్ణాటకటకభూకాంతసభాంతప్ర
గల్భకవీశ్వరకమలహేళి
గజపతిసంసదఖర్వవిద్యాగర్వ
తార్కికమముదసుధామయూఖి.
ఆశ్వాసాధనమహింద్రాస్థానకాబ్దిక
వర్జితచాత్రమవనవసంత!
మాళవేశ్వరసదోమధ్యమస్థాయికా
లంకారికమయూరలలితమేఘ!'

గీ. యనుచు ని న్నవనీపతు లహారహంబు
సరగ గంభీరవాక్సాధి సన్నతింతు
చబ్బనీమణితనయ ! శబ్దార్థనిలయ
తాస్థిరాత్మక ! వెల్లంకితాతనుకవి !

పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రకవి.

ఈమేటికవి క్రై 1480 ప్రాంతమున నాంధ్రదేశమునఁ బ్రఖ్యాతికెక్కినవాఁడు. శృంగారశాకుంతలము, జైమినిభారతము నను రెండుకృతులు మాత్ర మొతనివి లభించుచున్నవి. విద్యానగరమును బరిపాలించిన సాశ్వతగుండ నరసింహరాజు నకు జై మినిభారతము కృతిగా నొనఁగఁబడినది. నరసింహరాజు నకు కృతి రచించిఁగొనివచ్చుట కేర్పఱచిన గడువునాఁటివఱకు నీతఁడు గ్రంథరచనమారంభింపనే లేదనియు నాఁడు తద్వంధు జనులు కృతి రచింపవై తివి రాజువలనఁ జిక్కు వచ్చు నని మొఱి పెట్టఁగా నారాత్రి యింటిలో నొకగది యలికించి మ్రుగ్గు వెట్టించి తాటియాకులును గంటమును గొని తానొక్కఁడయందుఁ బ్రవేశించి సరస్వతీనాహాయ్యమునఁ దెల్లవారువఱకుఁ గృతిని సమకూర్చి మఱునాఁడు రాజాస్థానమున వినిపించి 'వాణి నారాణి' యనెననియు నొకకట్టుకథ కలదు. అంతశీఘ్ర కాలములో నతిరసవంతమగునాకృతి నాతఁడు రచించుట సత్యమయి యుండును. వైకథకు దోడుగా నీపద్య మొకటి కలదు—

క. పిల్లలమఱిపినవీరన

కిల్లా లట వాణి యట్టులే కా మన్నన్

చెల్లముగ నొక్కరాతిరి

తెల్లగఁ చెలవారువఱకుఁ జేగలఁడె కృతిక.

తెనాలి రామకృష్ణకవి.

ఆంధ్రకవులలోఁ దెనాలిరామకృష్ణకవి మిక్కిలి పరిహాస చతురుఁడు; ప్రాధవితాధురీణుఁడు. శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారి యాస్థానకవులలో నొక్కఁడని కొందఱు; తర్వాతివాఁ డని మఱి కొందఱు. రాయల యాస్థానకవి యనుటకును నాధారము లుకలవు. పాండురంగమాహాత్మ్యము, ఘటికాచలమాహాత్మ్యము నీతనికృతులు. ఈతనికి వికటకవి యని పేరు. ఈతని యశస్సుచు గూర్చి యితరకవిచేఁ జెప్పఁబడినపద్యము—

రామకృష్ణుఁడు వేఱు, రామలింగుఁడువేఱుగాఁగూడఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఉద్భటారాధ్యచరిత్రాదులు రామలింగ కృతులట ! విచారింపవలసియున్నది.

ఉ. లింగవిషిద్ధుఁ గల్వలచెలిం గని మేచకకంధరుం ద్రిశూ

లిం గని సంగతాళి లవలిం గని కర్దమదూషిత స్తృణా

లిం గని కృష్ణచేలుని హలిం గని నీలకచక్ విధాతృనా

లిం గని రామకృష్ణకవిలింగవికీర్తి హసించు దిక్కులక.

రాయలయాస్థానకవులలో నగ్రగణ్యుఁడగు పెద్దనామాత్యుని మనుచరిత్రమున “అనువసనిసికీక” అనుపదప్రయోగమును విని రామకృష్ణుఁడు.—

క. ఎమి తిని నెపితిది కపితము

బ్రమపడి వెతిపుచ్చకాయ వడిఁ దిని నెపితో

యమైతకయ తిని సెపితివో

యమవసనిసి య నెడిమాట యలసనిపెదనా !

అని యాక్షేపించె నందురు. ఈ యాక్షేపము నొక వేళఁ బరిహాసమునకై పెద్దనామాత్యునిఁ గూర్చి రామకృష్ణుఁడు చేసియుండు నేమో! ఈతనికిఁ బెద్దనపై నపరిమితగౌరవము కలదు. పెద్దన్న కెంతో యుత్కృష్టత వెట్టి దన కెంతయు నికృష్టతను బద్యమునఁ జెప్పుకొనెను. చూడుఁడు—

క. కవి యల్లసానిపెద్దన

కవి తిక్కనసోమయాజి గణుతింపంగఁ

గవి నేను రామకృష్ణుఁడఁ

గవి యనునామంబు నిరుకాకికి లేకే ?

అల్లసానిపెద్దన్నకవి, తిక్కనసోమయాజికవి, రామకృష్ణుఁడను నేనుకవిని, ఇంకను గొందఱకుఁ గవియనుపేరుగలదు; నిరుకాకికిని గలదు: అనికూడ నర్థము చూచుకొన నగును.

నందితిమ్మన యొకనాఁడు తనయింట నుయ్యెలలో నూఁగుచుఁ గవిత్వము రచించుకొనుచుండఁగా నీకొంటెకోణంగి రామకృష్ణుఁ డక్కడ కిరిగి తాతా ! ఊతునా యని యడిగె నట ! తిమ్మకవి యంగీకృతి నూచింపఁగా రామకృష్ణుఁడు తుబుక్కన మొగమున నుమిసి, నీకిదేమిచేటుఁగాలమన, 'నూతునా' యనిగదా నేనడిగినది; రాని కంగీకరించితిరి గావున నట్లు చేసితి ననెనట! కోప మాఘజాలక తిమ్మకవి యెదురనున్న యాతని నుయ్యెలపై నుండి యెడపకాలితో మొగమునఁ దన్నెనట ! పాపమూ పల్లూడెను. చప్పున నింటికరిగి దుప్పికొమ్మ నరుగఁదీసి

పట్టుగా నడుకుకొనెను. మఱునాఁడు రాయలసభకు వచ్చినప్పు డెట్లోయివా ర్రరా యలకుఁదెలిసి యాఘానకవుల కిట్లు సమస్య నొసఁగెను— “రవిగాననిచోఁ గవి కాంచునే గదా” ఏకవి యోగాని సరిగా నిట్లు పూరించెను—

ఉ. ఆరవి పీఠశ్రు చరణాహతి డుల్లినబోసి నోటికి

నేడడు రామకృష్ణకవి నేరిచెబో మనముక్కుతిప్పురాట్

క్రూరపదాహతిం చెగినకొక్కిరిపంటికి దుప్పికొమ్ము ప

క్షా రచియించె నాఁ! రవి గాననిచోఁ గవి కాంచునే గదా !

ప్రెగడరాజునరసరాజనుకవియొక్కఁడు పెద్దనాదికవీశ్వరుల సరకుగొనక వారికవిత్వములందు దోషములు గలవని యం దందు నవయలాడుచుండెడినాఁడట. అతఁడునుస్వతస్సమర్థుఁడే. ఒకప్పుడాతఁడు కృష్ణరాయల యాఘానమునకు వచ్చి పెద్దనాదులకంటె హెచ్చుగా నాశువుగాఁ గవిత్వము రచింతును; సభకూర్చింపుమనికోరెను. రాయలు మఱుదినము సభగూర్చు నంగీఁరించెను. పెద్దనాదులు కొంకఁదొడఁగిరి. రామకృష్ణుఁడు “నేనాకవి నడఁగఁ ద్రొక్కెన” నని పెద్దనాదులకు ధైర్యము చెప్పెను. మఱునాఁడు సభకు నరసరాజు వచ్చి గంటకుఁ గొన్నినందలు పద్యములు చెప్పెననెను. రామకృష్ణుఁడు కొన్ని వేలుచెప్పెననెను. వారిరువురకు స్పర్థయేర్పడెను. నీ కవిత్వ మునఁ దప్పు లుండునని నరసరాజు రామకృష్ణు నాక్షేపించెను. ఉండునేమో ! నేను కవిత్వము చెప్పెనను; చూపుమనెను. నరసరాజునకు వ్రాయసమునఁ దనయంతవాఁడు లేఁడనియు గర్వముగలదు. గావునఁ చానే వ్రాసెదననియుఁ గల మాఁగనీయనంత పడిగాఁజెప్పవలయు ననియుఁ దప్పులుచెప్పిన

దీదైద ననియుఁ బ్రతినపూనెను. రామకృష్ణుఁడు చిత్రోచ్చారణ
ముతో నొకపద్యమును జదివెను. నరసరాజు వ్రాయలేక గింజు
లాడుకొని యెట్టకేట కీట్టువ్రాసెను—

క. తృవ్వట బాబా తలపైఁ

బువ్వట జాబిల్లి ఎల్వ బూచట చేదే

బువ్వట చూడఁగను మాకు

క్కవ్వట తలఁపంగ నిట్టిహరునకు జేజే!

ఇది వ్రాయుటకు రామకృష్ణకవి పద్యముచదివి కొంతసే
పూరకుండ వలసివచ్చెను. నరసరాజునకు వ్రాతబిరుదు పోయి
నది. రెండవపద్య మిట్లు చెప్పెను—

మ. గననీహారగు రామపద్మనభరంగత్కిర్తి చామూరము

ధన శుక్రాక్షికశేఖరాంత్యైగపతి త్రైలోక్యధామోదరా

యనఁగా శంకరవాంఛితార్థకృపదివ్యాస్తోకపాణీ జనా

ర్థనవానేకపదైరివిగ్రహ ముకుంధా మిత్రవింధాధిపా!

నరసరాజు తననేర్పు వెల్లడి యగునట్లుగా ననేకదోష
ములను సంస్కరించి రామకృష్ణుని గేలినేసెను. నిజముగా రామ
కృష్ణునియొచ్చారణ ప్రకార మాపద్యమున కర్థము కలదు.
అందుదోషములు లేవు. సామాన్యబుద్ధికి దోషములుగాఁ గన్ప
ట్టునట్లు రామకృష్ణుఁడు రచించెను. నరసరాజుల్లే పొరఁబడెను.
అంతట రామకృష్ణుఁడు లేచి యీక్రింది పద్యములఁ జెప్పి
గెల్పుకొని నరసరాజును వంచించి పంపెను.

చ. ఒకనికవిత్వమం దెనయు నొప్పులు తప్పులు నాకవిత్వమం

దొకనికిఁ దప్పుపట్టఁ బని యుండదు కాదని తప్పుపట్టినకొ

మొక మటుక్రిందుగాఁ దివిచి ముక్కలువోన నినుంపక త్రితో
 సిక మొదలంటఁ గోయుదును జెప్పనఁ గొట్టును మోము దన్నుదున్.
 చ. తెలియనినన్ని తప్పలని దిట్టతనాన సభాంతరంబునం
 బలుకఁగ రాకురోరి పలుమాఱుఁ బిశాచపుఁబాడెకట్ట! *నీ
 పలికిననోట దుమ్ముపడ! భావ్య మెఱుంగవు పెద్దలై నవా
 రల నిరసింతురా! ప్రేగడగొణ్ణవసా! విరసా తుసా! బుసా!

రాయల యాస్థానమున సప్పలాచార్యులను పండితకవి
 యొకఁడు కలఁడట! ఆతనిఁగూర్చియొకరు—
 శ్లో. అపకబద్ధయం నాస్తి అప్పలాచార్యసన్నిహౌ,

రామకృష్ణుఁ డుత్తరార్థమును వెంటనే యిట్లు పూరించె—
 శ్లో. అనాచారభయం నాస్తి తిష్ఠన్మాత్రస్య సన్నిహౌ.

రాయలయాస్థానముననే యొకనాఁడు బట్టుమూర్తికవి
 “కుంజరయూధంబు దోమ కుత్తుకసాచ్చెక్” అన్న సమస్యఁ
 జెప్పి దీనిఁబూరింపుఁ డని తక్కినకవుల నడిగెనట! రామ
 కృష్ణుఁడు—

క. గంజాయిలైగి తురకల
 సంజాతులఁగూఁడి కల్లుచవిగొన్నావా?
 లంజెలకొడుకా యెక్కడ
 కుంజరయూధంబు దోమకుత్తుకసాచ్చెక్?

రాయలు కోపించి యిదియా పూరణ మనెను. రామ
 కృష్ణుఁడు “దేవా! పెద్దనాదిమహాకవుల కీ బట్టుకవియా సమస్య
 నొసఁ గువాఁడు! అతని కిట్టిపూరణమే పోలు” ననెను. రాయలు
 ‘నేనొసఁగితిని పూరింపు’ మని యాగ్రహముతోనే పల్కెను.
 వెంటనే—

క. రంజనచెడి పాండవు లరి

భంజనులై విరటుఁ గొల్వఁ జూల్పడి రకటా!

సంజయ! యేమనిచెప్పదుఁ

గుంజరయూధంబు దోమకుత్తుకసాచ్చెక్.

అని పూరించెను. రాయలు పరమానందభరితుఁ డయ్యెను.

పెద్దన్నమనుచరిత్రము, తిమ్మన్న పారిజాతాపహరణము, బట్టుమూర్తివసుచరిత్రము, రాయలు మిక్కిలిమెచ్చుకొనుచుండువాఁడట! ఒకనాఁడు సభలో మూఁడుగ్రంథములనుండియుఁ దుల్యసందర్భముగల వగుమూఁడు పద్యములఁ జూపి వానిని విమర్శింప నభ్యులను గోరెనట! ఆపద్యము లివి—

ఉ. పాటున కింతులోర్తురె! కృపారహితాత్మక! కీవుద్రోస ని

చ్చోట భవన్నఖాంకురము సోఁకెఁ గనుంగొను మందుఁ జూపి య

ప్పాటలగంధి వేదననెఱుంగిడి యేడ్చెఁ గలస్వనంబుతో

మోటిన విచ్చుగబ్బిచనుమిట్టల నశ్రులు చిందువండుగన్. (మను.)

ఉ. ఈసునఁ బుట్టి డెందమున హెచ్చినకోపదవానలంబుచే

గాసిలి యేడ్చెఁ బ్రాణవిభుకప్తెదురన్ లలితాంగి పంకజ

శ్రీసఖమైన మోముపయిఁ జేలచెఱంగిడిబాలపల్లవి

గ్రాసకషాయకంతకలకంఠపథాకలకాకలీభస్మిన్. (పారి)

కా. ఆజాబిల్లివెలుంగువెల్లికల డాయకోలేక రాకానికా

రాజశ్రీసఖ మైనమోమునఁ బటాగ్రంబొత్తి యెల్లెత్తియా

రాజీవానన యేడ్చెఁ గిన్నరపథారాజత్కరాంభోజ కాం

భోజీమేళవిపంచికాశవసుధాపూరంబు తోరంబుగాన్. (మను.)

రామకృష్ణుఁ డీపద్యములపై నిట్లు లభిప్రాయ మొనఁగెనట!

అల్లసానిపెద్దన అటునిటు నేడ్చెను.—ముక్కుతిమ్మన్న ముద్దు

ముద్దుగానేఁజ్ఞెను;—బట్టుమూర్తి ఖావు రని యేఁజ్ఞెను;—
భట్టు మూర్తికిని రామలింగనికిని ఘోరవైరము. ఆబట్టుకవితను
గూర్చి రామలింగకవి యిట్లధిక్షేపించెను.

క. చీఁపర పాఁపరతీగలఁ

కేఁపలబు ట్లినట్టు చెప్పెడునీయా

కాఁపుఁగవితృపుఁగూఁతలు

బాఁపనకవివరునిచెవికిఁ బ్రచుదం బిడునే!

కా. అద్రిస్నిగ్ధతలంబు బుద్బుదము లుద్యద్దారుభూషావళుల్
క్షుద్రైదుంబరపాకపక్వఫలముల్ శుక్త్యంతిరాకాశముల్
పర్రాక్షాక్షరపంక్తివిభ్రమము లీయాధి న్నిరూపింప నీ
శూద్రప్రజ్ఞలు విప్రసత్కవివచనాన్నిధి న్విడం బిందునే!

క. కెంకేల రామకృష్ణుని

బంగరుకడియంబు లంజఁ బండితుఁ డగునా

జంగులు జల్లులు గల్గిన

సింగారపుటూరఁగుక్క సింగంబగునా!

కవితృలస్తోత్ర పాఠములకును నతిశయోక్తులకును నేవ
గొని తిరుమలరాయ లొకనాఁడు స్వభావోక్తిమధురముగానే
తన్నువర్ణింపుఁడని వారి కాఘ్లాపించెనట! ఆతని కొంటికంటిగ్రుడ్డి
కలదు. రామలింగకవివర్ణించిన వర్ణనము.

క. అన్నాతిఁ గూడ హరుఁడగు

నన్నాతిని గూడమన్న నసురగురుండౌ

నన్నా! తిరుమలరాయఁడు

కన్నొక్కటి లేదుగాని కంతుఁడుకాఁడే.

రామకృష్ణుని యితరచాటువులు—

- గీ. అతివ కచ నాభి జఘన దేహోననము త
మీనదరసాలతారాజపానిరాక
రణ హనంత మనాది నేత్ర గళ భుజన
ఖోష్ట కుచ వహో దంతము బుభయగతుల.
- గీ. అధరముఖవర్ణ సూన్యంబు లతివకుచము
లాననాకారరహిత మజ్జాక్షిమేను
అజజఘనమండలము లంచయానకురులు
చరమబాధితకరములు చామతొడలు.
- గీ. ఆననాధరిగళమూర్తు లతివ కజాఁడు
చంద్రకురువిందశంఖచంచలలఁ జేసి
చెలఁగి తచ్చిహ్నుకాఠిన్యసితచలతలు
సారిదిఁ గచ కుచ హాస దృష్టులగఁజేసె.
- గీ. నడచెనా గంధగండకబంధధుర్యచే
దండతండము నటుండుండు మనుసు
పలికెనా వల్లకీకలకంతకలరవ
మండితధ్వని నటుండుండు మనుసు
నవ్వెనా మల్లికానవహీరచంద్రికా
డిండిరముల నటుండుండు మనుసు
చూచెనా పుష్పనారాచజాతస్ఫుర
త్కండద్యుతుల నటుండుండు మనుసు.
- గీ. ఏమిచెప్పదు నాయంతి కెవ్వ రీడు?
అహహ! రతివలె నది నీకు నబ్బెఁగాక
పరమభాగ్యైకకాలి యోపాండురంగ
విట్టలేశ! యనంతరవిప్రకాశ!.

చ. అల ఘనచంద్రబింబసమ మై తవరాకెడు ఇ క్త్ర మందులోఁ
గలిగిన నామధేదములకై వడి నొప్పెడిఁ గప్పుకొప్పు చె
క్కులు చదనాంకుకంబు లవి గుబ్బలకున్ సరిరాకపోయెఁ జే
తులు సరులయ్యె దానివలె నున్నది. పాంకపుటారు బోటికిన్.

చ. దరభుజగైణసింహములఁ దద్గతవేణ్యవలోకనద్యయో
దరముల కోడి వారిధిపదంబులఁ బుట్టులఁ బూరులన్ గుహం
తరములఁ బూన నిక్కఁ దిన డాఁగ స్రవింపఁగ నూడ్చులూర్ప స
త్వరముగ నేఁగి నీడగని త త్తఱమందఁగ జేసి తా శైలీ !

మ. వరబింబాధరమున్ బయోధరములున్ వక్రలకంబుల్ మనో
హరలోలాత్ములుఁ జూప కవ్వలియెగం బైనంత నేమాయె నీ
గురుభాస్వజ్జఘనంబుఁ గ్రొమ్మడియు మాకుం జాలవే ? గంగ క
ద్దరిమే లిద్దరికీడునుం గలవె యద్య ద్రాజబింబాననా !

శృష్ట దేవరాయలు.

బల్లారినుండలములోని యానెగొందికి సమీపముననుండిన
విద్యానగర మనుపట్టణరాజము రాజధానిగా దక్షిణహిందూ
దేశమున కెల్ల నేకచ్ఛత్రాధిపత్యమును నిర్వహించినయీనృపా
లరత్నము కై 1509 మొదలు 1530 వఱకు రాజ్యము వహిం
చినట్లు తెలియుచున్నది. శృష్టరాయలు బహువారములుండ
యాత్రలుచేసి నానారాజుల జయించి తురుష్కులముష్కర
కృత్యముల సాగనీయక రాష్ట్రములనాక్రమించుకొని మహా
రాజ్యవైభవ మనుభవించినవాఁ డగుటయకాక సరసకవితా
విలాసలాలనుఁ డై పెద్దనాదిసుకవీంద్రుల పల్కుఁదేనియలఁ

జూజలఁగొని సంస్కృతాంధ్రములందు మేలయిన కవనము
సెప్పునేర్చిననుకవిరాజశిఖామణి. ఆంధ్రమునవిష్ణుచిత్తీయమును
సంస్కృతిమునమదాలనాచరిత్రాదికములునీతనికృతులు. ఆంధ్ర
వాఙ్మయమున కీమహారాజకాలమున నిం తం తనరానిమహో
న్నతి చేకూఱెను. పెద్దనాదికవిశ్రేష్ఠు లీతని యాస్థానమునఁ
గవీశ్వరులు. మనుచరిత్రము పారిజాతాపహరణము మొదలగు
కృతులకీతఁడుకృతిపతి పెద్దనామాత్యునకతఁడాంధ్రకవితాపితా
మహుఁ డన్నబిరుద మొనఁగెను. విద్యావిషయమున నీమహో
రాజ నాస్థానమునందు జరిగినవృత్తాంతములువంతవంతలుగాఁ
జెప్పుకొనఁబడుచున్నవి. కొన్నిమాత్ర మిందుఁ దెల్పఁ బడును.

ఒకప్పుడు కృష్ణరాయలు పసీఁడిపల్లెరమునఁ గవిగండ
పెండేరమును గొనివచ్చి సభాస్థానముననిడిసంస్కృతాంధ్రము
లందు సమముగాఁ గవనముసెప్పు నేర్చినవా రిద్దానిఁ గైకొన
నద్దులనఁగా సభ్యులు మిన్నకుండిరినియు దానిపై నాతఁడే.

ఉ. ముద్దుగ గండపెండియరముఁ గొనుడంచు బహుకరింపఁగా
నొద్దిక నాకొసంగు మని యొక్కరుఁ గోరఁగలేరు లేరొకో—

అని సగముసద్యముఁ జదివినఁ బెద్దనామాత్యుఁడు లేచి—

పెద్దనబోలుపండితులు శృంగిని లే రని నీ వెఱుంగవే
పెద్దన కీఁదలంచినను బేరిమి నా కిడు కృష్ణరాణ్ణిపా !

అని పూరించి యీమాలిక నాశువుగా రచించి చదివె నట !!

ఉ. పూఁతమెఱుంగులుం బసరుపూఁపబెడంగులుఁ జూపునట్టివా
కైతలు? జగ్గు నిగు నెనగావలెఁ గమ్మనగమ్మనవ్వలె

రాతిరియున్ బపల్ మఱపురానిఁకొయల్ చెలి యారజంపు ని
 ద్దాతరీతిపులో యనఁగఁ దారసిల్వనలె లోఁ దలంచినన్
 బాఁతిగఁ బై కొనకొవలెను బైదలిమత్తుకలోనిపల్లటి
 కూఁతలనన్వలెన్ సోగసుకోర్కులు రావలె నాఁకించినన్
 జేతికొలందిఁ గాఁగిటనుజేర్చినకన్నియచిన్నిపొన్నిమే
 ల్పూఁతలచన్నుదోయివలె ముచ్చటగావలెఁ బట్టిజూచినన్
 డాతొడనున్న మిన్నులమిటారపుముద్దులగుమ్మ కమ్మనొ
 వాతెఱదొండపండువలె వాచవిగావలెఁ బంటనూదినన్
 గాతలఁ దమ్మిమాలిదొర కై వసపుంజవరాలిసిబైపు
 న్నే తెలియబుచ్చరంపుజిగి నిబ్బర పుబ్బగుగబ్బిగుబ్బపొం
 బూఁతలనూనెకాయసరిపోడిమి కిన్నెరమేలుబంతి సం
 గాతపు సన్నతంతి బయకారపుఁ గన్నడగౌళపంతుకా
 సాతతతానతానలపనన్ దివుటాడెడుగోటమీటుబల్
 మ్రాఁతలనుంబలెన్ హరువు మొల్లముగావలె నచ్చతెన్గ లీ
 రీతిగ సంస్కృతం బుపచరించెడుపట్టున భారతీవధూ
 టీతపనీయగర్భనికటిభవదాననపర్వసాహితీ
 భౌతికనాటకప్రకరభారతభారతసమృతప్రభా
 పాతనుధాప్రపూరబహుధంగఘుమంఘుమఘుమార్థజ్ఞీ
 జాతకతాళయుగ్మలయసంగతిచుంచువిపంచికామృదం
 గాతతతేహిత త్తహితహాధితధంధణుధాణుధింధిమి
 వ్రాతవయానుకూలపదవారకుహూద్వహహారికింకిణీ
 నూతనఘల్ఫులాచరణనూపురరూఢరూఢీమరందసం
 ఘాతవియద్ధనీచకచెకద్వికచోత్పలసారసంగ్రహ
 యాతమమారగంధవహాహరిసుగంధవిలాసయుక్తమై

యాతకుమారగంధవహహారిసుగంధవిలాసయుక్త మై
చేతము చల్లఁజేయవలె జిల్లనఁ జల్లవలె మనోహర
ద్యోతకగోస్తరీఫలమధుద్రవగోఘృతిపాయసప్రసా
రాతిరసప్రసారరుచిరప్రసరంబుగ సారెసారెకున్.

రాయ లంతటఁ గవిగండపెండేరమును దానె యాతని
పాదమునఁ దొడిగెనట! రాయలు వేటొకప్పుడేదో యాశ
వుగా రచించుమనఁ బెద్దనగారు చెప్పినది—

చ. నిరుపహతిస్థలంబు రమణీప్రియదూతిక తెచ్చియిచ్చుక
ష్వరవిడె మాత్మ కెంపయినభోజన ముయ్యెలమంచ మెప్పు త
ష్వరయురసజ్ఞు లూహ తెలియంగలలేఖకపాతకోత్తముల్
దొరకినఁగాక యూరక కృతుల్ రచియింపు మనంగ కక్యమే!

కృష్ణరాయ లొకనాఁ డాస్థానమునఁ గవీశ్వరుల కీనమ
స్యనొనఁగెనట! “వి! స్ఫురితఫణామణిద్యుతులఁ బొల్పుగునాగ
కుమారుడో యనన్” — పెద్దన్నగారి పూరణము—

చ. పరుఁడు చెఱంగు పట్టినను పల్వతోఱంగినలేమ సిగ్గుప
ట్టురుతరత్నముద్రికల నొప్పగుడాపలికేల మూయఁగాఁ
గర మమరెం గరం బపుడుకామవిధానముఁ గాచియున్నవి
స్ఫురితఫణామణిద్యుతులఁ బొల్పుగునాగకుమారుడోఁ యనన్.

నగరు, తగరు, తొగరు, వగరు. అనుపదములు ప్రాసస్థాన
మున నెలకొల్పి, రామాయణ, భారత, భాగవత పరములుగాఁ
గృష్ణరాయనియాస్థానమున రాధామాధవకవిచేఁ జెప్పఁబడిన
పద్యములు—

చ. నగరుపగాయె నింక వివినంబులకేఁగుఁడు రాజ్యకాంక్షకుం
దగర్భ కుమారులార! యని తల్లి వగ ల్చిగులంగఁ దోపఁగాఁ

- వొగరున గత్తగట్టి మదిదోచక గద్గదభిన్న కంఠయై
 ఎగరుచుచున్నఁ జూచి రిఘువంశవరేణ్యుఁడు తిల్లి కిట్లనున్.
- చ. తొగరుచి కన్నుదోయిఁ గడుఁ దోపఁగఁ గర్జుఁడు భీమసేనపైఁ
 నగరుర్రాధరంబునను దాఁకినభంగిని దాఁకి నొచ్చి తా
 ఎగరుచుచున్ వెనక్ బరుగువాఁతిన నచ్చటిరాజులోకముల్
 నగరు సుయోధనాజ్ఞ మదినాటుబడేసి ధరాతిలేశ్వరా.
- చ. ఎగరుపుమాత్రమే ఎరుఁడు వశ్యుఁడు గాఁడు సభీసఖత్వ మే
 న్ను గరుహవాహనుండు మము నాడెటు డించుటయెల్ల నుద్ధవా
 తగ రని కాక మోహపులతాతను లైన విడంగఁ జూతురే
 తొగరుచి యోషధీశునకుఁ దోపఁగఁజేయు నె వీడనాడఁగన్?.

కృష్ణరాయలు ధూర్జటికవి కవనశక్తినిగూర్చి పద్యరూప
 మునఁ బ్రశ్నింపఁగా నొక కవి పూరించిన పూరణము—

- చ. స్తుతిమతియైన యంద్రకవిధూర్జటిపల్కుల కేల కలెనో
 యతులితమాధురీమహిమ;—హా తెలిసెన్ జగదేకమోహనో
 ధృతసుకుమారవారవినితా జనతా ఘనతాపహరిసం
 తతమధురాధరోదితసుధారసధారలఁ గ్రోలుటం జామి.

రాయలకోరికవై నీ క్రింది మూఁడుపద్యములును బెద్దన
 తిమ్మన భట్టుమూర్తి కవులచే రచింపఁబడినవి—

- కా. రంతుల్ మానుము కుక్కుటాధమ దరిద్రత్తుద్రహద్రాంగణ
 ప్రాంతో లూఖలమాలతండులకణగ్రాసంబుచేఁ గ్రొవ్వి దు
 ర్దంతాభీలవిశేషభీషణభజాంతర్దాససంతోషిత
 స్వాంతుండైన ఖగేంద్రకటైదుర నీజంజాటముల్ సాగునే?.
- ఉ. స్థానవిశేషమాత్రమునఁ దామరసాకున నీటిబొట్ట! నిన్
 బూనికమాత్రికంబనుచుఁ బోల్చినమాత్రన యంతగర్వమా

మానవతీశిరోమణులమాలికలందును గూర్ప వత్తువో
కానుక లియ్య వత్తువో వికాసము నిత్తువో విల్వ చెత్తువో.

ఉ. తక్కక నేలముట్టెగొని త్రవ్వంగనేర్తు నటంచుఁ దావతా
వొక్కటై జాతి యంచు ముద మొందకు బుద్ధిని పెట్టిపంది! నీ
వెక్కడ? యాదిభూజీయన నెక్కడ! యద్రీసముద్ర దుర్గభూ
రాళ్ళకుక్కతలంబు నొక్కయరపంట నె మింటకి నెత్తి నేర్తువే.

రాయలయాస్థానమున కొక సంస్కృత కవి యరు
దెంచి పెద్దనాద్యాంధ్ర కవీశ్వరుల యెడ నీనడింపుతో నిట్లు
పల్కెనట—

శ్లో. ఆంధ్రభాషామయం కావ్య మయోమయవిభూషిమ్,

వెనెవ్వింటనే పెద్దనామాత్యుఁడు చెంపపెట్టు పెట్టినట్లు
పూరించె!

శ్లో. సంస్కృత తారణ్యసంచారి విదవన్త తేభకృంఖలమ్.

రాయలకుఁ జదరంగపుటెత్తులువేయుటయందత్యంతా
సక్తి యుండెడివట! బొడ్డుచర్ల చినతిమ్మనయను కొప్పోలు
కరణముకవీశ్వరదిగ్దంతియను ప్రతిష్ఠగలవాఁడై శ్రీకృష్ణరాయల
తోఁ జదరంగమాడుచుండెడువాఁడు. శ్రీకృష్ణరాయలపక్షము
ననెందఁ జాలోచించి యెత్తువేయుచున్నను నీతఁడొక్కఁడేయె
దురెత్తు వేసి యాటగెల్పుచు వేయార్లు పందెముగొనుచుండెడి
వాఁడట! ఆతనిశక్తికి సంతోషించి కొప్పోలు గ్రామమునకుఁ
గృష్ణారాయపురమనునామ మేర్పడిచి రాయలు సర్వాగ్రహ
రముగా నాతనికి ధారవోసెను.

క. శతసంఖ్య లొక్కటైనను

సతతము శ్రీకృష్ణరాయజగతిపతితోఁ

జతురంగ మాడి గెల్చును

ఘృతిమంతుఁడు బొడ్డుచర్ల తిమ్మన బలిరే!

ఉ దీరుఁడు బొడ్డుచెల్లచినతిమ్మనమంత్రిమారుఁడంచితా
కారుఁడు సత్కించావిదుఁడు కాళికగోత్రుఁడు పద్మనేత్రనే
వారతబుద్ధి నందమరణంశ్యుఁడు సత్కవిలోకనాథుఁడా
చారసమగ్రపర్తనుఁడు చారువచస్థితిహింసా వాఁడొగిన్.

రాయలు కళింగ దేశవిజగీషామనీషదండైక్తిపోవుచు బెజ్జ
వాడలో విడిసి హరివాసరోపవాసవ్రతమును గృష్ణాతీరమున
నున్న శ్రీ కాకుళపుణ్యక్షేత్రమునఁ గావించుటకై పెద్దనాదివిద్య
త్కవులతో నరిగెను అప్పుడే యక్కడవెలసియున్న యాంధ్ర
నాయకస్వామి కృష్ణరాయల స్వేచ్ఛమున నాముక్తమాల్యద
రచింప నాదేశించినట్లముక్తమాల్యదయందుఁ జెప్పఁబడి యు
న్నది. అక్కడ నేకావశినాఁడు పండితమండలితోఁ బుణ్యకథా
గోష్ఠి సలుపుచుఁ గృష్ణరాయలు దాశరథి లెక్కువవారా ?
పాండవులెక్కువవారా? అని ప్రశ్నించెనట. పెద్దనాదులుతమకుఁ
దోచినరీతినిబలుదెఱఁగుటఁ జెప్పిరట. దాశరథులు ఈశ్వరాంశ
మున జన్మించినవారుగావున వారికమానుషశక్తులునులోకోత్త
రయోగ్యతయునుగల్గుట వింతకాదు. పాండవులయెడ నీశ్వరాం
శములేదు. అట్లయియు శక్తులయందును యోగ్యతయందును
దాశరథులతో నాటివచ్చిరి. కావునఁ బాండవులే యెక్కువవా
రగుదు రని తనయాశయమును రాయలు తుదకువెల్లడించెనట!
అది విని రాయలప్రక్కను జామరము విసరుచున్నచాకలి యొ
కఁడు కేలుమోడ్చి “దేవర జన్మాంతరమున నున్నను పాండవుల

మీది యభిమానమును మానలే" దనె నట! రాయ లత్యా
నందముసెంది యాచాకలివాని నేది కావలయునో కోరు కొమ్మ
ననట! వాఁడు దేవరకోట యేలవలెనని కోరిక కలదనెనట!
అప్పుడేయక్కడ వానికి దేవరకోట సీమ నేలు కొమ్మని యనుజ్ఞ
నొసఁగెనట; నేఁ డాదేవరకోట సీమను గమ్మడమిందారులు
ఘాలించుచున్నారు. కాని నేటివఱకును నా సంస్థానమునఁ జాక
లిచేఁ బల్లకిమోయింపకుండుటయు సీలు మొహద్దువానియొద్దనే
యుంచుటయు నాచారముగా వచ్చుచుండె నందురు. కృష్ణరా
యలపై ననేకకవులచేఁ జెప్పఁబడిన చాటువులు...

ఉ. శరసంధానబలక్షమాదివివిధైశ్చర్యంబులుం గల్గి యు

ర్భరపండత్వబిలప్రవేశకలనబ్రహ్మఘ్నతల్ మానినక

నరసింహక్షీతిమండలేశ్వరుల నెన్నకవచ్చు నీసాటిగా

నరసింహక్షీతిమండలేశ్వరుల కృష్ణ రాజకంఠీరవా!

మ. కలనం దావకఖడ్గఖండితరిపుష్పార్ధ ర్త మార్తాండమం

డలభేదం బొనరించి యేఁగునెడఁ దన్తద్భ్యంబునక హారకుం

డలకేయూరకిరీటభూషితుని శ్రీనారాయణుం గాంచి లోఁ

గలఁగం బొలుచు నేఁగె నీవ యనుశంకక గృష్ణరాయాధిపా!

ఉ. ఏపునఁ గృష్ణరాయజగతీశ్వరుఖడ్గము మింట మార్గముం

జూపిన భానుమండలము సొచ్చి హుటాహుటి శత్రు లేఁగునో

రేపటిబాపనయ్య పగఁటిమహోగ్రపుజంగమయ్య! యో

మాపటిదాసరయ్య! మము మన్ననసేయు మటందు రెంతయున్.

ఉ. కాశియు నీకరాసిసరిగాదు నృసింహునికృష్ణరాయ! యా

కాశిని జచ్చువారికిని గల్గును జేతికిఁ బుట్టె నీమహో

గ్రాసినీ గండతుండెములుగా మృతిఁ బొందిన వైరికోటికిక

భాసురరాంభకుంభకుచభారము లబ్బెడు నేమిచిత్రమో!

మ. రాయగ్రామణి కృష్ణరాయ భవదుగ్రహరఖడ్గాహితేఁ
 గాయం బూడ్చి కళింగదేశనృపతుల్ కానిర్యక్రిపాపణి
 మాయాశీకుమటూరులోటుకుహటూమాయాసటాజాహరే
 మాయాగ్నేయమడే యటండ్రు దివి రంభాజారునిక్ యత్సనిన్.

మ. సమరక్షోణిని గృష్ణరాయలభుజాశాతానిచేఁ బడ్డ దు
 స్థమదోద్దండపులిందకోటి యవనప్రాతంబు సప్తాశ్వమా
 ర్గమునక్ గాంచి నెబా సహా వారిహరంగాఖాబుఘోడాకితే
 తుముకీబాయిలబాయిదేమలికి యందు ర్పింటికిం బోవుదున్.

మ. గవాలకుల్ బల్లిదమయ్యె ధిల్లికిని మక్కా-కోటమేలయ్యెఁ బం
 దువమం ప్రొత్తిగఁ ప్రొత్తడంబు లమరెక్ బోలేరుచందేరులక్
 దవసం బెక్క బెడందకోటపురకాంతాగర్భనిర్భదన
 ప్రవణం బైనభవత్ప్రియాణజయవార్తక్ గృష్ణరాయాధిపా!.

ఒకప్పుడుకృష్ణరాయలకు గృష్ణడగ్గఱఁ దురుష్కులతోఁ
 బోసువాటిల్లెను రాయల సేన కృష్ణ కిద్దరిని దురుష్కుసేన యద్దరి
 నినుండెను. నదిదాఁటిరాయల సేనవైకిరావలయుననియేన్లులతో
 దురకలు నదిలోనికిఁజొచ్చి కృష్ణ వెల్లువగాఁ బాటుచుండుటచేఁ
 జెల్లాచెదరై కొట్టుకొని పోయిరి. ఏన్లులుమాత్ర మీదరికి వచ్చి
 రాయల సేనలోఁ జిక్కెను. అప్పు డొక కవి చెప్పిన పద్యము:—

క. నరసింహకృష్ణరాయ

దురమున నీవేరిపేటు తురకలఁజంపెక్

గదిరాజవరదుఁ డంచును

గవిఘట లట మిముఁ జూచి గ్రమ్మనవచ్చెన్.

ఉ. శ్రీలీలాత్తజ! కృష్ణరాయ ! సమరార్విక్ నీదువైరితమ

పాలు ర్వీగి హయాధిరూఢులగుచుం బాఱక్ ఎసికాఖిశా

ఖాలగ్నాయతేశపాశులయి యూఁగక్ గేకిస ల్లాట్టి యు

య్యాలో జొంపలూ యంచు బాడుదురు భిల్లాంభోజపత్రేక్షణల్!

మ. బలభిన్నాగము చెంపఁగొట్టి గిరిజాప్రాణేశునఁజ్ఞాక్కివా
గ్జలజాతేక్షణకొప్పునట్టి శశివతుం బెక్కి ధట్టించి యా
బలరామున్ మొలఁబట్టి నీ యశము భూభాగమునన్మించె నా
లలనామన్నధ ! కృష్ణరాయనరపాలా . రాజకంఠీరవా.

గ. నరసింహకృష్ణరాయని
కరమరుదగుకీర్తి యొప్పెఁ గరిభిద్దిరిభి
త్కరికరిభిద్దిరిగిరిభి
త్కరిభిద్దిరిభిత్తురంగకమనీయం బై.

గీ. పద్మనాట్యస్థలంబునఁ బక్కిలోనఁ
బైరుపైఁ బవ్వళించినపరమమూర్తి
అయదినంబును గృష్ణరాయాధిపునకుఁ
జక్కజగదాలవేలుపు శుభకు లాసఁగు.

చ. తెనిమిటిచేయు పుణ్యజనసీదనప్ప త్రియుఁ దండ్రి శంగమున్
దశయుననంగభావమును దమ్మునికార్యముఁ జూచి రోసి న
జ్జనువెరింతు శౌర్యనిధిఁ జారుశరీరుఁ గౌశలప్రపూర్ణు న
వ్యసనిధికవ్య చేర జితవైరినికాయునిఁ గృష్ణరాయనిన్.

ఉ. అజ్ఞముభీమనోజ! నరసాధిపనందన! కృష్ణ! నీయశం
బబ్జకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము నీవిత్తిగీతం
బబ్జకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము నీపరాక్రమం
బబ్జకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము చిత్ర మిద్ధరన్.

ఉ. కాయము వంగి తొ ముదిసెఁ గన్ములుసం బొరగప్పెఁ గాలు పే
దాయె నటంచు రోసి నరసాధిపనందన! కృష్ణరాఁడు! యీ
భూయవతీలలామ నినుఁబొందిన నాదిభుజంగబద్ధకున్
బాయనిచింతచేతఁ దలప్రాణము తోఁకకు రాకయుండు నే!

ఆంధ్రనాజ్ఞయమున శ్రీకృష్ణరాయలవిఖ్యాతి యవిన
శ్వరమును బ్రధానమును గావున నామహారాజునుగూర్చి

సంస్కృతమునఁ జెప్పఁబడినచాటుపద్యములఁగూడనిందుఁ జే
ర్చుట సముచితమని యట్లుచేయుచున్నాఁడను—

శ్లో. వీరాక్రసః! కృష్ణరాయవృషతే! త్వదైవరికాంతా వసే

ధావంత్యః సుచయానరోమలతికాన్యాహరలీలాభృతః,

ప్రాప్తాః కోకమహేభసన్నగతుకాః యంశంతి వక్త్రేందునా

మధ్యే నాపి కచేన కంకణాలసద్వైహార్యరత్నైరపి.

శ్లో. భో భోధూవః! భూరివిక్రమ! భవిద్ధాటిషు విద్యానై

ర్విస్సానేషు భణం భణంసంభణం భాణం భణధ్యానిషు,

త్వత్కృతప్రతిమల్లవీరవిజే దేహంగనానా మథూ

న్నుత్తేభ్యో ధిమిధిమ్మి ధింధిమి ధిమిం ధింధిం ధిమింధింకృతిః.

శ్లో. దృగ్భీత్యా నరసక్షమావతిసభ్రష్టాం హృగేణాశ్రితో

రాజా తన్నఖతర్జిత స్వయం సుపి త్యక్త్వాఽఽత్తతో మండలమ్.

నుద్దేశస్య జటాటపీ ముపగతః పాశౌత మేణం దధౌ

సన్తానప్రవణో నిజాశ్రితితమం క్షీణోఽపి నోక్షేక్షతే.

శ్లో. వీరాక్రసః! కృష్ణరాయ! కవితా కృతారణ ప్రాంగణే

ప్రాధాః కేచన పారసీకపతి యః వ్రాప్తాః పురీ మామరీమ్,

పీచుత్తేతి గురౌ, నిబద్విషి సురత్తాణేతి, శచ్యాంపున

ర్భిబ్బీతి, ప్రణతౌ సలామితి, మరాణ స్తేరారనాణ్ మర్యతే!

శ్లో. కృష్ణరాయ ! స్తువంతు త్వాం కవయో న వియం స్తుమః,

నరసింహశిరోరస్య కియాన్ గజపతే ర్జయః?.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు లావణ్యగణ్య మగు నొకక్రీరత్నము
ను బహుయత్నమున నాధించి యవరోధవధూనవిధమునఁ దన
యుల్లాసమును వెల్లడించెనట! అంత నాయంతఃపురిక^కయింతకే
ఇంతయుబొంగవలెనా? యిదియేమిగజపతికుమార్తెనునాధిం
చుటయొక్కో! యని తేలనాడెనట! రాయల డెందమున చుఱుకు

మని తాఁకెను. గజపతికుమార్తెను సాధింపఁ జలంపొదవెను. ఒకనాటిరాత్రి యుపశ్రుతి పరిజ్ఞానమునకై చాకివానియింటిదరి కొకయావ్రభృత్యుని, దివ్యురుసును బంపెనట! ఆయింటి చాకి వాఁడు సుఖశయితుడై యిట్లు పాడుచుండెనట!

“కొంఁపిడు మండేరా కొంఁపల్లి మండేరా

కాదని యెవ్వఁడు వాడుకు వచ్చిన కటకంబాగా మండేరా.

విజయనూచకమగు నాయుపశ్రుతిని గొనియే రాయలు దాడివెడలి కటకమునఱకును గల దేశమును వశపఱుచుకొనుట యే కాక గజపతికుమార్తెను గూడ దక్కఁగొని యంతఃపురమున జరిగిన యవమానమును బాపికొనెనట!

శ్రీకృష్ణ దేవరాయల నిర్యాణ కాలము—

ఉ. బోరన యాచక ప్రతతి భూరివిషదృశ సంశయంఁడఁ గా
నారయ శాలివాహనశ కాబ్దము ల్ది యుగాభిసోములం
దారణవత్సరంబున నిదాఘదినంబున మాఘశుద్ధష
ష్ఠిరవివాసరంబున నృసింహునికృష్ణుఁడు చేరె స్వర్గమున్
ద్వారక నున్నకృష్ణుఁ డవతారసమాప్తిని జెందుకైవడిన్.

రాయలనిర్యాణానంతరము కొన్ని సంవత్సరములు పెద్ద నామాత్యుఁడు జీవించి సావ్యవస్థ నిట్లు చెప్పకొనెను—

సీ. ఎదురైనచోఁ దనమదకరింద్రము నిల్పి

కేలూఁత యొసఁగి యెక్కించుకొనియే

మనుచరిత్రం బందుకొనువేళఁ బురమేఁగఁ

బల్లకిఁ దనకేలఁ బట్టి యెత్తె

గోకట గ్రామాద్యసేకాగ్రహారంబు

. లడిగినసీమలయందు నిచ్చె

బిరుదైనకవిగంపపెండేరమున కీప

తగుదని తానె పాదమునఁదొడిగె

గీ. అంధ్రకవితాపితామహ! అల్లసాని

పెద్దనకపీంధ్ర! యని తన్నుఁబిల్చువట్టి

కృష్ణరాయలతో దివి కేఁగలేక

బ్రదికియున్నాఁడ జీవచ్ఛవంబనగును.

రాయల నిర్యాణానంతరమే గజపతిరాజు కన్నడరాజ్యముపైకి దండెత్తిరాఁగాఁ బెద్దనామాత్యుఁడీ సీసపద్యమును రచించిపంపెను. సిగ్గిలి గజపతిరాజు తిరిగిపోయెను.

సీ. రాయరాహుతమింహరాచయేనుఁగు వచ్చి

యారట్లకోట గోరాడునాఁడు

సంపెటవరసాలసార్వభౌముఁడు వచ్చి

సింహాద్రి జయశిలఁ జేర్చునాఁడు

సెలగోలుసింహంబు చేరి ధిక్కృతిఁ గందు

తల్పులఁ గరుల డీకొల్పునాఁడు

ఘనతరనిర్భరగంపపెండేర మిచ్చి

కూతు రాయల కొనగూర్చునాఁడు

గీ. ఒడ లెఱుంగవొచ్చితో యుర్విలేవొ

చేరఁజాలక తలచెడి జీర్ణమైతొ

కన్నడం చెట్లు సొచ్చెను గజపతీంధ్ర!

తెరిచినిలు కుక్కసొచ్చినలెఱుఁగు దోఁప.

— — —

తురగా రామకవి.

ఈతఁడు పెద్దాపురపుఁ బ్రభువగు వత్సవాయ తిమ్మజగపతి
మహారాజులుంగారి నాఁటివాఁడు. ఈతనిచాటుపద్యము లె గాని
గ్రంథములు తెలియరా లేదు. వత్సవాయతిమ్మనృపాలు నీతఁడు
తీర్చెను.

క. అద్దిర! శ్రీ భూనీలలు

మద్దియ లాహరికీఁ గలరు ముగు చందఱలోఁ

బెద్దమ్మ నాట్య మాడును

దిగిమని వత్సవాయతిమ్మనియింటన్.

మఱియు నీపద్యమును వినుఁడు.

ఉ. పెండెల నాగికోప్పపయిఁ బెద్దికట్టిస్థలి గంగిగుబ్బచ

స్థాండలనుండురామకవికుంజరుహస్తము క్రిందుఁజేసె హా!

పండక బంటు మిల్లి యది పండిన నీ కసుమాధారుణీ

మండలనాథుఁ బోలు నొకమానవమాత్రుని వేడఁబోవునే?

వింతయొక్కటి వెల్లడియైనది సింగారముచెలరేఁగుచున్న
పద్యములన్నియు శ్రీ నాథునితలకుఁదగిలింపఁబడుచున్నవి. పెం
డెలనాగి, గంగి, పెద్ది యనువిలాసినులు రామకవిగారికిం గామిను
లనిపై పద్యము పలుకుచున్నది. కాన యావెలఁదుకలవేర నున్న
పద్యములు రామకవికృతములే యగును.

ఉ. చూడఁగ నల్పుగాని పరిశోభితవివ్యకురంగ నాభిమే

జాడను.....

అనుపద్యమును,

ఉ. ధూతలమందు ధాతకు నపూజ్యత గల్గెను రెంటి మూట భా
గోతులబుచ్చిగానికొకకొంచెము:—

అనుపద్యమును, శ్రీనాథకృతులు గాఁ దలఁపఁ బడుచున్నవి.
రామకవిగ్రామణిపని నిజము నేఁటఁ దేటపడినది. ఈపద్య మీ
రామకవి దగునోకాదో!

గీ. విష్ణుతలముండ తల్లి వివేకిగాదు
ఎన్నిదిట్టిన నాభార్య యేభ్యరాశి
అన్నిటికిఁ దోడునాకాలు నపటికాలు
రామకవిగానిబ్రదుకు శ్రీరామరామ!

సృసింహభారతి.

ఈయన శృంగగిరివీరాధికారి కాఁబోలును. ఎవరో వీరిని
బొగడినారు.

మ కరహాటాంఘ్రమరాటలాటవిలసత్కాంభోజనేపాలికా
మమకాలింగవిదన్భచేదియవనాఘూర్జావనీనాయక
స్ఫురితానేకసభాంతరాశములలో భూషింతు వాక్సృధిచే
నరసింహోత్తమభారతీందుగురుని నాస్వామిని వేడుకన్.

ఈయన తనవీరమునకు వచ్చువ్రవ్య మంతయును మేడల
కును మిద్దెలకును న్యయించెడువాఁడట!

శ్లో. కాయాణా మపి దాదూణా మశ్చ నాం వేశ్చ నా మపి
సృసింహభారతే ర్ద్రవ్య మయ్యో ఆయ్యో వృథావృథా.

పింగళి నూరకవి.

ఈతఁడు కళాపూర్ణోదయము, ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము, రాఘవపాండవీయము, ననుకృతులను రచించిన చతురకవి. ద్వ్యన్తి కావ్యములలో నీతని రాఘవపాండవీయ మగ్రగణ్యము. ఈ క్రిందిపద్యము తద్గ్రంథరచనమును జ్ఞాపించుచున్నది.

క. విశదం బొకపక్షంబున

విశయము వేటొకట నిట్లు విలసిల్లిన యా

శశి యెట్లు సాటియగుఁ గవి

శశియగురఘుపాండుకావ్యచణనూరకమహన్.

అడిదము నూరకవి.

కై 9 1750 ప్రాంతములం దీకవిరత్నము విశాఖపట్టణపు మండలమందలి విజయనగరసంస్థానపుంబ్రభువగు పూసపాటి చినవిజయరామరాజుగారియొద్దఁ గవీశ్వరుఁడుగా నుండెను. ఆంధ్రచంద్రాలోకము, కవినంశయవిచ్ఛేదము, కవిజనరంజనము మొదలగునవి యీతనికృతులు. ఈతని చాటువులు.——

చ. గడియకు నూలుపద్దెములు గంటములేక రచింతుఁ డిట్టఁ గాఁ

దొడఁగితినా పఠాలుమని తూలిపడుం గులకైలరాజముల్

విడిచి యనుగ్రహించి నిలుపేద ధనాధిపతుల్యుఁ జేతు, నే

నడిదమువాడ ! మాతనసమాఖ్యుడ నా కొకరుండు సాటియే !

చ. గరిసెలువ్రాతగాని మఱి గంపెడెఱుంగము మన్యదేశముల్

తిరిగి యభీష్ట వస్తువులు తెచ్చి భుజింతుము సర్వకాలమున్

సురుచిరసత్కవిత్వనిధి సూరకపిం. ద్రునకేలకల్లెఁ గం
చరమును చెగ మేక మెడచన్నులవంటివిరెండుమాన్యముల్!.

ప్రశ్నోత్తరరూపముగాఁ దనవృత్తాంతముఁ జెప్పకొన్న
పద్యము.—

క. ఊరెయ్యది? చీపురువలె

పేరో? సూరకవి; యింటిపే? రడిదమువార్ ;

మీరాజు? విజయరామ మ

హారా; జతఁ జేమి సరసుఁడా? భోజాడయా?

రాజునుబొగడిన పద్యములు.

కా. ఢిల్లీలోపల గోలకొండపురి నిండెక నీప్రకంసల్ గుఱాల్
బల్లాలం బూడిపించి ముమ్మన యరబ్బా నెక్కి పైకొంచు బా
గుల్లాఖానునిఁ బాఱదోలితివి నీరోశ్యక్తి నూబాలకుఁ
మల్లెంపం దరమానె శ్రీవిజయరామా! మండలాధీశ్వరా!

ఉ. పంతుము నీకె చెల్లె నొకపాటియమీరుఁడు నీకు సాటియా ?
కుంతముఁ గేలబూని నినుఁ గొల్వనివాఁడు ధరాతలాన భూ
కాంతు డొకండు లేఁడు కటకంబు మొదల్కొని గోలగొండప
ర్యంతముఁ జూడ శ్రీవిజయరామనృపాలక! మండలాధిపా!

విజయరామరాజుగా రేదోకారణమున సూరకవిగా
యెడ నాగ్రహమూని యాస్థానమునుండి తొలంగించి రక్ష
బాదుల్లాఖానుతో నొకసారియుద్ధమునేయఁబోయి పరాభూతి
లై యారాజుగారు తిరిగి వచ్చుచుండఁగా సూరకవితనగ్రామవ
ప్రక్కత్రోవలోఁ బనసచెట్టెక్కి విస్తళ్లకై యాకులు గోసికొ;
చుఁజూచి యెదురుపోయి పల్లకీ నాపి తనకని తీటునట్టు చుఁ
కుగా నీపద్యము జెప్పెనట,—

గీ. మెత్తనై యున్న యరటాసుమీఁదఁ గాక
మంటమీఁదను జెల్లునే మంటివాఁడి
చీదలై యున్న సర్దార్ల మీఁదఁ గాక
కలబె క్రొవ్వాఁడి బాదుల ఖాసుమీఁద ?

పొనుగుపాటి వేంకటమంత్రి యనునియోగిమీఁద
సూరకవి చెప్పిన వద్యములు —

క. ఘనకులమునఁ బొడమిన దు
ర్మనుజుం డిల నింపుడగు నమన మూర్ధ్వముఖం
బున వెడలి మంచిదగునా
విను మవహిత! పొన్లుపాటి వేంకటమంత్రి !

క. కినుకమెయిఁ దన్నులాడఁగ
మొనకట్టిన సరియె గుఱ్ఱముకొ గాడిదయుకొ
ఘనుఁ డల్పుఁడు సరి యగుదురె
విను మవహిత! పొన్లుపాటి వేంకటమంత్రి !

క. సామజము చెఱకు మేసిన
దోమలు పదివేలు చేరి త్రోలం గలనా ?
గ్రామపతి తగవుదప్పిన
గ్రామములో నున్నవారు కా దనఁగలరా !

క. ఇత్తడి పుత్తడి యగునా ?
తొత్తడి నగ లెన్నియిడిన దొరపా నగునా ?
యత్తిమకులుఁ డొనా దొ
లత్తునఁ దాఁ దిరిగినను గులాము గులామే !

క. బలవంతుఁడు బలహీనుఁడు
పొలియుదు రిదితిప్ప? నల్లపూసలు ముత్యార్

దొలఁగుఁగద! మగఁడుపోయిన

వెలఁదుకనుక బొన్గుపాటి వేంకటమంత్రి !

క. జలచరము లభిఁ బొడమవె?

జలరాశికి మోదకరుఁడు చంద్రుం దొకఁడే

కుల ముద్ధరింప నొకఁడే

విలసద్యశ! పొన్గుపాటి వేంకటమంత్రి !

క. పలరాచపనికిఁ గాదా

వెలవెలఁదుక పాన్పు నెక్క విటుఁడు సహించుకొ

జల మేల కార్యవాదికి

విలసద్యశ! పొన్గుపాటి వేంకటమంత్రి !

పూనపాటి సీతారామరాజుగా రొకప్పు డేకవచనమున
సంజోధించినందులకుఁ గుపితులుకాఁగా నూరకవి చెప్పినది--

క. చిన్నప్పడు రతికేళిక

నున్నప్పడు కవితలోన యుద్ధములోనకొ

వన్నె సుమీ రాకొట్టుట

చెన్నుగ నోహసపాటి సీతారామా !

దంతులూరి యన్నమరా జనునాతఁ డీ యడిదమువారి
రేగమాన్యమునుండి యక్కడిచెఱువు ముఱుగునీరు పోనీక
యడ్డుకట్టి చిక్కులు వెట్టుచుండఁగా నీ నూరకవికిఁ దండ్రి వరుస
వాడగు రామకవి మోకాలిబంటిలోఁ దనమాన్యమున నిలు
చుండి యీ క్రిందిపద్యములఁ జెప్పెనట ! అంతట నారాజు
కట్టినయడ్డుకట్ట తెగి పల్లమునకు నీరు వంచుకొని పోయెనట !

సీ. బ్రహ్మాండభాండసంపత్తి కుక్షినిగల్గు

పద్మనాభనిపదాబ్జమునఁ బుట్టి

సకలరత్నాకరస్థానమై యుప్పొంగు
 నంబుధీశునిచరణంబు ప్రోక్తి
 పరమతత్త్వజ్ఞుడై పరఃగుశంతమహీ
 రమణువామాంకభాగమునఁ జేరి
 అభిలలోకాధ్యక్షుఁడై మించి విహరించు
 శివుజటాజూటాగ్రసీమ నిలిచి

గీ. తనరుసీనంటిభన్య కుత్తిమయు గాదు
 పూసపాటిమహాస్థానభూమియందుఁ
 గాలు త్రొక్కుంగ నోడుఁ జండాలుఁడైనఁ
 గదలు మిటమాని దివిజగంగాభవాని !

సీ. ఆదిభిక్షుం డీతఁ డని రోసి విడియాకు
 గొనివచ్చి యిట నిల్వఁ గోరితొక్క
 జగదాలచీలివై సుతితో బోరాడి
 వీరివచ్చి యిచట డాఁగితొక్కొక్క
 నిష్ఠరాంగన లెల్ల నీఱుండు వెల్పుచ్చ
 దూఁబవై యివ్చోట దూఁగితొక్కొక్క
 బీవశాఁపలఁ గట్టపెట్టుటకై మిన్ను
 దొలఁగి యివ్చోటను నిలిచితొక్కొక్క

గీ. వలదు ద్విజభూమిఁ గా ల్పిల్ప వరుసగాదు
 రవ్వ నీ కేల తగ దంబురాశి కరుగు
 నాతి యతఁడె కాడపై పిన్ననాఁటిమగఁడు
 కదలు మిటమాని దివిజగంగాభవాని !

సీ. భావింప నిలువెల్ల భంగంబులే కాని
 భంగము ల్దొలఁగు టెప్పటికి లేదు
 తిరుగుచో వంకరతిరుగు డింతియ కాని
 తిన్నగాఁ దిరుగుట యెన్నఁడెఱుంగ

మొనసి లేయుఁ బువ్వు మొరయుచుండుటై కాని

మొరయు కూరకయుంట యెఱుంగ మెఱుఁడు

పరులకల్గి ని రోసి పల్చనగుటై కాని

పలుచనిగతి మాని మెలఁగు యెఱుంగ

గీ. మనుచు నీలోన నీనైన యవగుణంబు

లరసి లజ్జించి దివినుండ కరుగుదెంచి

నిలువునైనై నన విందు నిలిచితొక్కొ

కదలు మిట మాని దివిజగంగాభవాని !

పీ. హృదయము కల్లు శత్రుంచి మత్తెక్కి

దాణించు తిరుగుపరాంసులైన

గంజాయి గుండ హుక్కాలుడికెడి నీళ్ళు

ద్రావి మౌనదెడుతురుప్పులైన

గోవులఁ బడమొత్తి కోసి ముక్కలు మెక్కు

సచుదాంధు లగుకొండసవరులైన

తెంపాట్లు గొట్టి కత్తెరిదొంగలై చాల

చాణించు తిరుగుచందాలు చైన

గీ. భూసురక్షేత్ర మిది యన్నఁ బోఁ దొకండు

చిన్నపొలములు బ్రాహ్మణక్షేత్రమునకు

ఘాతుకత్వంబు సేయుముష్కరులుగలరె ?

కదలు మిట మాని దివిజగంగాభవాని !

పీ. కృతికాద్రు లాయెనా కీలోగ్రఫణిఫణా

నేకపూత్కరపల్కీచయము

విరిదోట లాయెనా కఱకుకంటకంట

కాంకురవిస్ఫురితాగచయము

పువ్వుబాన్సు లాయెనా వవమంజులశ్వేత

లవణాలవాలమా చవుటి నేల

అడిదము నూరకవి.

బొమ్మరిం డ్దాయెనా భూరిభేకాండజా
ఛారమైతనరుకేదాచయము

గీ. నీకు విహరింప నసతులై నివ్వటిలెనె
చిన్ని పొలములు; బ్రహ్మక్షేత్రమునకు
ఘాతుకత్వంబు చేయుముష్కరులు గలరె?
కదలు మిట మాని దివిజగంగాభవాని!

అడిదము రాగుకవి పై విషయమునుగూర్చి పూసపాటి
విజయరామరాజుగారి కిచ్చుకొన్న యర్హ పద్యములు—

గీ. అవిధారు! దేవ! మహాప్రభూ! విన్నపం
బాక్రితోత్తిముడ శుద్ధాంశ్రకవిని

పేరు రామన యింటిపే రడిదమువారు
మాజాగ భూపాలరాజురెగ
నల్లకృష్ణక్షమానాయకాగ్రేసరుఁ
డెఱ్ఱకృష్ణత్తతలేంద్రులచటఁ

గరణికధర్మంబు గల్పించి మాన్యంబు
దయచేసి రది యాస్పదంబు మాకు

గీ. నదియు నీయేడు దంతులూనన్ననృపతి
సత్తముఁడు గ్రామమెల్లను గుత్తచేసి
చెఱువు బిగఁగట్టి ప్రజలు జేజేపడంగ
ముంపుగట్టించె నరిపొట్ట ముంపఁదలఁచి.

గీ. విన్నవించెద నాదువృత్తాంత మది కొంత
చిత్తగింపు పరాకు నేయకుండఁ

బొలములొ నొకఁడేరుపూన్పంగఁ జాలఁడు
గంగాభవానిఞ్ఞాకకును జడిసి

దుక్కిలెడల గొని దున్నుకుండ మటన్న
బదులియ్యఁ డెవ్వఁడు పాఠనేబు

ఏకోలియును శేక యింట నుండెద మన్న

సాలుకు ఎచ్చు గంటాలపన్నుఁ

గీ. చేశమునవారు పొన్నురుతెన్నుగాదు

పంట పస లేదు గంటాలపన్ను పోదు

మీకు దయరారు మునుపటిమిసిమి లేదు

అత్తులగుణదీప! విజయరామాననప.

నూరకవి ప్రపాత్తుఁడు బాలభాస్కరకవి చల్లా పట్టాభి
రామయ యనువానిఁగూర్చి చెప్పినపద్యము.

గీ. విజయరామక్షమావిధు మెచ్చి భాసిల్లె

ధరణిలో మాప్రవితామహుండు

గంగాధవానిని గడుదిట్టకై తిట్టి

ఖ్యాతిఁ జెన్నొందె మాతాత యొక్కఁడు

జెలయంగమగటిపల్వెంకనుబడఁ దిట్టి

తగఁదెగటార్చి మాతండ్రిగారు

ఆరీతిగాఁదిట్టి యమపురంబునకును

నిన్నుఁ బంపఁదలంచి యున్నవాఁడఁ

గీ. గామకొ మ్మిటు మీఁద నఖండచండ

దారుణోద్దండకవితాగభీరశక్తి

నీతిరముగాదు కలహించి నిర్వహింప

చల్ల పట్టాభిరామ! నీచగుణధామ!

అహోబలపండితుఁడు.

ఆంధ్రశ్రద్ధచింతామణి సూత్రములకు భాష్య మొనరించిన గాలి యహోబలపండితుఁడు మైదవోలున నుండఁగా గుండ్లకమ్మ వఱదవచ్చి కొంపలు కూలి పంటలుపాడ్వడి తిన నన్నమును గట్ట గుడ్డయు లేనిదుర్దశ వాటిల్లెను. అప్పుడు నరసారావుపేట ముల్లాజువారి సంస్థానమున కరుగుదెంచి యీ క్రిందిసీసపద్యమును జెప్పి వారివలన నొకయగ్రహారముం బడసి యాతఁడచ్చటకు నివాసము మార్చుకొనెనట!

1. జానకీపతి లేతనజ్జగొట్టెలపాలు

కొంపలకప్పెల్ల గొడ్డపాలు

సంచాసములు దొంగఱాగిలంబులపాలు

నయనముల్ జాగరణంబుపాలు

కలపుస్తకపుఁద్రాళ్లు కట్టెమోపులపాలు

పాలుపై నచేతులు ముండ్లపాలు

భూరిసంధ్యావిభుల్ బురుదసీశులపాలు

నాలుక దీనోక్తి నటనపాలు

ఘనతరన్నహ మతిసీచజనముపాలు

చిత్త మేవేళ నతిదీర్ఘచింతపాలు

హరిహరి! దేహ మంతయు నలఁతపాలు

మైదవోలున నుండుట మాకుఁ జాలు.

ఆతనిప్రతిజ్ఞ.

నెట్టన నభినవనన్నయ

భట్ట చార్యాభిధానపటుబిరుదాంకం

బిట్టనక విహించిన

దిట్టడ! నను బోలగల సుధీవరు లేరే?

నక్కలపాటి బాలనరస్వతి యనుకవీశ్వరుండు కడవరెడ్డి
నుగూర్చి చెప్పినది—

ఉ. చెడ్డ ముండుండు గ్రొవ్వనఁ జరించి వాలు గడించె యూరకే

బుడ్డకొండఁ ద్రావి కడుపు ల్కడుం బెంచి వివేకహీనులై

యెడ్డనలెక విసించు గుణహీనుల కెక్కడి కీర్తి లోలి వి

ద్విష్టయకాల! గోళ్ల చివతిమతనాథన! తాతభూవరా!

దేవలూరి కేశవరెడ్డియనునాతఁ డొకకవీశ్వరుండు ప్రోవ
నరుగుచుండఁగా—ఓహో! కవీశ్వరులా! యని గేలిచేసెనట!
కోపము వేడెత్తి యాకవీశ్వరు డీ పద్యముఁ జెప్పెను.

క. వీ పట్టినట్టు నోరను

వీ పట్టవదేమిసేతు! వీ, వీ, లందుకొ

దీపయి రుచిపుట్టెనొ నీ

కీపట్టున దేవలూరి కేశవరెడ్డి!

నారయప్పారావువారి సంస్థానమున జమాబందీకిఁ గర
ణములు వచ్చి చిరకాలము నూజివీట వసింపవలసినప్పుచుండెడి
టద! ఒకప్పు డాపరస్థలవాసక్లేశమును నైఁచలేనికరణమొకఁడు
నారయభూపాలునొద్దఁ జెప్పిన పద్యము—

క. శీతజలస్నానంబును

భూతలశయనంబు నొంటిపూ లుశనంబుకొ

నాతిగల బ్రహ్మచర్యము

నాతపమా! పూటగడప నారయభూపా!

భృంగపంచకము. శ్రీనాథకృతియందును.

—

పాండర్యశాలినియగు నొకనరపాలునిదేవేరి యమా
త్యునకుఁ జనవుపశియుండెను. ఒకప్పు డాభూపతి కార్యవశ
మున స్థలాంతరమున కరుగుడు నామంత్రి యంతిపురమునఁ
జేరుకొని రాజమహిషితోఁ గేరింతలాడుచుండెను. పుడమితోఁ
డును నాఁటిరేయి కే మరలఁ దిరిగివచ్చుటయుఁ గోటలోనికి
వచ్చినతోడన కవాటములెల్ల బంధింపఁబడుటయు నెఱిగి
దూతికయొక రీన్మత్తాంత మమాత్యునకుఁ దెలిసి దాఁకొను
టకు భృంగపంచకమునఁ జెప్పినది—

ఉ. మాయచె శృంగమా! వికచమల్లికలక్ష్మ విజనాడి తమ్మిల్లా
నీయెడఁ బూవుఁదేరియల నింపుజనింపఁగఁ గ్రోలి సాక్కియున్
బోయెద నన్నఘ్రాంతి నినుఁ బొందగు రా జుదయించె నిప్పుడీ
తోయజపత్రముల్ పెరుసతో ముకుళించెఁ జలింపపండుమా!

పుడమితోడు శయనాగారమున కరిగినపిదపఁ గొంతదడ
వునకు మంత్రి యిటుకటమున దాఁగియుండఁజాలక యిటునటుఁ
గదలఁగాఁ జప్పుడగుట విని చుటల నాదూతిచెప్పునది—

చ. అళికులనర్హ! పద్మముకుఘాంతరమందు విసింపనేరమిన్
జలనమునెంచెదేమి నవసాగసమిత్రుఁడు రాకయుండునా?
తొలఁగక యంచె యుండు మిఁకఁ దోయజవైరి తిరంబె రాత్రియీ
కలవరమేల? తమ్మితుద గానక తూటక యూరకుండుమా!

సాధ్వీమణియగు నామంత్రిభార్య తోఁ డంతిపురమునఁ
జేరుట విని రేయి రెండుజాములు కడచనినను దనభర్త యిలు

నేరమిచే దిగుల్వడి యేమికిడు వాటిల్లెనో యని కనుగొన
రాఁగా నామెనుగూర్చి దూతి చెప్పునది—

చ. అలిసి! తత్తట మేల నేడు నిచె నీయాత్మేశుడొధ్యంగమున్
జుజాస క్తమరందపానవశతెక్ సానందుడై యున్నవాఁ
డులు కింతేనియు లేక నీ నరుగుమా! యొప్పార నిప్పాట నీ
చెలువుండుం బటతెందుఁ దేకునను రాజీవంబు పుష్పించినన్.

తా మింక వెలుపలకు దయచేయుం డని మంత్రికిని
బోధించుచుఁ జెప్పునది—

చ. పతినిద్రించినవేళ రాఁదగున యోషద్వారి యీకేలికా
యతనంబందు రతిశ్రమన్ విభుఁడు నిద్రాసన్నుడైయుండె నీ
రతిపత్రేక్షణ మోమువాంచినది నీసామర్థ్యమున్ జూపఁబో
కతివేఁబున నేఁగుమా! తొలఁగి మాయాత్మల్ సుఖం బందఁగన్.

రేయి రాజమహిషి తనకంఠహారమును మంత్రికంఠ
మునవై చెను. ఆతఁడునదిచుటచి మఱునాఁడు దానిఁదాల్చియే
రాజసభ కగుదెంచెను. అదిగాంచి రాజు గుఱుతించునేమో
యని భీతిలి నిపుణయగునాదూతి వందివేషమున నరుగుదెంచి
యీక్రిందిపద్యమును జదవ నందలి “మానపరిపాల” యను
విశేషణముఁబట్టి మంత్రి తెలిసికొని తనకంఠమందలిహారమును
బైవచ్చుడమునఁజట్టి పారితోషికముగా నొసంగెను.

చ. అతులసభాంతరస్థితబుధావళికెల్ల జోహారు వీరరా
మాతులకు మేల్జోహారు సతతోజ్జ్వలవిక్రమసార్వభౌమసం
తతికి జోహారు నైభవవితానపురందరుఁ డైనయట్టి భూ
పతికి జోహారు మానపరిపాల! జోహారు ప్రధానశేఖరా!

కందుకూరి జనార్దనాష్టకము.

1. సిరులు మించిన పసిమిబంగర జలుగు దుప్పటి జారగా
చరణపద్మముమీఁద దేహము చంద్రకాంతులు దేవగా
మురుపుమాపఁగ నిచ్చినావో మోహనాకృతి మీరఁగా
గరుడవాహన! దనుజమర్దన! కందుకూరిజనార్దనా!
2. ఆన పెట్టిన రాకపోతివి ఆయెబో అటుమొన్ననూ
పూనిపిలువఁగ వినకపోతివి పొంచిపోవుదు మొన్ననూ
నేనుచూడఁగ గడచిపోతివి నీటుచేసుక నిన్ననూ
కానిలేరా! దనుజమర్దన! కందుకూరిజనార్దనా!.
3. నిన్నరాతిరి చవికలోపల నీవు చెలి కూడుంటిరా
ఉన్నమాడ్గము లన్నియునునే నొకతెచేతను వింటిరా
విన్నమాత్రము గాదురా నిను వీధిలో కనుఁగొంటిరా
కన్నులారా దనుజమర్దన కందుకూరిజనార్దనా!.
4. దబ్బులన్నియు తెలుసుకొంటిని తప్పబాసలు నేయకూ
మబ్బుదేరిడికన్నుగవతో మాటిమాటికి డాఁచుకూ
ఉబ్బుచేసుక తత్తరంబున నొడకపై చెయినేయకూ
గబ్బితనమున దనుజమర్దన! కందుకూరిజనార్దనా!
5. బిత్తరంబున మొలక కెంపులు పెదవి నెవ్వతె ఉంచెరా
గుత్తమైనమిటారి గుబ్బలగుత్తు యెవ్వతె మెచ్చెరా
చిత్తిగించక జీయవారను చెక్కిలెవ్వతె నొక్కెరా
కత్తిగోరుల దనుజమర్దన! కందుకూరిజనార్దనా!.
6. అండబాయక కూడియుంటిని ఆమె బోయెను నాటికి
ఖండిమండిపడంగ నేటికి కదలు మెప్పటివోటికి
ఉండరా నీమాటలకు నేనోర్వఁజాలను మాటికి
గండిదొంగవు దనుజమర్దన! కందుకూరిజనార్దనా!.

7. అలకలన్నియు దీర నివు నాతిండ కెప్పుడువ స్తివి
 పిలిచి నవరత్నాలసాములు ప్రేమతో నెపుడి స్తివి
 ఎలచి ఎలపించియును గూరిమి వదలకెప్పుడు మె స్తివి
 కలసి నేడుక దనుజమర్దన! కందుకూరిజనార్దనా!

వ ల ఘ్న.

- చ. అలరులు నూదులై మలయజాదినువస్తువు లగ్నికల్పమై
 మలయసమీరములో విషసమానములై హిమభానుడైన యా
 కలుషలతేఁడు చండకరుకైవడియై కనుపట్టె నయ్యయో!
 ఎలపనుపాప మెట్టిపగవారలకుఁ వల దింక దైవమా!
- చ. చెలవగుమించుటద్దములు చెక్కులటంచుఁదలంచి మెచ్చుచుకొ
 కలుషలజూచి కన్నులని కైరవమిత్రునిఁజూచి మోమటం
 చలరుచు నీగతిం దరుణియందము లెంచి విరాళినొందితికొ
 ఎలపనుపాప మెట్టిపగవారలకుఁ వల దింక దైవమా!
- చ. కులుకుమిటారి గబ్బిచనుగుబ్బలసాంపుచెలంగఁ దక్కుఁగ
 న్నులుదయివాఁడఁ జూచుచు వినోదముగా మృదులీలఁ జొడుచుకొ
 ఎలనగుహంసయానమున వచ్చినయట్టులె లోఁచె నింతి; హా
 ఎలపనుపాప మెట్టిపగవారలకుఁ వల దింక దైవమా!

శృంగారము.

- నీ. సారమా నీశరాసార మానింతి ఎ
 సారమా విరహిణీమార మాం
 రాకుమా నీ వీచిరాకు మాటుగ నేచ
 రాకు మారాకుమాద్యైకుమార

పంతమా నీదురుసంత మాయెడల ఎ

సంతమాధవ మీపసంత మాన

చెందిరా దుర్గుణమందిరా సత్కార

మందిరాకృతి ముడమంది రాన

1. యనుచు ఎగమిరి కను దూరి మనసు జారి

కొరి హరిఁజేరి దరితారి తారి మనికి

గోరి తనబారి గడ్డున వేసారి నుడువ

నోరుచే దూరి కేరి మూరి నారి.

2. అడుగున ధరించు మాణిక్య మభిరాజు

కణఁగి శిరమునఁ ధాల్చును గడ్డిపోఁచ

వనధిదేగాని దోష మెవ్వరిదిగాదు

మణి మణియె పూరి పూరియె మందగమన.

3. ఎంచక మించుగ నెత్తిమాడుదుగదా యేప్రద్యబంగారపుం

బంచల్ తీర్చినరత్నమందిరములక బారా గుగా దచ్చి తీ

ఎంచా టొక్కటి తొమ్మిదేడు పది చవ్వం చిత్తిగంచుం జెబల్

ప్రాంచల్లీల నీకు నాకు సరితోడైపల్కు బింబాధరా!

4. ఎనయ స్నీజిగిమేనిక్రొంజెమటచే యేప్రద్య మన్ననముక

నినువర్ణించుట సంధ్యయుక జపవిధుల్ నిశ్శింబు నీపాదపం

దనమే యెప్పుడు దేవపూజనము నీనన్యాధరానూనముం

బనమే మాకనిశం బనగళసుధాపానంబు బింబాధరా!

5. కానా వేదలక్ష్మణబేద పలుకా కర్పూరఖండంబు నె

మైనా పైఁడిసలాక ముద్దుమొగమా మేలైనక్రొత్తమ్మి కొ

ప్పా నీలంబులకప్పు గప్పు నెఱిమాపా కంఠుచేతూపు ని

స్నీ నేనా నుతియించువాడఁ దగవా యిమాట బింబాధరా!

6. వనజాతాంబకుఁ డేయుసాయకములక వారింపఁగారాదు మా

తనబొల్బాధికయావనంబు మదికిక ధైర్యంబురానీయ ది

బ్లసుర క్తిక్ మిముఁబోంట్లకుం బెలుప నాహా సిగ్గు మైకోదు పా
వనపంశంబు స్వతంత్రమియదు సఖి వాంఛల్ తుదల్ ముట్టునే!

ఉ. అక్కరొ! నీదువల్ల భుం డహంకృతిఁ జేసినచేత వింటివా ;
యొక్కడనెక్కడే మఱియు నెవ్వరి నెవ్వరి? నన్నె నన్నె; నీ
వక్కడి కేల పోవలయు? నంపవ; యంపితిఁ గూడుమంటినా?
మ్రొక్కితి నేడుకొంటి ననుముట్టకుమంటి నిఁ కేనుచేసెదన్.

క. ఔరా! యేమనిచెప్పదు
నారీమణిచక్కఁదనము నాణెము చేరన్
జేరెడుకన్నులు బారన్
బాఁడెడు నెజ్జికురులు పట్టుపట్టెడుకుచముల్.

ఉ. ఎన్నఁడు నేరిచెన్ బెళుకు లీచెలి కన్నులు కార్చుకన్నుల
న్నన్న! కురుల్ పిఱుండు పటువై పటువైఖరిఁ గైకొనెంగడే
మొన్నఁ గదమ్మ పిన్న మొన మొల్కులు నేడివె ముద్దులాడి లే
జన్నులు మిన్నలై పయఁటసందున డాఁగుడుమూఁతలాడెడున్.

చ. పడిగము తమ్మలం బుమియుళ్లువకోటికి నోరు నేణి యం
గడిసవరంబు సంతసారకాయ లురోజము లచ్చరచ్చసా
వడి యొద యూరువుల్ గమిడివాతియనంటులు మోవి జడ్డిగి
జ్జడి నెలయాలిజీవనము జీవనమే తలపోసిచూచినన్?.

సీ. సాటివాతెఱమిఁద గాఢు లేర్పడియుండ
వేఱె యింకొకసాక్షిఁ గోరవలెనె?
చక్కఁ జెక్కుల గోటినొక్కు లేర్పడియుండ
మించి నీ వింతవాదించ నేల;
ఉరముపై హారముల్ గుఱుతు లేర్పడియుండ
సత్యన కింకఁగేల్ సాఁచవలెనె?
పనసంట చలువదుప్పటి తేటపఱుపంగఁ
దెలియఁ దార్కాణముల్ పలుకవలెనె ?

గీ. జేటగన్నులు నిద్దురజేయచూపు
కందునెవ్వెను వేకువచందమామ
కొలది వెలవెల నగుముఖకళ్ళతీరు
చూడ బయలాయె నడతి లీజాడలేల?

భక్తిపరసశుడై పోతన్నగాను భాగవతమునందు—

కా.లా వొక్కింతయు లేదు ధైర్యమువిలోలంబయ్యెఁ బ్రాణంబులా
తావులోదప్పెను భ్రాంతినచ్చెఁ దనువుకొడసైక శ్రమం బయ్యెడికొ
నీవేతప్ప నితఃపరం బెఱుంగ మన్నింపందగుకొ దీనుకొ
రావే! యీశ్వర! కావవే! ఇంద! సంరక్షించు భద్రాత్మకా!

అనుపద్యమును జెప్పగాఁ గామపరివశుడై నేతొక
కవి.—

కా.పూవిల్కా నిసరోజబాణముల నంభోజాంఘ్రిచూయలకొ
భావం బెంతయుఁ డిస్సె మేనుబడలకొ దాంబు రెట్టించె నే
నీవాడకొ మధురాధరం బొసంగవే! నిక్కంబు నన్నేలవే!
రావే మానిని! కావవే తరుణి! సంరక్షించు చంద్రాననా!

అనుపద్యమును చెప్పెను.

చ. ఆయెం బోయె నిడతల నావలనఁ దప్పమాట సైరింపవా
తాయో కానము నీమనంబు; దయమీఱం బల్క వింతైన నీ
ప్రాయం బేటికి నిన్నుఁ బాసినఁ దృణప్రాయం బయో “కొమ్మ-రో-
కో” యంచుం దొలికొడి కూయుదనుకం గోపంబె వింబాధరా!

కా.మృదుతల్పంబు వికారలీల దిగి భమ్మిల్లంబు చేఁబూని రా
గదదృగ్జాలముతోడఁ గౌను సులియంగా మోము మార్చెట్టుమకొ
వదలంబాఱిననీవిఁ బట్టుకొని కన్యారత్న మడ్డెగఁ ద
త్సదనభ్రాజితరత్నదీపకలికాస్తంభంబుక్రీనీడఘకొ.

ఉ. ఏమని? నేమిపల్కె? నిను నేమనిపలికెను? నన్నుదూఁడెనో?
రామునెనో? పరాకిడెనో? రాజులయేలిక కృష్ణమూర్తినా

- స్వామి మునుందుఁ డచ్యుతుఁడు వారిజనాభుఁడు శేషకాయ న
 నేమిమనె? నేమిచెల్కె? నిను నేమనిపంపెను? చెల్లు నెచ్చెలీ!
- ఉ. ఆతఁడు దూరదేశమున కల్క నెపప్పునఁ బోయిరాఁడునే
 నాతనిఁ బాసి మన్నధకరాగ్నిఁ దపించుచునున్నదాన నీ
 వాతని నన్ను జూచితి వియ త్తలమెక్కి సుధాకరుండ! నే
 నాతనికంటెఁ జిక్కితినొ యాతఁడె చిక్కినొ నాకుఁ చెల్లుమా!
- క. లోకాలోకపరీతభూభువన మాలోకించుపుణ్యంప వో
 రాకాచంద్ర! భవత్సమానమాఖి మత్ప్రణేష్యరిం బాసి నే
 నాకందర్పకరాగ్ని కీలకు లోనై యున్నచందంబు నీ
 నేకాంతంబునఁ చెల్పినయ్య! దయతో నేలొత్తాత్సవికె.
- నీ. పరిణామ మేమయ్య! ప్రాణనాథునివాస్త
 విందునో యని యుందుఁ జందమామ!
- విరహాగ్ని చల్లగా విభుని యాకారంబు
 కందునో యని యుందుఁ జందమామ!
- పతి కాకుఁ జాటిచ్చి మతికాంక్ష దీరంగ
 నుందునో యని యుందుఁ జందమామ!
- వల్లభుఁ డేవేశ వచ్చు నప్పుడె మోవి
 విందు నేతల యుందుఁ జందమామ!
- గీ. చక్కఁదనమున నీసరి చందమామ!
 యాతఁ డున్నట్టియూరిపైవయ్య! మీరు
 పోతిరా నాదువివరంబు పొసంగఁ జెప్పి
 సాహసాంకుని రమ్మను చందమామ!
- నీ. భామాలలామకు క్షేమమా తెల్పుమా
 సకలకళాధామ! చందమామ!
- పల్లవపాణికి భద్రమా పల్కుమా
 సృష్టకళాధామ! చందమామ!

కోకనక్షోజము గుళలమా చెప్పమా

చక్రవాకప్రేమ! చందమామ!

పద్మాయతాక్షిక బిణామమా ధర

సంపూర్ణగుణధామ! చందమామ!

గీ. పద్మలోచన యున్నట్టిపట్టణంబు

త్రోవగాఁ బోదువా నీవు తోయజారి!

సకియమేలిమి యంతయు సరవిఁ చెలిసి

యంద మందంగ రమ్మ యోచందమామ!

మ. కలిగేనా యొకనాఁటి కై న మదిలోఁ గాంక్షారతుల్ దీపఁగా

దలకుం బాసినకెంద్రు కైతి మదనాస్త్ర జ్వాలచేఁ జిక్కితికొ

బలుకుం బంతము లొక్కటాయె విధిచేఁ బ్రాణంబు లెట్లో కదే

నెల నాల్గాయెను మోముఁ జూచి యకటా నీరేజుపతేక్షణా!

మ. కలలో నైనను బాఁకుఁజాల నకటా కాంతుంప! నక బాసితే

తలపూవాడక పోయి రమ్మనుచుఁ జెంతంజేరి వాస్తాక్షతల్

తలపైఁ జల్లఁగఁ బూనఁ జేచెమట సంతాపాగ్నిఁ గూడయ్యె న

చ్చెలి ప్రాణేశుని చుట్టు రాఁ దిగిచి వైచెకొ సిగ్గు కెట్టింపఁగన్.

గా. *బాలా! రేయి విభుండు నాకు రతిసంపర్కం బెఱింగింపరా

నాలాగొట యెఱుంగనమ్మ! సదయుం డచ్చీరకొం గూడ్చినకొ

అలోఁ జంచల మంది దివ్వెకుఁ జెఱం గడ్డంబు గావంప హా

రాలే దివ్వెలు గాఁగ నే నతని నేత్రద్వంద్వముకొ మూసితికొ.

సీ. భామామణీ! వాఁడు పైన మయ్యెడువేళ

నిమ్ముల నొకఁడైనఁ దుమ్మఁ దాయె

ముద్దుగుమ్మ! వాఁడు చది గట్టెడువేళ

పకపక నొకగొలి పలుక దాయె

* బాలా నాకు విభుండు రేయి సుఖసౌభాగ్యం బెఱింగింపరా.

నిందుముఖీ! వాఁడు నిలువెల్లి పోవుటఁ

బంచను బిల్లడ్డగించ దాయె

జలజాక్షి రో! వాఁడు పొలిమేర దాఁటుచోఁ

గడఁగి గొబ్బునఁ బాల గట్ట దాయె

గీ. ఏల యూరక యలిగనో నీలవేణి !

యొన్నఁ డిటు మల్లి వచ్చునో సన్నతాంగి!

† వేడ్కరతికేళి సలుపునో వెలది! నేఁడు

ఆసపడువారి నెఱుంగఁడో అబ్బవదన!.

చ. మమతను దాను నొక్కచెలి మానిని! నీవిభునామ మేమనక

గమలజగంధి పల్కెఁ గరికంధిప్రజాపతిచంద్రికాతప

త్రములు త్రివిధయు క్రమగ వ్రాసియు నందులమధ్యవిష్ణుముఖ

క్రమమునఁ గూర్చి చూడ గజగామిని! నావిభునామ మయ్యెడిన్.

మ. ఆరవిందానన! నీమనోహరునిపే రారూఢిగాఁ బల్కుమా

మరుఁడుకొ దామరసంబు కాంచనము భూమ్యాకాశముకొ గేశముకొ

గరిమకొ మారుతపు త్రిచంద్రులను వేడ్కొ మూడువర్ణంబులకొ

బరఁగకొ వ్రాసినమధ్యవిష్ణుములు నుత్పాఠేశ్వరుం డయ్యెడిన్.

మ. పొరుగురకొ విభుఁ డుండి వేడ్క లలరకొ బుత్తెంచునాభూషణో

త్కరములొ నెచ్చెలి తెచ్చియిచ్చుటకుఁ గాంతారత్నమీక్షించి య

బ్బురమందెం గొనియాడెఁ దిట్టై ఎగచెకొ బోఁద్రోచె దీవించె నా

భరణంబులొ వివరించుఁడీ సరసులై భానోదయస్థానములొ.

చ. రమణునిఁ గూర్చి యెండొకకరండము నంపుచు దానిమీఁద నొ

క్కముగుడ స్థుముకొ బిదపఁ గామవిరోధినిఁ బై నమీరపుం

గొమరునిఁ జంపకంబు ననుఁగుంజెలిచే లిఖియింపఁజేసె భా

వము నిట మల్లినాథకవివర్యుఁడు కోరెడు వెల్వరింపఁగన్.

† వేడ్క నానందపఱుచునో వెలది! నేఁడు.

ఉ. కన్యకు నైదు జంఘలును గన్యకు నాటు కుచంబు లెన్నఁగాఁ
గన్యకు నాల్గు కన్బొములు కన్యకు నేడు విశాలనేత్రముల్
కన్యకు ద్వాదశంబు నులికానును గల్గునులక్షణాభ్య కా
కన్యకు నీకు నింకఁ బదికావలెఁ గస్తురిరంగనాయకా!

సీ. శృంగారవనమునఁ జెలులతోఁ గ్రీడించు
తొయ్యలిఁ గాంచెను ఘూర్తుఁ డొకఁడు
తొడ కేలఁ జటచుదుఁ గడనుండి తనుఁ జూడ
మొలనూలు సవరించె ముగ్ధగుమ్మ
విటుఁ డొక్కఁ జాజియెంగటఁ జేరి పరికింప
రేలచెంతకుఁ జేరె నెల వేణి
కంతమాలిక సంజ్ఞగా జారుఁ డంటినఁ
గొమ్మయెట్టినిపూవుగు త్తి విజేచె

గీ. వెలఁదిలీలలుఁ గని వాఁడు విన్నఁబోవ
సుదతికర్ణాగ్రమున నున్నసొమ్ముఁ జూపె
స్థలముఁ గులమును నామంబు నెలపు నెఱిగి
హితవు గలిగించె నప్ప డయ్యతిని కతఁడు.

క. ఎంచఁగఁ జతుర్థజాతుఁడు
పంచమమార్గమున నేఁగి ప్రథమతనూజం
గాంచి తృతీయం బచ్చట
నుంచి ద్వితీయంబు దాఁటి యొప్పగ వచ్చెన్.

సీ. రాముఁ డెవ్వనితో రావణు మర్దించె?
పరవాసుదేవుని పట్టమేది?
రాజమన్నారచే రంజిల్లుకర మేది?
వెలయుఁ గానుకపంట విత్తునేది?
అలరంభకొప్పులో నలరుపూదం డేది?
సభవారి నవ్వించుజాణఁ డెఁడు?

నీతపెండ్లికి నోలి చేసినవిల్లేది?

శ్రీకృష్ణుఁ డేయింటఁ జెలఁగుచుండు?

సీ. అన్నిటికిఁ జూడ నై దేసియత్తురములు

ఈవలెవలఁ జూచిన నేకవిధము

చదువునాతఁడు భావజ్ఞచక్రవర్తి

లక్షణోపేంద్ర! ప్రాథరాయక్షితీంద్ర!

తోకమూకతో, రంగనగరం, లక్ష్మీలక్ష్మీల, జంబీరబీజం, మందారదామం,
వికటకవి, పంచాస్యచాపం, నందసదనం.

చ. నలశశిబింబలీలల నణంచునతీమణిపాణిపల్లవం

బులు నగుమోము నార జిగిమోవియు వాక్యములున్ బిసాళిమీ

నుగిరిమం బణంచునరుణోష్ఠికుచంబులు మందయాన మ

య్యలకలు నాసికంబు తగునట్లులు నిబ్బరపుబ్బుగుబ్బలున్.

నీ. ఆద్యంతమధ్యమాంతాదిమధ్యంబుల

తేటిరక్కసిరాజు తెలియఁ దల్లి

ఆద్యంత ...

...

శివునిల్లు విఠిచెను క్షీరధార

ఆద్యంత ...

...

భార్యయు ఖడ్గంబు పరఁగఁ జెట్టు

ఆద్యంత ...

...

మార్వన్నె యీటె ధూమంబు మఱియు

గీ. అన్నిటికిఁ జూడ మూఁడేసియత్తురములు

మొదలుతుదలును నడితుద మొదలునడుము

ప్రాణరక్షను లతలను బాదపములఁ

బరికరములందు నీపదా లరయవలయు.

ద్విపద. అంబలి గుమ్మడి యానాలు పొగడ

డంబుగా వీని కడం బరికించు.

పొడుపుఁ బద్యాలు.

క. పండగ నెండినదొక్కటి

పండకమఱిపచ్చినొకటి వడిఁ గాలినది

దిండికి రుచియై యుండును

మండలమున జనుల కెల్ల మహిలోవేమా!—తొంబూలము.

ఆ. వ్రేలిమీఁదనుండు వెండుంగరముగాదు

వ్రేలిమీఁదనుండి నేలఁజూచు

అంబరమునఁ దిరుగు నదియేమిచోద్యమో

విశ్వదాభిరామ విసురవేమ!.

క. ముక్కునపైనమునడచును

పక్కనునోరుండుగాలిపారణినేయ

గ్రక్కునవేసిన కూయును

మక్కువతో దీనిఁ దెలియుమనుజులుగలరే?—బొంగరము.

క. శిలవృక్షలతలఁ బుట్టిన

చెలువలుమువ్వరునుగూడి శుభలగ్నమున

తలవాకిటరమియింతురు

చెలువలరఁగదీనిఁదెలియు సుగుణులుగలరే! —తొంబూలము.

ఆ. చీరగట్టిరాత్రిసిగ్గుననొదిగుండు

పగలుచీరవిడిచిపనులు నేయు

చేయివాడిక తైచేడియగాదయా

సమ్మెట్రాంకసోమ! జాణరాయ!—పగడసాలకాయలు.

౨. ఆడఁబోవుచోట ఆయిండ్ల వారెల్ల

సారెసారెకొట్టిచంపిరనుచు

పుట్టినిల్లుచేరు పాలఁతితఁగాదయా
సమైటాంకసోమ! జాణరాయ!

ఆ. పక్షిరాజుపేరఁ బరఁగిన మ్రానిపై
నెలగుసిట్టజనులు వేడ్కతోడ
ఆవునిచ్చెదమని అందలు మ్రొక్కుదుర్
దీనిభావమేమితిరుమలేశ! — గరుడగంబం.

ఆ. మ్రానునందుపుట్టి మక్కువకాయలై
యిండ్లలోనఁబెరిగిపండ్లునవును
తీపురసములేను తినరాదు చెప్పుమా
సమైటాంకసోమ! జాణరాయ!

క. చెక్కులపసగలిగుండును
చక్కనిగుబ్బలనెసంగి సారైయుండున్
చిక్కునొకగడియలోపల
మక్కువసతిగాదు చూడ మహిమండలిలోన్. — బోడుతలపు.

నమస్య.

శంఖంబుల్ దివినుండిజాటిపడియెన్ జంబూఫలప్రక్రియఁ.

కా. ప్రేంఖిత్తుప్పకచంపకాటవులదారిన్ వ్యోమమార్గంబునన్
రింఖద్వాయావశంబునం దగిలి యా నెత్తావికిం జొక్కి త
త్సంఖాత్తంబులు తేంట్లమొత్తములు లక్షల్ కోట్లు పద్మంబులున్
శంఖంబుల్ దివినుండి జాటిపడియెన్ జంబూఫలప్రక్రియన్.

ఉ. అంటని మ్రానిపండు కరియంటనికాముశరంబు లేటిము
క్కంటనిపువ్వుహంసముఖ మంటనితూఁడు పయోధినిప్పునీ
ంంటనిరత్న మన్యభృతమండలికెందలిరాకు రాచుతా
నంటనిచంద్రబింబ మన నానృపకన్య వెలింగెనత్తటిన్.

చ లి.

మ. చలి! మమ్మిగతి బాధపెట్టెదవు నీసామధ్యముల్ పెట్టివీ
దలపై గాక ధగధగాయితమణి స్తంభాన్నతాంతఃపుర
సలసంవాసితకామినీదృఢపరిష్కం గానుసంయుక్తిని
శ్చలులౌ భోగులమీఁద లేశమును నీజంజాటముల్ సాగునే?

చ. చలిగా! నీకొకవార్త తెల్పెదను నిశ్శంకోద్భటుల్ దంపతుల్
గలయాయిండ్లకుఁబోకు దంపతులమేల్కాఁగిల్లమధ్యంబునకొ
నిలువకొ దార్థ్యము లేదు; మిట్టిపడినకొ నీవ్రాముల్ గొంతు; కే
చెలి లేకుండెడు బ్రహ్మచారులపయిం జెల్లించు నీదర్పముకొ.

చ. తరణిసుకాంతభిత్తిమయతల్పగృహంతరహంసతూలికా
స్థిరశయనస్థలీశయకుశేశయకుట్టులకోమలస్తనీ
పరమశరీరసంగపరభాగ్యులపాదనలై కదేశముకొ
బెఱుకఁగ లేవు నీవు నిఱుపేదల నేఁచెద వేమి యొచలీ!

మ. చలి నీవెందుకు సందడించెదవు? నీశౌర్యంబు మూన్నాల్లై గా!
కలకాలంబును నిల్వలేవు గదవే! కాకున్నఁ బాకోజ్జ్వల
జ్వలజాక్షీకుచకుంభమధ్యమునఁ బెల్చుకొ జొచ్చి గోరాడలే
కిలలో బాలుర రోగులకొ విరహులకొ వృద్ధాళి బాధింతువా?

శా. స్థూలద్విత్రిప్రటావకుంతనము కమ్రారీరజఃపాళికా
కాలాగుత్వనులేపనంబును వధూగాఢోపగూహంబులుకొ
గేలీగర్భనికేతనంబులును గల్గెం గాక లేకున్న నీ
ప్రాలేయాగమ మేవిధంబున సహింపకొ వచ్చు నెవ్వారికికొ?

క. అహములు సన్నము లాయెను
దహనుఁడు హితవయ్యె దీర్ఘతరలయ్యె నిశల్
బహుశ్చితోపేతంబై
యుచుచుహూ యన వఱకొ జగము లురీయనాథా!

వేసఁగిని మందమారుతము లేమి.

కా. ఆ కల్లాడ దదేమొ నేఁడు పవనుం డాకాశవాపీతటా
 శోకానేకవనాలిఁగ్రుచ్చుటచు నవ్వు డాఁగెనో; లేక గం
 గాకల్లోలవతీస్రవాహముల మాఁగఁ బోయెనో; లేక కాం
 తాకన్నురకపోలపాళి కలనిద్రాసక్తుడై యుండెనో!

పొగాకు.

ఇది పోర్చిగీసువారిచే మన దేశమునకు మూఁడువందల
 సంవత్సరములకు మున్ను కొని తేబడినది. అంతకుఁ బూర్వమి
 చ్చటలేదు.

సీ. దంతలూఁజీఘోరదంతిహర్షక్షంబు
 కృష్ణశోగాచలకులిశధార
 పీనసాంఘజభూరివైనతేయస్వామి
 వాతాటపీదావహ్నికీల
 జలదోపహిమపూరచండార్కకరరోచి
 బహుళకాసాంభోధిబాడబంబు
 ఉరుతగాజీన్ద్రైగరుతరవ్యాఘ్రంబు
 ముఖరోగనిఖిలజీమాతపవన

గీ. మనఁగ వార్తకు నెక్కితి నఖిలజనుల
 జీవరక్షాదివ్యసంజీవి వగుచుఁ
 బ్రస్తుతింపంగ సకలదిక్పతులసభల
 మార్జితం బగునీరాక యోపాగాక!

సీ. అఁకొన్నమనుజుల కమృతంపునేవయ్యె
 యుండుగా నీరాక యోపాగాక!

మతిహీనులకు సరస్వతిని బ్రసన్నగా
నొనరించు నీరాక యోపాగాక !
అతిపథిశ్రమమెల్ల నణఁపఁ గర్పూరమై
యిండుగా నీరాక యోపాగాక !
రతికాంక్ష లూరింప రసపాకగుళికయై
యిండుగా నీరాక యోపాగాక !

గీ. అవని వార్తకు నెక్కితి విఖిలజనుల
జీవరక్షణదివ్యసంజీవి వగుచుఁ
బ్రస్తుతింపంగ సకలదిక్పతులసభల
నూర్జితంబగునీరాక యోపాగాక !
సీ. నీమహత్త్వము మును నిర్వహ లెఱిగినఁ
దరితోడ నమృతము తెఱవఁబోరు
నీవిధంబును మును పావని యెఱిగిన
సంజీవివెదకెడిజాడఁ బోదు
నీవార్త మునుదేవతావైద్యు లెఱిగిన
నౌషధావళికిఁ బ్రయాసపడరు
నీరీతి మును మానినికరంబు లెఱిగిన
బలుతపోనిష్ఠలు సలుపఁబోరు

గీ. సంతతోష్టి ప్తజీవరక్షణములకును
కోగముల్ పాపమోక్షంపురూఢి దెలుపఁ
బుడమిలోపల జనులను బ్రోవ నీవు
ఘనరజనియించితివొగాక ! యోపాగాక !

సీ. వైగోపసరకుగాఁ బ్రార్థించి నిమఁ దెచ్చి
నిష్ఠుపంటిరసాన నీడనార్చి
పుడకలులేకుండఁ బొడిసన్నముగఁజేసి
సిరికొల్ది ధూమ్రంపుఁజిట్టినించి

లలి నొక్కనిడుదనాశపుగ్రోవి సంధించి
 చిన్నారిపటకారి చేతఁబూని
 జాతిరత్నమువంటి చంద్రనిష్పఘటించి
 నిజధూమలహరిచే నెగడుఘనుల

గీ. కెంతఘన మెంతదీపన మెంతసాగను
 సంతతోద్రేకలాహిరిసార్వభౌమ!
 సకలగుణశీల! యెటువంటిసుకృతవేళ
 నుదయమందితివోకాక! యోసాగాక !

సీ. బంధురామోదప్రభావిభ్రమంబుల
 నెనయుకెందమ్మితే కీపాగాకు
 పరిమళాంచితకళాప్రావీణ్యవిధనంబు
 లెనయుగేదంగితే కీపాగాకు
 ఘనతరానూనసుగంధప్రదీపుల
 నెనయు చెంగల్వితే కీపాగాకు

గీ. జలధిపద్యంతధారుణీవలయనిలయ
 పాంథసందోహమోహసంపత్కరంబు
 నగుచు ధారుణి విలసిల్లె నందమైన
 యించువిలుకానిచేతిబా కీపాగాకు

క. మీరుం బొగ ద్రాగుదురా
 వారిజభవ ! వామదేవ ! వైకుంఠ ! హరీ !
 ఓరీ నారద ! విశురా
 యీరేడుజగంబులకును నిది ముఖ్యమురా !

క. భుగభుగమని పొగ లెగయఁగ
 నగణితముగ నాజ్యధార లాహుతిగాఁ గా
 నిగమాదిమంత్రయంతముగఁ
 బొగద్రాగనివాఁడు దున్నపోతై పుట్టుక

క. పొగక్రోవికి సతిమోవికి

నగణితముగ నూరబావి కమ్మతంబునకున్

దగ నుచ్చిష్టత లేదని

ఖగవాహనుతోడఁ గాలకంఠుఁడు పల్కెన్.

చ పదపడి ధూమపానమునఁ బ్రాప్తములౌఁ బరుమూఁడుచేటులున్

మొదల ధనంబువోవుట నపుంసకుఁడౌట విదాహమాటయున్

పెదకుచుజాతిహీనులను వేఁడుట తిక్కట చొమ్మటల్ రుచుల్

పదలుట కంపువేయుట కళల్ దొలఁగించుట రిమ్మపట్టుటల్

పెదవులునల్లనై చెడుట పెద్దకులోఁగుట బట్టకాలుటల్.

మూషకచక్రవర్తి.

శ్లో నిర్ణీద్రవిషయుక్తనిశితదంష్ట్రులఁ బూని

భేదించు నెటువంటి గాఢలైన

దాహజోద్యద్దంతతతిచేత ఖండించు

గుఱుతుగా నెటువంటికోకలైన

పటుసురం గాగారధరితంబుగాఁ ద్రవ్వఁ

బొంకాన నెటువంటిభూమినైన

కీచకీచుష్వని ప్రాచుర్యమహిమచే

వర్ణించు నెటువంటివారి నైన

గీ. అతఁడు సామాన్యఁడే నరేంద్రులయాంత

రంతరానేకపేటికాక్రాంతవస్తు

హరణసురధాని యవ్వినాయకుపతాని

చారుతరమూర్తి మూషకచక్రవర్తి.

మాజ్ఞాలచక్రవర్తి.

నీ. క్షీరఘటాంబుధిస్థితికుంభసంభవ

బహుమూషకోరగపక్షిరాజ

కుకమలమత్తేభనికదకంతీరవ

శలభసంకులవనజ్వాలిక్షీల

వృశ్చికదానవవిష్ణుసుదర్శన

వాయసమేఘదుర్వారపవన

కుక్కుటపర్వతఘోరవజ్రాయుధ

కాద్రాంభకారమార్తాండతేజ

గీ. వ్యాఘ్రకులమాతులస్వామిశీఘ్రగమన

పైనములదొత్తి దొత్తులపాలిమిత్తి

రమ్యతరమూర్తి నఖరసంప్రాప్తకీర్తి

సకలగృహవర్తి! మాజ్ఞాలచక్రవర్తి.

పుల్లకవి.

నీ. కోణంగి నాట్యముల్ క్రోతు లాడించగా

నూరబందులు సభ నున్నయట్లు

గూఁబకూతలు విని గువ్వలు తలలూచి

పోయి కాకులయొద్దఁ బొగడినట్లు

కాలువదరినుండి కప్ప లంకించగా

నెండ్రకాయలు తలలెత్తినట్లు

ఎనుబోతుబిరుదులు మనుబోతు పొగడంగ

మేలుమేలని గొట్టె మెచ్చినట్లు

గీ. ఓగుదగిడ్డీలు తమలోన నొకరి కొకరు

మెచ్చుకొనుచుండు రెటువంటి పిచ్చితనము!

మేలుమే లెట్టిగుణము నిర్మించినాడు

పుల్ల కవి నేలు గోపికావల్లభుండు.

సీ. దొరకైనకరణముతో విరోధము సెబ్ర

అతిలోభిమొండికి నర్థి సెబ్ర

పార్థివోత్తమునకు బహునాయకము సెబ్ర

పెనుఱుకుటాలికి బిల్లు సెబ్ర

దాతకు రాజుకు. దామసంబులు సెబ్ర

వసుధ నిల్వాలికి వగలు సెబ్ర

ఘనఁడైన విద్యాధికున కహంకృతి సెబ్ర

యరయ దుర్బుద్ధి యెవ్వరికి సెబ్ర

గీ. మిమ్ముఁగొల్వమి యన్నింట మేటిసెబ్ర

సెబ్రలెవ్వియు మిముఁ గొల్వఁ జేర వెఱచు

శైలకోదండకాండ! నిజముకొండ

బాలగోపాల! రాధికాప్రాణలోల.

సీ. నరనాథవంశకాననము దహించుట

కవనీసురులవిత్ర మగ్నికీల

జననాయకుల విజ్ఞేశ్వర్యాబ్ధి నింకింప

బ్రాహ్మణక్షేత్రంబు బాడబంబు

పార్థివోత్తములసంపచ్చైలములు గూల్చు

భూసురధనము దంభోళిధార

జగత్పీఠులకీర్తిచంద్రిక మాప వి

ప్రోత్తముధనము నూర్వోదయంబు

గీ. విప్రతతిసాముకంటెను విషముమేలు

గరళమున కుర్విక బ్రతికృతి కలదుగాని

చానిమాన్పంగ నిల నౌషధములులేవు
కాన బ్రహ్మస్వములు పట్టెఁ గాదు పతికి.

రాజ్యతంత్రము.

- సీ. బ్రాహ్మణభూములపై నాస యుంచుకు
దేవతాద్రవ్యంబు తెరువు పోకు
తగలంచగొండిని దగవరి నేయుకు
కపటికి సత్తాధికార మియకు .
గుడిపారుపత్తెంబు కడుభోగి కియ్యకు
చెనఁటికి నిండినసీమ యియకు
విత్తిహీనులకును గుత్తులుకట్టుకు
మఱి జారవోరుల మఱుఁగనియకు
- గీ. సేచజాతులవారి మన్నింపఁబోకు
దుర్మదాంధుల వాకిలి చొక్కనియకు
* * *
- తలఁపు ధర్మాభివృద్ధి కావలయునేని.
- సీ. గాంభీర్యపరులను గడిదుర్గమున నుంచు
చతురుని నేనాధిపతినిఁ జేయు
పాయక సరసుల రాయబారులఁ జేయు
ముచితజ్ఞా దగ్గఱ నుంచికొనుము
మఱిఁగనాధ్యక్షుల మణియగార్లును జేయు
మతిమంతుఁ గరణికమార్గుఁ జేయు
పరఁగ విశ్వాసులఁ బరిచారకులఁ జేయు
కరుణాన్వితుని గార్యకర్తఁ జేయు
- గీ. సతతవిధ్యుక్తమతిఁ బురోహితునిఁ జేయు
నవరసాలంకృతుని మహాకవిని జేయు

పణితజ్ఞానవంతు నాచార్యుఁ జేయు
వార్త కెక్కినకీర్తి కావలయునేని.

సీ. శరణన్నశత్రునిఁ జనవిచ్చి రక్షించు
దీనులమనవులఁ దెలియ వినుము
విష్ణుభక్తులజోడు విడువక వర్తించు
మాధవుపైచింత మఱవఁ బోకు
చేదసాదులనేలఁ బిలిచి రక్షింపుము
పలుచనిపలుకులు పలుకఁబోకు
అన్నదమ్మలసొమ్ము లపహరింపఁగఁ బోకు
తలిదండ్రీహితవును దప్పఁబోకు

గీ. దయయు సత్యంబు మదిలోనఁ దఱుగనియకు
పరసతులమీఁద భానంబు పాట నీకు
భగవదర్పణకానిది పట్టఁబోకు
వెలయు మోక్షభివృద్ధి కావలయునేని.

సీ. నమ్మినవారల నమ్మి వర్తింపుము
నమ్మనివారల నమ్మఁబోకు
మఱి శత్రువులమీఁద మఱపించి దంపైత్తు
కై జీతగాండ్రను గలుగనేల
పొడిచి గెల్చినవారిఁ బోసక మన్నించు
వంచించు మన్నిల గొంచెఁజేయు
నెరపుమాలినవాని దొర నేయఁ బోకుము
పందకు నేనాధిపత్యమియకు

గీ. చేరి చనవిచ్చి దాయల మీఱనియకు
నిక్కమైనట్టి రాఘవరెక్క లెల్ల
నెలమి సశ్రద్ధచేయక తెలియవినుము
వెలయుభాగ్యాభివృద్ధి కావలయునేని.

అష్టకష్టములు.

సీ. ఆరయఁ బరచేశయాత్ర నేయుట యెందు

తనకుఁ దానే ఎందుకొనుట రెండు

కులసతి నెడఁబాసి తొలఁగిపోవుట మూడు

వెలయంగ యాచకన్పత్తి నాల్గు

తనసరివారిపంచను జేయకొను టైదు

గుఱు తెఱుంగనిరాజుఁ గొల్చు టాఱు

చదువు నేరకయుండి సభకుఁ బోవుట యేడు

నెన్న దారిద్ర్యంబు నెడ్తదవది

గీ. అష్టకష్టంబు లనియెడునవ్వి యివ్వి

గాన యిటునింటి వెవ్వరికైన వలదు

చారుతరమూర్తి! దేవతాచక్రవర్తి!

రమ్యగుణధామ! కావేటిరంగధామ!

క. అడిన మాటలు దప్పిన

గాడిదకొడుకంచుఁ దిట్టఁగా విని యయ్యో!

వీఁడా నా కొకకొడు కని

గాడిద యేడ్చెం గదన్న ఘనసంపన్నా!

క. అసమానదానవిద్యా

రసికత తేనెట్టినయనిబ్రదు కేటికి నీ

కస వేఱుక తిని బ్రదుకదె

పసుము తనకడుపు నిండఁ బర్యతకొండా!

క. సమశీలశ్రుతియుతులకు

సమధనవంతులకు సమసుచారిత్తులకుకా

దమలోన సఖ్యము వివా
దము దగుఁగా కసములకును దగు నే యెందుకొ?

క. కోటానకోటు లిచ్చినఁ
గూటికి సరిరాదు దేవకోటులు రారా
పాటించి యజ్ఞవాటికిఁ
గూటికి మారెళ్లకొండ! గుణరత్ననిధి!

క. అనిఁ బాటిన విధి నవ్వును
ధనసంపద నవ్వు సుచితదానవిహీనుకొ
దనయుని ముద్దాడంగాఁ
బెనిమిటిఁ గని జూర నవ్వుఁ బిచ్చయరేచా!

క. పదివేలమంది కిచ్చియుఁ
దుద కొక్కని కీయకున్న చొరకపు కీర్తులొ
పదివేలు నోము నోచిన
నదలదె యొకఱింకు వంక వన్నియనుంకా!

క. ఇప్పటియన్నముకొఱకై
త్రిప్పలఁ బడి వందనేల? దేవుఁడు శిలలోఁ
గప్పు కొసంగెడు హాళు
కుప్పలుగ మహేంద్రవాళ! గోకశ్లేశా!

క. చెప్పినపని యొనరించిన
యష్టణఁతుక గల్గుగహన మది సదనమగుకొ
జెప్పినపని యొనరింపని
యష్టణఁతుక కల్గుసదన మది గహనమగుకొ.

గువ్వలచెన్ననిపద్యములు.

- క. అడుగఁ దగువారి నడుగక
బడుగుల నడుగంగ లేమిఁబాపం గలరా !
వడగళ్లఁ గట్టువడునా
గుడి రాళ్లను గట్టుకున్న గువ్వలచెన్నా.
- క. సారాసారము లెఱుఁగని
బేరజముకు బుద్ధి నెప్పుఁ బెద్దలవకమా?
నీరెంత పోసి పెంచినఁ
గూరొనా నేలవేము ! గువ్వలచెన్నా !.
- క. కలిమిగలవాఁడె మనుజుఁడు
విలసితసత్కిర్తిచేత వెలయఁగవలదా?
కలి మేమి యెల్లకాలము
కులగిరులా కదలకుండ? గువ్వలచెన్నా !.
- క. కలిమిగలలోభికన్నను
విలసితముగఁ జేద మేలు వితరణియైనకొ
జరిచెలమ మేలుగాదా
కులనిధి యంబోధికన్న? గువ్వలచెన్నా !.
- క. విలువరుస దానగుణములు
గలవారికిఁ గాక లోభిగాడ్డెలకేలా !
తలు వేల చాఁచగుడిసెకుఁ?
గులపావనకీర్తివన్న ! గువ్వలచెన్నా !.
- క. వెలివిద్య లెన్నియైనను
గులవిద్యకు సాటిరావు కుంభినిలోనకొ
వెలకాంత లెంద యున్నను
గులకాంతకు సాటిరారు గువ్వలచెన్నా !.

క. తల లెంతపెంచుకొన్నా

గులధర్తము విడిచి కన్నకూళ్లుం దిన్నా
గలుగదు మోక్షము చిత్తము
విలయము గాకున్న బిజనవేములచెన్నా!.

క. ఎన్నగల జీవగాసుల

నన్నిటిగర్భమునఁ బుట్టి యట మనుజుండై
తన్నెటిగి బ్రదుకవలెరా
కొన్నాల్లిఁక నెచటనున్న! గువ్వలచెన్నా!.

ఉ. వారక యాశ్వరుండు తలపై ధరియించినయంతమాత్ర న
న్వారిజవై రితోడ సరిపత్తువె యుష్మైతేపూవ! నీపసక
నారిధు లుబ్బునో దెసలు ఏన్నెలఁ జేరునా చంద్రకాంతముల్
నీరవునో చకోరములనెవ్వగ దీటునా తాప మాటునో!.

ఉ. పీనసరోగి నిమ్మఁ దిలపిస్తెసమానము చేసినంతనే
నానివివేకహీనతకు ఎందుట నేల కురంగనాధమా!
మానవతీకపోలకుచమండలమండితచిత్తపత్రికా
మానవితానవాసనల నొండుట లోకము ని స్పృఘుంగదే!.

ఉ. ఎవ్వడ పీపు కాళ్లు మొగ మెఱ్ఱెన? హంసను; నెందు మందువో?
దవ్వుల మానసంబునను; దాన విశేషము లేమి తెల్పుమా?
మవ్వపుఁగాంచనాబ్జములు మా క్షికిముల్ గల వందు; న త్తలో?
యవ్వి యెఱుంగ; మన్న నహహ! యని నవ్వె బకంబు లన్నియున్.

మ. ధర నత్యుత్తముఁ దై న భీరునిమనస్తాపంబు దీర్పంగ స
త్పరుషానీకమ యోపుఁగాని యొకయల్పుం డోపునే తీవ్రుడు
స్తర్షనై దాఘవిదాహతాప మడఁచున్ ధరాధరాంచద్రసో
త్కరధారావళి గాక యర్హ మగునే గంఢూపతో యంబులున్?

ఉ. చేతికి వచ్చుకార్య మెడనేసితి ఎదులు శత్రులైరి యిం
కేతరినైనఁ గార్యము ఘటించెదనన్న ఘటించనీవు నీ

ఛేతగునట్టిచెయ్యమును జేసితి వింతియకాక యింక నా
వ్రాఁ తొకయింత మార్పఁ గలవా గ్రహచారమ! దుర్విచారమా!

ఉ. కా దనిపించుకోఁదగదు కానిగుణంబు ఐహించి లోభిచే
లే దనిపించుకోఁదగదు లేనిచురాశకుఁ బోయి యిందురా
రా దనిపించుకోఁదగదు రట్టడియై కరినెక్కి దిడ్డిదూ
తే దదియెంత? తుంపెరపురీహనుమంత! నితాంతవై భవా!

చ. ఎనయఁగ హీనుదంట జలమింతయ నిల్వని పాడుగుంట నీ
చునకుఁ బదార్థముంట తనుఁ జూచి సహింపనియూరనుంట లే
దనియెడుచేనిపంట వెననాఁకటికందనివంట మంటకా?
జనకనుతాభిరామ! బుధసన్నత! శ్రీ పెనుమల్లరాఘవా!

చ. కరిగమనల్ దురాత్ములనెకాని రమింపరు హీనజాతికా
పురుషులఁగాని భూభుజులు ప్రోవరు కానలఁగాని మేఘముల్
కురియవు సత్యశౌచములకుం బెడఁబాసినవానిఁగాని యిం
దిర నిరియింప దుర్వి యవిసేతులఁగాని భరింప దెంతయన్.

చ. పిలువనికూటికిన్ వెతలఁబెట్టుధరావరుఁ డేలుపిటికిన్
జలములు లేనియేటికిని సాచెకు బందుగు లన్నవోటికిన్
బలువురతోటిపోటికి నృపాలురసాటికిఁ బోవరాదయా
బలవదరీ! దరీకుహరభాస్వదరీ! యదరీదరీహరీ!

ఉ. తం, త్రులులేనివీణయును దానమురాగము లేనిగీతమున్
మంత్రిములేనిసంధ్యయును మానములేనితపంబు వేదవి
త్తంత్రిములేనియాగముఁ బదజ్ఞతలేనికవిత్వతత్త్వమున్
మం, త్రులులేనిరాజ్యము సమానము లియ్యవి దుష్ప్రియుక్తముల్.

ఉ. గందపుఁ జెట్టుక్రింద నుతగంబు పయోనిధి బాడబాగ్ని మా
కందఫలంబుక్రింద నొకకంగురుదుంప జగద్విలోకనా
నందము మేఘునందుఁ బవి నాఁచినమాడ్కి నకారణంబుగా
నుంగురు దాతసన్నిధి నయోగ్యులు శౌందలు మల్లికార్జునా!

ఉ. మాతృఫలావతింస! నినుజూచిన గన్నులపండు వెయ్యి! లో
పాతిశయంబునక బరిమౌన్విత మయ్యె దిశోఘమెల్ల వి
ఖ్యాతియొనర్చె నీగుణము లైనను గల్గదు నాకు నెప్పుదిక
గాతుక మెప్పు నీహృదయకర్మశభావము జూడజూడఁగక.

శరభాంకలింగమా

- చ. పెనిమిటికిం దలారికిని బిమ్మటివారికి బంధుకోటికిక
వనరుహనేత్ర తా వెఱచి వాకిటి కేగదుగాక! యాత్మ నె
వ్వని మఱి పొందరాదె బలనంతపుఁగాఁపులు వెట్టి కామిని
జనముల నేలువారు నెఱజాణలయా శరభాంకలింగమా!
- చ. పారిఁబారి మేఁకమాంసములు బొక్కుచు నిక్కుచు సోమయాజియై
సురపురి కేఁగి రంభకడఁ జొక్కుచు సోలుచుఁ గామయాజియై
ధరణికి డిగ్గి యిండ్లఁబడి తండులమెత్తుచుఁ గర్తయాజియై
సారిఁదిరుగాడుకామి మిముఁ జూడఁడయా శరభాంకలింగమా!
- ఉ. గారుడమంత్రసిద్ధుఁ డుగంబులచే గఱపించుకొన్నఁ ద
ద్వారవిషంబు లెక్కవఁట కుంభినిలో శివమంత్రసిద్ధుఁడై
జారవిసోదియై విషయసంగతిఁ జెందినఁ జెందుఁగాక యా
పూరితమోహపాశములఁ బొందఁడయా శరభాంకలింగమా!
- ఉ. కండలు వహ్నిదేవునకుఁ గాలినయెమ్ములు భూమిదేవికిక
పండినకూడు కాకులకు వాతసౌరభ్యము చీర మాలకుక
నిండినసొమ్ము భూపతికి నిత్యము ప్రాణము మృత్యుదేవికిక
మిండతయాలు నన్యులకు మేనినిలో శరభాంకలింగమా!
- ఉ. పండెడువాని సత్కవిని వైద్యుని మంత్రిని దంత్రవాదినిక
గొండెముపల్కువాని రిపుఁ గూడినవాని ధనేశునిక మహీ

మండలమేలువానిఁ దనమర్చ మెఱింగినవాని నిష్ఠునికొ
ఖండితమాడునే నదియ గండమయా కరభాంకలింగమా

భై ర వా.

- మ. కలిగినవానియింట శుభకార్యముగల్గినఁ గీడుగల్గినకొ
బిలవకమున్నె బాంధవులు పెల్లగఁ బోయితదంగమంతయుకొ
దెలుపుచునుందు రాతనికి దీనునియింట శుభంబై కల్గినకొ
బలుమఱుఁ బిల్చినప్పటికిఁ బల్కురుగా యెవరైన భైరవా!
- చ. పరువుగ్రహింపనేర కొకపాటిదురాత్ముఁడు మించనాడినకొ
సదసు లెఱింగి మార్కొనక పైచినయంతట నైచ్య మేలగుకొ?
అరుదుగవచ్చుమార్గమున కడ్డముగా నొకకుక్క వచ్చినకొ
గఱచినఁ గోపించి కరి కర్కగరాదుగదయ్య భైరవా!
- గీ. ఇటుకరాదు చేతి నిసుమంతని పైపైనఁ
గొలుకరాద యిసుము కొంచె మైన
నటుకరాదు నీళ్లు నడిమికి రెండుగా
బెలుకరాదు బావి పెళ్ల గిలఁగ.
- ఉ. ఎక్కడి కేఁగదో వడుగ! యేఁగద బెండ్లికి; మాడ లేవిరా?
నిక్కము నాల్గు చేఁగలవు; నీకటరా యివియేవి చూపుమి;
యొక్కటి త్రోవలోఁ గనెద నొక్కటి కొక్కరిఁ బూటపెట్టెదకొ
ఒక్కటి తప్పు నెంచెద మఱొక్కటి లేదని కొక్కరించెదకొ.
- సీ. పోకలు నమలయ నాకులు చేకొని
సున్న మడ్గినవాఁడు శుద్ధవిధవ
ఇద్దఱు నొకచోట నేకాంతమాడంగ
వద్ద కేరినవాఁడు పట్టివిధవ

అలితోఁ గలహించి యాఁకలి కా దని
 పస్తున్నవాఁ డొక్క పంజివిధవ
 వారకాంతలయిండ్ల వాసంబుచేయుచు
 మగునకేడ్చెడువాడు మడ్డివిధవ
 చదువుచెప్పినజీత మదనులో నీయక
 మిటకరించెడువాడు మేటివిధవ
 త్రోవబోయెడు స్త్రీలతో మొగంబిగిలించి
 ముచ్చటాడెడువాఁడు ముప్పివిధవ
 కట్ల మిచ్చెద నని కాలమందీయక
 గోళ్లు గిల్లెడువాడు కొంఁటెవిధవ
 ఇంటి అంకెఱుంగక యిరుగుపొరుగుఅంతు
 వెంటాడువాఁ డొక్క యంటవిధవ
 దారి ద్రవ్యములనుండి తనపూర్వసంపద
 లూరకతలఁచువా డుత్తవిధవ

... ..

ఉ. శ్రీ కరమూర్తి! హరిగుణకేఖర కొమ్మయమంత్రి తిక్క! నీ
 రాకలుగోరుమగ్ధ కనురాగము మీతిన మన్నఠాగ్నిచేఁ
 బ్రాకటమైనయత్నిములు భస్మములాయెను వేగ రావనా!
 యాకులుపోకలుం గలుగ నంతియె చాలును సున్న మేటికిక?.

చ. అనదృశగంధబంధుర మటంచు ఐడిక జనుచెంచి కేతికీ
 ప్రసవమునందుఁ జెంది మకరందము పెందమిఁగ్రోలలేమికిక
 దెసచెడి నుందనేమిటికిఁ దేటి! యరాళకరాళకంటక
 ప్రసవముచే భవ త్తనువు వ్రయ్యక వచ్చిన మేలు చాలదే !

మ. తపణింతుక నుతి కాలకంఠమకుటాట్టాల ప్రతోళీమిశ
 త్ప్రేవమానామరసింధుబంధురపయస్సంభారగంభీరవా
 గ్వ్యవహారై కధురంధరత్వమున జిహ్వబోలమ తల్లికిక
 జవకిం దల్లికిఁ గారవేలికధమర్జావల్లి నీరుల్లికిక.

- మ. తపశింతున్ నుతి వైవతప్రమదదార్ధ్యన్తోహినీనీరభృ
 చ్చృతనమానామృతశీకరాశ్శనవచీజప్రాంతరాపమ్య స
 ద్భవనాజాంషకు షప్రసప్లుతనముద్యత్సాన్వదుమశ్శండకున్
 అవితుంగోద్భవకాండకున్ బ్రబలరేఖాదండ కాదొండకున్.
- ఉ. తూరుపునాఁటిక్షత్రియులతోరపుబాంధవలీల యద్భుత
 స్ఫారవిలాసమంగును వివాహమహోత్సవముల్ నిరన్నస
 త్కారపరిగ్రహంబు లవిధాయకకల్పితవిద్విషత్క్రియా
 జారము లన్యవిగ్లజనవిగ్లితహాస్యరసాలవాలముల్.

అ త్తింటి కోడలు.

- సీ. పాయగిళ్ళఁ గూర్చుండి ప్రొద్దు పుచ్చఁగ నేర్చె
 శీలాటిరేవున నిల్వ నేర్చె
 ఆత్మాదుబిడ్డల నాడిపోయఁగ నేర్చె
 గూర్చుండి నట్టింట గొణుగ నేర్చె.
- పనివేళ మూల్గుచుఁ బండుకుండఁగ నేర్చె
 జెంపను సున్నంబు నింపనేర్చె
 పనిబిడ్డ లేడ్వంగ విసరి కొట్టఁగ నేర్చె
 నొకరెండుపస్తులు నుండనేర్చె
- గీ. పెళ్లుపెళ్లన మెటికలు విఱువనేర్చె
 నెవ్వరును నాకు లేరని యేడ్వనేర్చె
 బుట్టినింటికిఁ జెప్పకోఁ బోవ నేర్చె
 నవుర! య త్తింటికోడలి యవగుణములు!
- సీ. వాలము నులిచియు నేలఁ గా శ్లేణఁచియు
 ధాత్రివైఁ బొరలియుఁ దాల్చివిడిచి

పదనంబు తెఱచియు నుదరంబుఁ జూచియుఁ
 బెక్కుపాలునఁబడ్డఁ గుక్క కొక్క-
 కడిమాత్రమన్న మాఁకలిదీఱ నిడఁబోరు
 నాగంబునకుఁ బ్రాసంబుతోడ
 కబళశతంబులు కరమున కందీయ
 నాఁకలిదీఱఁగ నదిభుజించు

గీ. ఎంతవేడిన హీనున కివ్వ రీరు
 ఇచ్చిరేనియుఁ గడుఁ గొంచె మెచ్చలేదు
 ఘనున కూరక యుండినఁ గాంక్షదీఱ
 గురుతరార్థంబు లిత్తురు ధరణిపతులు.

గీ. పారుషజ్ఞానకీర్తులఁ బరఁగెనేని
 వానిజన్మం బ దొక్కపూ టైనఁ జాలు
 నుదరపోషణమాత్ర మీయుద్విమీఁదఁ
 గాకి చిరకాలమున్న నేకార్యమగును?.

ని యో గు లు.

గీ. భాగ్యవశమున బుద్ధిసంపన్నుఁ డగును
 బుద్ధిబలమున నృపులకుఁ బూజ్యుఁడగును
 నృపులు మన్నింప నయకళానిపుణుఁ డగును
 పూని రాజ్యము నడుపఁ బ్రధానుఁడగును.

ఉ. వ్రాలివిగోఁ గనుంగొనుము వన్నియమీఱఁగ వాగ్రికేమి నా
 వ్రాలు సుధారసాలు కవిరాజులకెల్ల మనోహరాలు వ
 జ్రాలు సుసృతీవిమలచారుమచా గ్రసరాలు మాడఁ జి
 త్రాలు మిటారిమోహనకరాలు సుతింపఁ దరంబె యేరికి?.

ఉ. మేదినినాథుఁ డల్లినను మించినకార్యము చక్కనేయ స
 మోద మెల్లఁగా గణకముఖ్యునిసఖ్యము లెప్ప యెట్లనక

ఆదటఁ గాలుఁ డల్లియు గతాయు నటన్నను జిత్రగుప్తుఁ డా
 'గా' నొలఁగించి 'కా' మొదట గ్రక్కునవ్రాసి సజీవుఁ జేయఁడే.
 చ. హరిహరి! యేమి సాంబళివ! అయ్య! భయంపడి పల్కనోడెదన్
 అరమరలేల పల్క; భవదగ్రపురంధ్రి పెదక్క యేదయా?
 సిరికిని దానికిం బడక వీడరయెత్తఁగఁ జింతపల్లెలో
 వికరజాలయిండ్లకడ వారక యున్నదయా యమాపతీ!

క. అధికార మబ్బినప్పుడు
 బుధులు ప్రమోదించి వీడె పురుషోత్తముఁ డం
 చధికంబుగ గొనియాడెడు
 విధమున వర్తింపఁ దరమె వేల్పులకై నన్?.

మ. విధిసంకల్పముచే నొకానొకఁడు తా విశ్వంబుపాలించునో
 బధిరం బెక్కువ చూపు తక్కువ సదా భాషల్ దురుక్షల్ మనో
 వ్యధతో మత్తితతోడ దుష్ట్యసనదుర్వాప్యపారతం జెందు న
 య్యధికారాంతమునందుఁ జూడవలదా యాయయ్యసాభాగ్యమున్.

క. ఉద్యోగ మొదలినప్పుడు
 సద్యోమద మొదలి పూర్వసరిసత లడుగున్
 విద్యానంతర కై నను
 విద్యాసీమనకు వేతె వివరం బేలా!

సీ. బలిబళి! మీతాతబల్లెంబుచేఁబూని
 పుల్లారుతులుగాబాడిచినాఁడు
 ఎద్దుచ్చపోయంగ నేఱులై పాఱంగ
 లంకించి లంకించి చాటినాడు
 కలుగులోనూ కప్ప గట్టుగట్టు మనంగ
 కట్టరి తీసుక గదిమినాడు
 నాగలాపురికాడ నక్క తరుకురాగ
 తిరువళ్ళూరుకాడ తిరిగినాడు

ఎలుక యెదుడుకురాగ నీట చేతనుబూని

యేడాలుబారులు యెగిరినాడు

గీ. డొర! వీనిపరాక్రమం బమ్మతంబు

*

*

*

*

*చిన్నపక్షాతలేంద్ర!

— —

భారతకథనుగూర్చి చాటువులు.

ఉ. ధీరతతోడ నీరథము దీప్తిగతికై గురురాజుసేనపై
సూరతఁ బోవనిమ్ము ననుఁ జూడుము పేర్చి తదీయయోధులకొ
బే రడఁగించి యాపసులఁ బెంపెసలార మరల్పుకున్న నా
పేరు కిరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే!

ఉ. సారథిగన్ది యుత్తరుఁడ! చాలు జయించెద నింగ్రునైన నా
వారికి నడ్డమైన మను బ్రహ్మలిఖించిన వ్రాలు తప్పునే
రీరత శంఖనాదమున దిగ్విజయంబును జేయకున్న నా
పేరు కిరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే!

ఉ. నీరజనాథ! నీవు చని నెయ్యముతో మనపాలు వేడఁగాఁ
గొరవు లీకతక్కినను గాఢనిరంతరచంపమండితో
దారదురంతదంతురశితా స్త్రీపరంపర లేయకున్న నా
పేరు కిరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే!

ఉ. వారిజనాథ! యెల్లి చని వాసవుఁ డడ్డము వచ్చి నిల్చినకొ
వారిజబాంధవుం డిపరవారిధిఁ గ్రుంకకమున్న సైంధవుం
డేరి కిరంబు ద్రుంచి ధరణీస్థలికిం బలిసేయకున్న నా
పేరు కిరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే!

ఉ. పాతెడుభీమఁ బట్టుకొని పట్టి శరంబున నూని నవ్వి ని
 హ్లాసము (?) లాడినట్టి రవినూనుని ధర్మజ! నీవు చూడఁగా
 ఘోరపరాణంబులో నెదిరి గుండెలు వ్రక్కలు సేయకున్న నా
 పేరు కిరీటియే నినదభీషణశంఖము చేపద త్రమే!

ఉ. పా లడుగంగఁ గౌరవులపాలికిఁ బోవ నతండు లోభియై
 పా లది యేడదో యనినఁ బాలుతెఱుం గెఱుంగంగ భీమభూ
 పాలునిపాలు తాను తనపాలిటిరాజ్యము నన్నపాలు నా
 పాలు నమస్తనైన్య మని హంకము పంకజనాభ; యచ్చటన్..

సీ. చరణారవిందము ల్సమృత్తి మది నెంచి
 ముహూఱు రాజుకు మ్రొక్కిరసుము
 వచ్చినవైరంబు వారింప నూహించి
 మాభూము లిప్పును మనుజవిభుని
 ఆరీతి నృపతికి హర్షము గావచ్చు
 సేపురి కై దూర్జనీయు మనుము
 పుడమీకుఁ డామాట కొడఁబడ కుండెనా
 నడవడి యెఱిఁగించి నడుపుమనుము

గీ. పనులు సేయంగ నేదేనిఁ బంపు మనుము
 పంపు పనిసేయ నేనక భటుల ననుము
 ధర్మమార్గంబు వివబుద్ధి దవర దేని
 కదలేరత్తును కలనికిఁ గపలనాభ!

మ. పదరుల్ పల్కక ధర్మశాస్త్రగతి భూభాగము మరాజ్యసం
 పద మా కిప్పును మీయమండిన మహాబాహుబలస్ఫూర్తి మై
 యెదురై రత్తును వచ్చి మద్బలము దా సేపారఁగాఁ జూచుచో
 గదఘాతంబుల మూరువుల్ చెగిపడుకొ గంజాక్ష! యింతేటికి?

మ. కలహం బేటికి వద్దువద్దను మిటుల్ గర్వాంధుడై మమ్ముఁ దా
 జాలకం జూచుట నీతిగా దనుమ యీక్షోణీతలంబందునక

నిలువన్నేరఁ డధర్మపుత్రి ననుమా నీ విన్నియుం బక్కితికొ
బలవద్దైవమె కోర దుర్మరణముల్ ప్రాపించు నంచాడుమా!

కా. పాండవులన్న దైవమును బొరుషముం గలవారు వారికిం
గొండొక కీడుచేసి నిలఁగూడదు కూడనిలోభ మాని పి
రిండితనంబునకొ దర హరింప నె చూచెదవేని వారు నికొ
లిండలివం దొనర్తు రని పేర్చి యథార్థ మెఱుంగఁ జెప్పుమా!

ఉ. మచ్చరమేలకర్ణ! విను మానవు లర్జునితోడివారలా?
రచ్చల మెచ్చు లాడెదవు రాజును దమ్ములు నిచ్చ మెచ్చఁగా
వచ్చినవాఁడు ఘల్లనుఁడు వాని నెదుర్కొను యోధఁ జూడుమా
చెచ్చెర నూర జోగులకు శేషునికంకము లంటవచ్చునే!

క. వరమునఁ గుంతికి సుతుఁడై
వెరవెఱుంగక యేటివరద విడిచినపిదపకొ
ధరయెల్ల నేలఁ గర్ణుఁడు
దరిఁ జేర్పను గూడునెట్ట దైవముగాదే!

గోలకొండ మాలముండ పూలదండ కొత్తకుండ అనుపద
ములతో భారతకథకు సంబంధించునట్లు చెప్పఁ బడినపద్యము

గీ. ఓయికురురాజ! నీకొడు కుత్తగోల
కొండవలెనుండు క్షుణ్ణ మాల ముండ దిఁకను
భండనంబున గెల్తురు పాండుసుతులు
ఉదరమునఁ బూలదండ రే కొత్తకుండ.

పాండవు ఎర్తనము.

+~+~+

సీ. ఇహపట్టణంబున కేగునాటికి ధర్మ

రాజు పదాఱువర్ష ములవాఁడు

వాయుజుండు పదేను వత్సరంబులవాఁడు

పదునాలుగేండ్లు వివ్వచ్చునకును

పరికింపఁ గవలకుఁ బదుమాఁడు వర్ష ముల్

జననీసమేళులై సౌఖ్యముండి

విద్యలునేర్చిరి వెసఁ బదుమాఁడేండ్లు

లక్కయిం టాఱునెలలువనించి

రిరవుగా నార్చెల లేకచక్రమునందు

నేఁడాది ద్రుపదుని యింటనున్కి

విదువత్సరములు యాపరాజ్యంబున

నిరుపదిమాఁడేండ్లు నింద్రపురిని

వనము నజ్ఞాతంబు చనెఁ బదుమాఁడేండ్లు

నటమీఁద ముప్పదియాఱునేండ్లు

రాజ్యాభిషేకంబు రాజు లెల్లను గొల్వ

ధర్మంబుతో మించి ధాత్రిప్రావు

శ్రీకృష్ణకృపకల్పి సిద్ధసంకల్పత

నష్టోత్తరశతహాసము లుర్విఁ

సీ. జెలఁగి పట్టంబు తుదఁ బరీక్షితున కొసఁగి

సోదరులు సతి జతగూడి సారిది దివికి

నరిగి వేడుక స్వర్గసౌఖ్యంబు గనిరి

పాండవులు వారియశ ముర్వి నిండివెలసె.

ఈశ్వరాష్టకం.

గీ. కర్తృ మెవరికైనఁ గడఁ ద్రోవఁగారాదు
ధర్మరాజుఁ దెచ్చి తగనిచోటఁ
గంకుభట్టుఁ జేసెఁ కటకటా! దైవంబు
ఏమిచేయవచ్చు నీశ్వరాష్టకం!

గీ. కన్తవేళలందుఁ గమలాసనునకైన
ననుభవింపవలయు ననిలసుతుని
వంటపూటివానివలెఁ జేసె దైవంబు
ఏమిచేయవచ్చు నీశ్వరాష్టకం!

గీ. పాటు తప్పదు సుమి బ్రహ్మాదులకునైన
నీడుగానిచోట నింద్రతనయుఁ
బేడివానిఁ జేసి పెట్టఁడా దైవంబు
ఏమిచేయవచ్చు నీశ్వరాష్టకం!

గీ. అనువుగానివేళ నధికుల మనరాదు
కాల మెఱిఁగి రీతిఁ గడపవలయు
విశ్వమేలునకులుఁ డశ్వశిక్షకుఁ డాయె
నేమిసేయవచ్చు నీశ్వరాష్టకం!

* * * *

గీ. పూర్వజన్తకృతము పోవ దెవరికైన
మాన్వరాదు దైవమాయచేత
ద్రౌపది యొకయేఁడు తగనిబాములఁ బడె
నేమిసేయవచ్చు నీశ్వరాష్టకం!

తెలుఁగుభారతము.

నీ. ఆదిపర్వము వసు, నరయంగ సభ సేత్ర
మాత్రా మద్రి, విరాట శరము

పెద్ద చాలశిక్ష.

చక్కగ పరిష్కరించి అనేక నూతనవిషయములు, భూగోళచరిత్రాంశములు, పటములుఁ జేర్చి మంచికాగితములపై పెద్దక్షరములతోఁ జక్కఁగా బ్రకటించియున్నాము. సాధారణ ప్రతి రు. 0-8-0. మేలు ప్రతి రు. 0-12-0.

చాటుపద్యమణిమంజరి. 1, 2, భాగములు.

శ్రీ వేటూరి. ప్రభాకరశాస్త్రిచే సమకూర్పఁబడినది. ఇయ్యది ప్రాచీనాద్భుతచాటుపద్యరత్నమాలకూర్పు. కథా వృత్తాంతములు చక్కఁగా వ్రాయఁబడినవి నీతి శృంగార హాస్యయుక్తిచనుత్కారగర్భితము లయినవి; చాటుధారలు, ఒక్కొక్కపద్యము లక్షవరహాలు!! శ్రీకృష్ణ దేవరాయలు చాకలికి జమీయొసఁగుట మొదలగు చరిత్రవిశేషములును గలవు. ప్రథమభాగము మొదటికూర్పుప్రతులన్నియు చెల్లి పోయినందున ఇంకను అనేక నూతనచరిత్రాంశములు, 750 క్రొత్తపద్యములఁజేర్చి పునర్ముద్రణము చేసినారము. ప్రతి 1-కి రు. 1-4-0. రెండవభాగము ప్రతి 1-కి రు. 1-10-0.

శ్రీ మహాభక్తవిజయము.

ఇదివఱకు మన ఆంధ్రభాషలో సర్వాంగసుందరమైన భక్తవిజయము ప్రకటింపఁబడియుండలేదు. శ్రీపాద. సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారిచే వ్రాయించి ఈ మహాభక్తవిజయమును ప్రకటించినారము. శ్రీ శాస్త్రిగారి ముద్దులు మూటగట్టు పదరచన, మనోహరమగు వక్రవాక్యములు ఆంధ్రదేశీయులకు తెలియనివిగావు. రెండవకూర్పున అనేకులు భక్తులచరిత్రలు చిత్రపటములు క్రొత్తగ చేర్చినారము. ప్రతి 4-కి రు. 4-0-0.

